

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS
TA‘LIM VAZIRLIGI**

TOSHKENT MOLIYA INSTITUTI

“SOLIQLAR VA SOLIQQA TORTISH” KAFEDRASI

**“YURIDIK SHAXSLARNI SOLIQQA TORTISH”
FANIDAN**

O‘QUV–USLUBIY MAJMUA

Ta'lim sohasi: 230000 - Iqtisod

Ta'lim yo'nalishi: 5230800 - Soliqlar va soliqqa tortish

TOSHKENT-2018/2019

Fanning o'quv-uslubiy majmuasi O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi 201__ yil "___" _____dagi ___ -sonli buyrug'i (buyruqning ___ -ilovasi) bilan tasdiqlangan "Yuridik shaxslarni soliqqa tortish" fani dasturi asosida tayyorlangan.

Fanning o'quv-uslubiy majmuasi Toshkent moliya instituti Kengashining 2018 yil "___" _____dagi "___" -sonli bayoni bilan tasdiqlangan.

Tuzuvchilar:	Jo'rayev A.S.	- TMI, "Soliqlar va soliqqa tortish" kafedra mudiri, i.f.d., professor
	Amanov A.M.	- TMI, "Soliqlar va soliqqa tortish" kafedra dotsenti, i.f.n.
	Shodiyev O.A.	- TMI, "Soliqlar va soliqqa tortish" kafedra katta o'qituvchisi
Taqrizchilar:	Xudoyqulov S.K.	- TDIU, "Moliya va soliqlar" kafedra mudiri, i.f.n., dotsent
	Usmanova M.S.	- TMI, "Soliqlar va soliqqa tortish" kafedra dotsenti, i.f.n.

Fanning o'quv-uslubiy majmuasi kafedraning 201_ yil "___" _____dagi "___" – sonli majlisida muhokama etilib, fakultet Kengashida ko'rib chiqishga tavsiya qilingan.

"Soliqlar va soliqqa tortish" kafedra mudiri:

201_ yil "___" _____ **i.f.d., professor A.Jo'rayev**

Fanning o'quv-uslubiy majmuasi Sug'urta fakultet Kengashining 201_ yil "___" _____dagi "___" – sonli majlisida muhokama etilib, institut o'quv-uslubiy Kengashida ko'rib chiqishga tavsiya qilingan.

Sug'urta fakulteti dekani:

201_ yil "___" _____ **i.f.n., dotsent G'.Safarov**

Kelishildi:

O'quv-uslubiy bo'lim boshligi

T.Baymuratov

O'quv ishlari bo'yicha prorektor

I.Qo'ziyev

**“Yuridik shaxslarni soliqqa tortish” fani bo’yicha
o’quv-uslubiy majmua**

MUNDARIJASI

t/r	Bo'lim nomlari	Betlar
1.	O’quv materiallar	4
2.	Mustaqil ta'lim mashg'ulotlari	144
3.	Glossariy	152
4.	Ilovalar:	158
	-fan dasturi	
	-ishchi fan dasturi	
	-tarqatma materiallar	
	-testlar	

O'QUV MATERIALLAR

(Ma'ruza mashg'ulotlari uchun)

1-mavzu: “Yuridik shaxslarni soliqqa tortish” fanining mazmuni, predmeti va metodi

Reja:

1. “Yuridik shaxslarni soliqqa tortish” fanini o‘qitishning zarurligi, uning boshqa fanlar bilan o‘zaro bog‘liqligi.
2. “Yuridik shaxslarni soliqqa tortish” fanining predmeti va funktsiyalari.
3. “Yuridik shaxslarni soliqqa tortish” fanining mutaxassis kadrlarni tayyorlashdagi roli.
4. Rivojlangan davlatlar soliq tizimidagi ijobiy tajribalar va ulardan foydalanish.

1. “Yuridik shaxslarni soliqqa tortish” fanini o‘qitishning zarurligi, uning boshqa fanlar bilan o‘zaro bog‘liqligi. “Yuridik shaxslarni soliqqa tortish” fanining boshqa fanlar singari o‘ziga xos predmet va vazifalari mavjud. Bu fanni o‘qitishning zarurligi bozor iqtisodiyoti munosabatlari ichida soliq munosabatlarining ahamiyati o‘sib borayotganligidan kelib chiqadi.

“Yuridik shaxslarni soliqqa tortish” fani soliq voqe‘liklarini (harakatlarini) chuqur o‘rganish asosida zaruriy xulosalar chiqarib, ularni amaliyotga tadbiiq etish yo‘llarini o‘rgatadi.

“Yuridik shaxslarni soliqqa tortish” fani soliq amaliyotidagi eng to‘g‘ri, eng mukammal va eng progressiv voqe‘liklarni o‘rganib, amaliyot uchun xuddi bir dasturiy amalday yoritib boradi. Nazariya voqe‘liklarni amaliyotdan oladi va yana amaliyotga eng to‘g‘ri, ma‘qul va ilg‘or tajribalar olinib amaliyotga yo‘l ko‘rsatish uchun o‘rgatiladi.

Demak, nazariya amaliyot uchun kerak va amaliyot uchun kompas, barometr, yo‘l boshlovchi vazifasini bajaradi. Nazariyasiz amaliyot yo‘ldan adashgan yo‘lovchidir. Nazariyani chuqur bilgan amaliyotchi har qanday o‘zgarishlarda ham ishlab keta oladi va yo‘ldan adashmaydi.

“Yuridik shaxslarni soliqqa tortish” fanini o‘qitishning zarurligi amaliyotda yo‘ldan adashmaslik, keraksiz soliqlar bo‘yicha o‘zgartishlarga yo‘l qo‘ymaslik, amaliyotda istiqbolli qadamlar tashlash uchun va katta muvaffaqiyatlarga erishish uchun ham zarurdir.

“Yuridik shaxslarni soliqqa tortish” fani soliq nazariyasi fani bilan chambarchas bog‘liqdir, uning maxsus bo‘limi, ya‘ni chuqurlashtirilgan va kengaytirilgan bo‘limidir. Chunki soliq nazariyasi qonuniyatlari umumiy iqtisodiy nazariya qonuniyatlaridan chetga chiqib keta olmaydi, ularga asoslanadi va rivojlantiriladi.

Soliq munosabatlari moliya munosabatlarining tarkibiy qismi bo‘lganligi bois, “Yuridik shaxslarni soliqqa tortish” fani ham moliya nazariyasi fani bilan chambarchas bog‘liq. “Yuridik shaxslarni soliqqa tortish” fanining o‘ziga xos xususiyatlari soliq to‘lovchilar bilan davlat o‘rtasidagi majburiy xarakterga ega bo‘lgan pul munosabatlarini o‘rgatadi.

“Yuridik shaxslarni soliqqa tortish” fani davlat budjeti fani bilan ham o‘zaro bog‘liqdir. Chunki soliqlar oxir oqibatda budjet daromadlarini shakllantiradi. Soliqlar

(daromadlar) bo'lmasa budjet munosabatlarining o'zi bo'lmaydi. Bu fan moliyaviy hisob, soliq qonunchiligi asoslari, soliqlarni prognoz qilish fanlari bilan ham chambarchas bog'liqdir.

2. “Yuridik shaxslarni soliqqa tortish” fanining predmeti va funksiyalari.

Har qanday fan o'zining predmetiga, ya'ni izlanish ob'ektiga ega bo'ladi. Masalan, texnologiya fanining predmeti bo'lib kimyoviy moddalarning tarkibini o'rganish hisoblansa, mashinasozlik fani uchun mashinalar mexanizmini xarakteristikasi bo'lsa, “Yuridik shaxslarni soliqqa tortish” fanining predmeti soliq munosabatlarini (harakatini), soliqlar mexanizmini har tomonlama o'rganishdan iboratdir.

Fanning predmeti soliq voqe'liklari pul munosabatlarini o'rganishdan iborat bo'ladi. Bu pul munosabatlari soliq to'lovchilar (yuridik shaxslar) bilan soliqni o'z mulkiga aylantiruvchi (soliq oluvchi) davlat o'rtasidagi munosabatlardir. Fanning mohiyati shu o'rtadagi munosabatni chuqur o'rganish, ularni to'g'ri tashkil qilishni ta'minlashdir. To'g'ri tashkil etish deganda soliq munosabatida qatnashuvchi tomonlarning iqtisodiy manfaatini e'tiborga olish, muvozanatni saqlash kabi munosabatlarni tashkil qilish tushuniladi. Bu muvozanatni saqlashda tomonlar adolatlik va insoflik tamoyiliga amal qilishi zarur. Tushunarliroq qilib aytsak, budjetga soliqlarni olishda soliq to'lovchilar bo'yniga ortiqcha og'irlik osmaslik, ularni o'z ishlab chiqarishidan manfaatdorligini so'ndirib qo'ymaslik, ularning dasturlari va rejalarini tez -tez o'zgartirishga olib bormaslik va hokazolarga e'tibor berish ko'zda tutiladi. Bu erda tomonlarning do'stona munosabatda bo'lishi, bozor iqtisodiyoti talablariga mos iqtisodiy munosabatlar bo'lishini o'rgatadi.

Fanning predmetini chuqur o'rganish shuni ko'rsatadiki, munosabatlarda bir tomonlama zo'ravonlik munosabati bo'lguday bo'lsa, ikkinchi tomon unga javoban o'z daromadlari, boshqa soliq ob'ektlarini har xil yo'llar bilan yashiradi. Bunday hollarda har qanday xuquqiy hujjatlarning ham kuchi etmay qolishi mumkin. Daromadlarni, soliq ob'ektlarini yashirish holati ham munosabatlarni buzadi. Demak, soliqlar va soliqqa tortish fanini chuqur o'rganish orqali amaliyotda soliq tushumlari rejalarini muvaffaqiyatli bajarish vazifasiga ham erishish mumkin.

Fanning funksiyalari soliq mutaxassisi va boshqa soliq idoralari xodimlarini nazariy jihatdan qurollantirish hamda amaliyotda adashmaslik uchun yo'l -yo'riqlar ko'rsatishdan iboratdir. Shuningdek, chet el soliq amaliyotini o'rganish va taqqoslash asosida tegishli xulosalar ishlab chiqish, ularning ish tajribalarini o'zimizning amaliyotga moslab zarur joylarini tadbiiq etishdan iboratdir.

Demak, fanning asosiy funksiyasi yuqori malakali soliq mutaxassislari tayyorlashda ularni ham nazariy, ham amaliy jihatdan uslubiy qo'llanmalar bilan ta'minlashdir.

3. “Yuridik shaxslarni soliqqa tortish” fanining mutaxassis kadrlarni tayyorlashdagi roli. Soliqlarning paydo bo'lishi davlatning paydo bo'lishi bilan bog'liq bo'lganligi uchun hamda hozirgi O'zbekistonda ijtimoiy himoyalangan bozor iqtisodiyoti sharoitida davlat uni tashkilotchisi ekanligidan soliqlar va soliqqa tortish fani davlatning o'ta zarur bo'lgan xilma -xil vazifalari bilan chambarchas bog'liq va ularga asoslanadi. Davlat mamlakatda yaratilgan ijtimoiy mahsulot ishlab chiqarish

uni taqsimlashning qonun -qoidalarini ishlab chiqadi. Bu taqsimlashdagi munosabat bozor iqtisodiyoti sharoitida pul orqali amalga oshirilganligidan davlat uni taqsimlashni ham pul munosabatlari orqali, ya'ni soliq, pul va kredit orqali amalga oshiradi. Davlatning bunday faoliyatini o'rganish -soliqlar va soliqqa tortish fanining diqqat -markazida turadi.

Bozor iqtisodiyoti talab va taklif, raqobat, qiymat va boshqa qonunlar orqali amalga oshiriladi. Bozor iqtisodiyoti -erkin iqtisodiyot, pulli munosabatlar iqtisodiyotidir. Soliqlar ham pul munosabatlarini ifoda etganligi uchun bozor iqtisodiyoti tarkibiga kiradi, uning ajralmas qismidir. Bozor iqtisodiyoti qonunlari -soliqlar va soliqqa tortish fanining asosini tashkil etadi. U qonunlarni chuqur anglamasdan turib soliqlar va soliqqa tortish mexanizmini tushunib bo'lmaydi.

Bozor iqtisodiyoti qonunlarini o'rganib chiqib, davlat yalpi ichki mahsulot qiymatini soliqlar orqali taqsimlash vazifasini o'z zimmasiga oladi. Shunday ekan, davlat to'g'risidagi ta'limot -davlat iqtisodiyotni boshqarishda bosh rol o'ynashi soliqlar va soliqqa tortish fanining asosi bo'lib xizmat qiladi. Davlat bozor iqtisodiyotini boshqarishda etakchilik, boshqaruvchilik rolini o'ynaydi. Davlat soliqlarni iqtisodiy mohiyati va vazifalarini o'rganib chiqib, uni amaliyotga tadbiiq qilishni o'z zimmasiga oladi.

Soliq xizmati xodimlari o'zlariga qonuniy hujjatlarda yuklangan vazifalarni muvaffaqiyatli bajarishlari uchun faqat amaliy jihatdan soliqlarni bilibgina qolmasdan, soliqlarning mohiyati, belgilari, ularning ob'ektiv zarurligiga, davlatning soliq siyosati, soliqlar tizimi, soliqqa tortish tizimi, soliq idoralari tizimi va boshqalar kabi nazariy masalalarni chuqur bilishlari zarur. Buning uchun esa soliqlar va soliqqa tortish fanini chuqur o'rganish kerak. Shuni nazarda tutish zarurki, Leonardo da Vinchi aytganidek: «Nazariya qo'mondon, amaliyot askarlardir» Nazariya amaliyotni to'g'ri yo'lga boshlovchi kompasdir. Har qanday vazifalarni kadrlar hal qiladi. Shuning uchun, ular chuqur nazariy bilimga va kasb mahoratiga ega bo'lishlari zarur.

Fanning mazmunini chuqur egallagan har qanday mutaxassis soliqlar va soliqqa tortish jarayonini o'rganishda va ularni hayotga to'g'ri hamda to'liq tadbiiq etishda adashmaydi. Shunday ekan bu fan soliq xizmati xodimlari, soliq sohasi vakillari, ilmiy xodimlar uchun o'zlarining ilmiy salohiyatlarini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

4. Rivojlangan davlatlar soliq tizimidagi ijobiy tajribalar va ulardan foydalanish. Soliq siyosati amalga oshirish borasida rivojlangan davlatlarda ijobiy tajribalar to'plangan. Ulardagi bu siyosatning izchil amalga oshirilishi davlat byudjeti daromadlarini bir me'yorda barqaror o'sishini, xarajatlarning oqilona sarflanishiga olib kelmoqda. Har bir davlatning soliq siyosatining o'ziga xos tomonlari mavjud.

Misol uchun, AQShning byudjet tizimi o'ziga xos jihatlari bilan ajralib turadi. Chunonchi, AQShda milliy daromadning 40 foizi davlat byudjeti orqali taqsimlanadi. Shuningdek, davlatning iqtisodiyotga aralashuvi 20-25 foizni tashkil qiladi.

AQSh byudjet tizimining o'ziga xos xususiyati shundaki, ijtimoiy xarajatlarning asosiy qismi mahalliy byudjetlar hisobidan amalga oshiriladi. Keyingi yillarda jami xarajatlarning 30-35 foizi ijtimoiy sohaga yo'naltirilmoqda.

Bu davlatning soliq tizimini ko'rib chiqadigan bo'lsak, u ba'zi bir belgilari bilan boshqa bir soliq tizimlaridan ajralib turadi. Jumladan:

-mamlakat soliq tizimida juda katta boshqaruv apparatining mavjudligi;

-soliq organlari umumiy tuzilishining mamlakat miqyosida qat'iy markazlashtirishning yo'qligi, mamlakat soliq idoralarining uch darajali: federal, shtat va shahar (ba'zan ayrim grafliklar darajasidagi tumanlar) va ularning har birining to'liq mustaqilligidir.

Hozirgi kunda AQSh soliq tizimi takomillashgan bo'lib, bunda soliqlar faqatgina byudjetni to'ldirish, ya'ni fiskal funktsiyani bajaribgina qolmay, balki iqtisodiy rivojlanishning asosiy tayanch elementlariga aylanadi.

AQSh moliya tizimining asosiy bo'g'ini federal byudjet mexanizmi hisoblanadi. Yirik va doimiy tushumga ega bo'lgan soliqlar federal byudjetga yo'naltiriladi. Federal xarajatlar umumdavlat xarajatlarning taxminan 60 foizini tashkil etadi. 40 foizi esa shtatlar va mahalliy hokimiyat idoralarining byudjetlariga to'g'ri keladi.

Federal byudjet tarkibida yuridik va jismoniy shaxslarda olinadigan daromad solig'i 54,3 foiz (yuridik shaxslardan 9,3 foiz, jismoniy shaxslardan 45 foiz), aksizlar 6,3 foizni, sovg'alar va merosdan olinadigan soliq 1 foizni, ish beruvchilar bilan oqimlar tomonidan baravar to'lanadigan ijtimoiy ta'minotga ajratmalar 27,6 foizni, bepul tibbiy yordamga ajratmalar 7 foizni, ish beruvchilar tomonidan to'lanadigan ishsizlik nafaqalariga ajratmalar 2 foizni tashkil qiladi. Federal byudjetning xarajatlar qismi 20 ta asosiy byudjet toifalariga, shu jumladan, milliy mudofaa, xalqaro ishlar, qishloq xo'jaligi, transport, energetikani rivojlantirish, sog'likni saklash, ijtimoiy sug'urta xarajatlariga, davlat qarzi bo'yicha foizlar to'lashga va hokazolarga bo'linadi.

Shtatlarning byudjetlariga soliq tushumlarining umumiy hajmida jismoniy va yuridik shaxslardan olinadigan daromad solig'i 39 foizni, mahsulot sotishdan olinadigan soliq 49 foizni, yuridik va jismoniy shaxslardan olinadigan mulk solig'i 2 foizni, foydali qazilmalarni qazib chiqarganlik uchun tabiiy resurslarning mulkdorlari tomonidan to'lanadigan soliq 2 foizni, litsenziyalanadigan faoliyat bilan shug'ullanish huquqini berganlik uchun olinadigan litsenziya yig'implari 6 foizni tashkil qiladi.¹

AQSh soliq tizimiga xos bo'lgan rag'batlantiruvchi yondashuv boshqa har qanday tizimga nisbatan kuchliroqdir. Bunday yondashuv faqat iqtisodiyotdagina emas, balki jamiyat hayotida ham ko'zga tashlangan ijobiy tamoyillar va jarayonlarning samarali rivojlanishini ta'minlaydi. Ma'lum davrlarda iqtisodiy o'sishni jadallashtirish uchun ayrim soliq turlarining stavkalari kamaytiriladi.

Ma'lumki, AQShda har qanday aktivlar, aktsiyalar, uylar, yer uchastkalaridan olinadigan sarmoya daromadlariga soliq solinadi. Uning stavkasi ishlab topilgan daromaddan (maosh, ish haqi, hunarmandlarning daromadlari va shu kabilardan) olinadigan soliqlardan taxminan ikki barobar kamdir. Bu esa ijtimoiy jamg'arilishni

¹Финансы, налоги и кредит. Под общ. ред. И.Д.Мацкуляка. – М., Изд-во РАГС, 2009.-145 с.

rag'batlantiradi. Chunki, ular sarmoyadan daromad olish huquqini beradigan qimmatli qog'ozlarni sotib olish foydali bo'ladi.

AQSh federal byudjet soliqlari tarkibida, asosan, bevosita (to'g'ri) soliqlar hissasi ko'proqdir. O'zbekiston va AQShning byudjet-soliq siyosati o'rtasidagi o'xshashlik jihati har ikkala byudjetga ham muhim ahamiyatga molik bo'lgan soliqlar yo'naltiriladi. Farqli jihati esa O'zbekiston Respublikasi soliq tizimida hozirgi kunda bevosita (egri) soliqlar hissasi ko'proq, shu sababli bevosita (egri) soliqlar ham umumdavlat soliqlarida muhim ahamiyatga ega, AQSh federal byudjetida esa bevosita (egri) soliqlar deyarli yo'q, chunki mamlakat byudjetida bevosita (egri) soliqlarning hissasi kam.

AQShda korporatsiya soliqlari federal byudjetdan tashqari shtat soliqlari tarkibiga ham kiritiladi.

Jahonning iqtisodiy rivojlangan davlatlari qatoriga kiruvchi Germaniyada byudjet-soliq siyosatining samarali mexanizmi yaratilgan. Germaniya byudjeti daromad va xarajatlari ma'muriy boshqaruvning uch darajasini o'z ichiga oladi:

1. Markaziy byudjet (Federal byudjet);
2. Regional byudjet;
3. Mahalliy byudjetlar.

1974 yildan boshlab davlat byudjetiga ijtimoiy sug'urta va ijtimoiy ta'minot fondlari ham kiritilgan.

Ikkinchi jahon urushidan so'ng Germaniyada soliqqa tortish tizimi federatsiyalar, yerlar va mahalliy soliq'larga bo'linadi. Byudjet xo'jaligini mustaqil yuritish tamoyillari umumdavlat va erlarning manfaatlarini ko'zlagan holda olib borildi. Natijada hozirgi kunda Germaniya Respublikasida soliq tizimida 40 dan ortiq soliq turlari mavjud.

Germaniyada soliqlar federatsiya, yer, qo'shma (federal va yerlar bilan birgalikda), munitsipial, jamoa va cherkov soliqlariga bo'linadi. Qo'shma soliqlar Germaniya davlat byudjetining o'ziga xosligini namoyon etadi. Quyidagi jadvalda qo'shma soliqlarning taqsimlanishi keltirilgan:

1.1-jadval

Qo'shma soliqlarning taqsimlanishi²

Soliqlar nomi	Soliqlarning umumiy soliq'lar summasidagi ulushi (% da)		
	Federatsiyalarga	Erlarga	Jamoalarga
QQS	67,5	32,5	-
Daromad solig'i	42,5	42,5	15
Deklaratsiyalanmagan daromad	50	50	-
Korporatsiya solig'i	50	50	-
Hunarmandchilik	9	9	82

²Финансы, налоги и кредит. Под общ. ред. И.Д.Мацкуляка. – М., Изд-во РАГС, 2009.-145 с.

Germaniyada kapitaldan olinadigan daromad solig'i jismoniy shaxslardan olinib, dividendlar va foizlarga nisbatan hisoblanadi. Byudjetdagi jami daromadlarda ushbu soliqning salmog'i 2-3%ni tashkil etadi. Soliq stavkasi 25% qilib belgilangan. Bu ko'rsatkich Buyuk Britaniyada – 25%, Yaponiyada – 20%, Italiyada – 30%, Frantsiyada – 25%, Shvetsiya – 35%, Ispaniya – 20%, Respublikamizda – 10%ni tashkil etadi.

Germaniyada amal qilayotgan byudjet-soliq siyosatini O'zbekiston byudjet-soliq siyosati bilan solishtiradigan bo'lsak, bir qancha o'xshashlik va farqli tomonlari mavjud. O'zbekistonda soliqlar umumdavlat va mahalliy soliqlarga bo'linsa, Germaniyada federal, erlar va mahalliy soliqlarga bo'linadi. Germaniyada qo'shma soliqlar, ya'ni bir vaqtning o'zida bir necha byudjetga tushadigan soliqlar mavjud. O'zbekistonda esa bunday holat mavjud emas, har bir soliq turi to'lig'icha bitta byudjetga tushadi.

Frantsiyada byudjet daromadlari tarkibining asosiy bo'g'ini bo'lib QQS hisoblanadi. Soliqning asosiy stavkasi 18,6% bo'lib, eng yuqori stavka 22%ni tashkil etadi. Ushbu yuqori stavka avtomobillar, kinolar, fotomahsulotlar, atir-upalar, mo'ynalar, qimmatbaho terilarga nisbatan qo'llaniladi. Kamaytirilgan soliq stavkasi 5,5% bo'lib, u asosan oziq-ovqat mahsulotlari, qishloq xo'jalik mahsulotlari, kitoblar va tibbiy vositalarga nisbatan qo'llaniladi.

Frantsiya byudjetiga mol-mulk solig'i ham katta daromad keltiradi. Mol-mulkka solinadigan soliq ob'ekti bo'lib mol-mulk, mulkiy huquq va qimmatli qog'ozlar hisoblanadi.

Frantsiyada markaziy hukumat byudjeti daromadlarining asosiy qismini – 93%ini soliq to'lovlari tashkil qiladi. Byudjet daromadlarining qolgan qismini maxsus daromadlar tashkil qiladi. Maxsus daromadlarni, asosan, ijtimoiy fondlarga to'lovlar tashkil etadi.

O'zbekiston Respublikasida markaziy hukumat byudjet daromadlarining asosiy qismini 70-73%ini soliq to'lovlari tashkil qiladi. Qolgan qismi davlat maqsadli fondlariga to'lovlar tashkil qiladi.

Frantsiyada byudjet daromadlarining 8,5% ini bevosita (egri) soliqlar tarkibiga kiruvchi neft mahsulotlariga soliq va aksiz solig'i egallaydi va byudjet daromadlarining 20-21 %ini tashkil etadi. Bevosita (to'g'ri) soliqlar ichida ikkinchi o'rinni kompaniyalar daromadiga soliq egallaydi. U byudjet daromadlarining 8-10%ni tashkil etadi.

Bevosita (to'g'ri) soliqlar ichida foyda, daromad hamda turli mulk soliqlari tarkibi ancha farq qiladi: Skandinaviya mamlakatlarida barcha soliq tushumlarining 80-90 %i daromad va foyda solig'i hissasiga to'g'ri keladi; Belgiya, Germaniya, Avstriyada bu ko'rsatkich 50 %dan oshmaydi. Boshqa mamlakatlarda esa hududiy

organlar byudjetlaridagi soliq tushumlarining asosiy qismi turli shakldagi mulklardan olinadigan soliqlar hisobidan shakllanadi. Jumladan, Irlandiyada yagona mahalliy soliq hisoblanadi; Niderlandiyada jami soliq daromadlarining 2/3 qismini shu soliqlar tashkil etadi; Yaponiyada 48 % soliq daromadlarini turar-joy binolari uchun soliqlar va 21 % ni ko'chmas mulk uchun soliqlar tashkil etadi.

Buyuk Britaniya va Ispaniyada har bir ma'muriy-hududiy birliklardagi jon boshiga to'g'ri keladigan daromadlardan kelib chiqqan holda, markaziy hokimiyatlar byudjetdagi soliq tushumlari sohasi bo'yicha hududiy organlar byudjetlarini korrektirovka qilishda ham ishtirok etadi. Jon boshiga o'rtacha daromadi yuqori bo'lgan hududiy organlar byudjetlaridagi soliq tushumlarining bir qismi markaziy hokimiyat organlari tomonidan olinib, daromad darajasi past bo'lgan hududlarga yo'naltirilishi mumkin.

Hududiy byudjet daromadlari mahalliy soliqlar va yig'implar, soliqdan tashqari to'lovlar yuqori byudjetdan ajratmalar hisobidan shakllanadi. Ushbu daromadlar manbalari o'rtasidagi mutanosiblik hududiy boshqaruv organlariga yuklatilgan vazifalar, ular tomonidan mahalliy soliqlarni yig'ish imkoniyati, shuningdek markaziy hokimiyat organlari tomonidan hududlarga moliyaviy yordam ko'rsatish imkoniyatiga bog'liq bo'ladi. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy jihatdan rivojlangan mamlakatlarda hududiy byudjetlar ulushi davlatning umumiy resurslari hajmida yuqori ulushni tashkil etadi. Masalan, Portugaliyada bu ko'rsatkich YaIMga nisbatan 3 %, Norvegiyada - 15 %, Shvetsiyada esa - 31 % ni tashkil etadi.

Yaponiyada byudjet-soliq siyosati o'ziga xos xususiyatlarga ega. Avvalo, ushbu mamlakatda bevosita (to'g'ri) va bevosita (egri) soliqlar mavjud bo'lib, bevosita (to'g'ri) soliqlar tarkibiga korporatsiya daromadiga soliq, vorislikka soliq va yer solig'i kiradi.

Bevosita (egri) soliqlar tarkibiga iste'mol soliqlari, spirtli ichimliklar, tamaki mahsulotlari, shakar, benzin, neft, aviatsiya yoqilg'isi, chet el valyutasi va qimmatli qog'ozlar bo'yicha operatsiyalar, yo'lovchilarni tashish, avtomobil vositalariga bojxona bojlari kiradi.

Rivojlangan davlatlar byudjet-soliq siyosati borasida to'plangan tajribalardan ko'rinib turibdiki, har bir davlatning o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda mamlakatda olib borilayotgan moliya siyosatining yo'nalishlariga bog'liq. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, rivojlangan davlatlarda ham davlat byudjeti daromadlarining asosiy qismi soliqlar hisobidan tashkil etilib, ularning YaIMdagi ulushi o'rtacha 80-90%ni tashkil etadi. Bu davlatlarda davlat byudjeti ijtimoiy yo'naltirilganligi bilan alohida ajralib turadi.

Rivojlangan davlatlarda byudjet-soliq siyosati yaxlitligini ta'minlash bo'yicha aniq bir mezonlar ishlab chiqilganki, bu mezonlar daromadlar va xarajatlarning muvofiqligini ta'minlash uchun xizmat qilmoqda. YaIM tarkibidan davlat byudjetiga

yo'naltiriladigan mablag'lar miqdorining aniq me'yoriy chegarasi belgilanganki, bu soliq siyosatini barqaror rivojlantirish uchun va iqtisodiyotda bir tekis o'sish holatlarini ta'minlash uchun asos bo'ladi va davlat byudjeti xarajatlari tarkibidagi o'zgarishlar ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, davlat byudjetining daromad qismini rejalashtirish jarayonida xalqaro amaliyotda mavjud usul va tartiblarni qo'llab, soliq to'lovchilarning imkoniyatlarini hisobga olgan holda, aniqroq ta'kidlaydigan bo'lsak, soliq to'lovchining normal faoliyat yuritishi uchun uning oborot mablag'lariga jiddiy ta'sir etmaydigan miqdorda soliq undirish mexanizmini qo'llash maqsadga muvofiq degan fikrdamiz.

2-mavzu: Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i

Reja:

- 1.Foyda solig'ining joriy qilinishi, iqtisodiy mohiyati va ahamiyati.
- 2.Soliq to'lovchilar tarkibi, soliq ob'ekti va soliq bazasi.
3. Jami daromadlar tarkibi, jami daromaddan chegirmalar.
- 4.Soliq stavkalari va soliqdan imtiyozlar.
- 5.Soliq hisobotlarini taqdim etish va soliqni budjetga to'lash muddatlari.
6. Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ini bo'yicha xorijiy mamlakatlar tajribasi.

1.Foyda solig'ining joriy qilinishi, iqtisodiy mohiyati va ahamiyati.

O'zbekiston Respublikasi davlat budjeti daromadlari 1991 yilga qadar asosan dalat korxonalarini foydasidan ajratiladigan ajratmalar hisobidan shakllanar edi. Ushbu foydadan ajratma davlat tomonidan belgilangan majburiy to'lov bo'lib, u korxonalar balans foydasining 90 foizgacha bo'lgan qismini budjetga olib ketar edi. Qolgan mablag'lar esa korxonalar tomonidan emas, balki yuqori tashkilot topshirig'iga ko'ra tegishli fondlarga taqsimlanar edi.

Respublikamiz ma'muriy-buyruqbozlik tizimidan bozor munosabatlariga o'tishi tufayli mamlakatimiz xo'jalik turmushida chuqur ijobiy o'zgarishlar ro'y bera boshladi. Natijada mulkchilikning turli shakllari rivojlanishi, korxonalarning imkoniyatini oshishi, bozor infrastrukturasi rivojlanishi bilan majburiy ajratmalarning avvalgi tizimi korxonalarning xo'jalik yuritish samaradorligini ta'minlay olmay qoldi hamda ular bevosita va bilvosita investitsiya dasturlariga to'sqinlik qila boshladi. Chunki, foydadan ajratma o'zining iqtisodiy mohiyatiga ko'ra faqat davlat korxonalarini foydasidan ajratilishi lozim edi.

Bozor munosabatlari rivojlanishi bilan iqtisodiyotni soliqlar yordamida tartibga solish xususan, foydadan ajratmalar o‘rniga daromad solig‘ini joriy etish zarurati paydo bo‘ldi va 1992 yildan boshlab barcha turdagi xo‘jalik yurituvchi sub‘ektlar “Daromad” solig‘ini to‘lashga o‘tdilar.

O‘zbekiston Respublikasi rubl mintaqasida qolib turgan vaqtda daromad solig‘ini olishga o‘tish pul qadrsizlanishi tufayli ish xaqi o‘shishini cheklash uchun davlat tomonidan majburiy chora bo‘ldi. Bunday sharoitda ishlab chiqaruvchilarning moliyaviy ahvoli yomonlasha boshladi. Natijada mahsulotga talab pasayib, sotishdan olingan tushum xajmi kamaygani holda, ular o‘z ishlab chiqarishlari yo‘nalishini o‘zgartirishga, foyda olmasalar ham juda kata miqdorda ishchilarga ish xaqi to‘lashga majbur bo‘ldilar. Bunday holatda amaliyotda korxonalar hisobot davrida foyda bilan faoliyatlarini yakunlamasada daromad solig‘ini ish xaqi fondidan belgilangan stavkada to‘lashga majbur edilar.

1995 yil yanvar oyidan boshlab soliqlarning rag‘batlantiruvchi rolini kuchaytirish maqsadida mamlakatimizda korxonalarining foydasidan olinadigan soliq joriy etildi. 2008 yil 1 yanvardan kuchga kirgan Soliq kodeksining 23-moddasiga ko‘ra yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘i umumdavlat soliqlari tarkibiga kirib, u davlat budjeti daromadlarini shakllantirishda asosiy manbalardan biri hisoblanadi.

2.1-jadval

Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘ining davlat budjeti daromadlaridagi salmog‘i³

Ko‘rsatkichlar	2013 yil		2014 yil		2015 yil		2016 yil	
	mlrd. so‘m	%da	mlrd. so‘m	%da	mlrd. so‘m	%da	mlrd. so‘m	%da
Davlat maqsadli jamg‘armalar daromadlarisiz - jami	25104,9	100	30160,8	100	36184,9	100	40505,8	100
To‘g‘ri soliqlar	6583,1	26,2	7790,4	25,8	8554,3	23,6	9338,5	23,0
Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘i	1239	5,0	1302,3	4,3	1284,8	3,6	1266	3,1

Jadval ma‘lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘ining budjet daromadlaridagi salmog‘i kamayish tendentsiyasiga ega. Ya‘ni, uning salmog‘i yillar bo‘yicha tahlil qiladigan bo‘lsak, 2013 yilda jami daromadlarga

³ O‘zbekiston Respublikasining 2012-2015 yillaridagi asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari prognozi va Davlat budjeti parametrlari to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari asosida tayyorlangan.

nisbatan salmog‘i 5,0 foizni, 2014 yilda mos ravishda 4,3 foizni, 2015 yilda 3,6 foizni tashkil etgan bo‘lsa, 2016 yilda 3,1 foizni tashkil etgan.

Bu holat yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘i stavkalarini yildan-yilga pasayib borayotganligi bilan izohlanadi. Daromadning ko‘p qismi korxonalar ixtiyorida qolishi ularning investitsion faolligini oshiradi, yangi ishchi o‘rinlar ochish, raqobatbardosh tovarlar ishlab chiqarish hamda ish va xizmatlar ko‘rsatish uchun yanada keng moliyaviy imkoniyat yaratadi.

2.Soliq to‘lovchilar tarkibi, soliq ob‘ekti va soliq bazasi. Soliq kodeksiga ko‘ra yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘i to‘lovchilari bo‘lib, moliya yilida soliqqa tortiladigan foydaga ega bo‘lgan yuridik shaxslar hisoblanadi. Ammo soliqqa tortishning alohida tartibiga o‘tgan korxonalar, jumladan yagona soliq to‘loviga o‘tgan mikrofirma va kichik korxonalar, savdo va umumiy ovqatlanish tashkilotlari, yagona yer solig‘i to‘lovchi qishloq xo‘jalik tovari ishlab chiqaruvchilar bu soliqni to‘lovchisi hisoblanishmaydi. Ular o‘zlari uchun ixchamlashtirilgan soliqni to‘laydilar. Bulardan tashqari tadbirkorlik faoliyatining faqat alohida turlariga qat‘iy stavkada soliq to‘lovchilar ham bu soliqni to‘lovchilari hisoblanishmaydi.

Yuridik shaxslar foyda solig‘i bo‘yicha budjet bilan hisob-kitoblarni mustaqil ravishda amalga oshiradilar. Ayrim iqtisodiyot tarmoq korxonalari budjet bilan hisob-kitoblarni O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qaroriga binoan markazlashtirilgan tartibda amalga oshirishlari mumkin (misol uchun, energetika, neftgaz-xolding kabi tarmoq korxonalarida).

Soliqqa tortish maqsadida foydaga soliq to‘lovchilarni rezidentlar va norezidentlarga ajratiladi.

O‘zbekiston Respublikasining rezidenti deb, O‘zbekistonda ta‘sis etilgan yoki ro‘yxatdan o‘tgan hamda bosh korxonasi O‘zbekistonda joylashib, O‘zbekiston Respublikasidan tashqarida ro‘yxatdan o‘tgan yuridik shaxslar hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi rezidenti bo‘lgan yuridik shaxslar O‘zbekistonda va undan tashqaridagi faoliyatdan olgan daromadlaridan foyda solig‘iga tortiladilar.

O‘zbekiston Respublikasining norezidentlari esa, faqat O‘zbekiston Respublikasida faoliyat ko‘rsatishdan olgan daromadlari bo‘yicha soliqqa tortiladilar.

Rezidentlar doimiy faoliyat ko‘rsatuvchilar bo‘lsa, norezidentlar faoliyati Respublikada vaqtinchalik harakterga ega bo‘ladi.

Yuridik shaxslar foyda solig‘i to‘lovchilari bo‘lishi uchun qo‘yidagi shartlarga javob berishi kerak:

- ruxsat etilgan faoliyatdan foyda olishi (qonunchilik bilan ta‘qiqlangan faoliyatdan tashqari);
- o‘zining mol-mulkiga ega bo‘lishi;
- mustaqil tugallangan buxgalteriya balansiga ega bo‘lishi;
- bankda hisob raqamiga ega bo‘lishi;

- identifikatsion raqamga ega bo'lishi.
- mahalliy hokimiyat organlaridan ro'yxatdan o'tgan bo'lishi.

Umumiy tartib bo'yicha yuridik shaxslar qayd etilgan shartlarga javob bersagina foyda solig'i to'lovchilar bo'lib hisoblanadilar.

Soliq kodeksining 127-moddasiga ko'ra yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ining ob'ekti bo'lib, O'zbekiston Respublikasi rezidentlarining va norezidentlarining foydasi hamda rezident va norezidentlarning chegirmalar qilinmagan holda to'lov manbaidan soliq solinadigan daromadlar hisoblanadi.

3. Jami daromadlar tarkibi, jami daromaddan chegirmalar. Soliq solinadigan baza esa jami daromad bilan chegirib tashlanadigan xarajatlar o'rtasidagi farq sifatida soliq solinadigan foydaning kamaytirilishi hisobga olingan holda hisoblab chiqarilgan soliq solinadigan foydadan kelib chiqib belgilanadi (Soliq kodeksining 128-moddasi).

Yuridik shaxslarning foyda solig'i bo'yicha soliqni to'liq, to'g'ri aniqlash (hisoblash) uchun ularning jami daromadlari tarkibiga nimalar kirishini mukammal o'rganish zarur bo'ladi.

Yuridik shaxslarning jami daromadi tarkibiga ular tomonidan olinishi lozim bo'lgan (olingan) ortilgan tovar, bajarilgan ish, ko'rsatilgan xizmat haqlari kabi pul va bepul (pulsiz) qaytarmaslik sharti bilan olingan mablag'lar kiradi. Demak, olingan kreditlar jami daromadga kirmaydi.

Yuridik shaxslarning **jami daromadlari tarkibiga** quyidagilar kiradi:

- tovarlar (ishlar, xizmatlar)ni sotishdan olinadigan daromadlar;
- boshqa daromadlar.

Tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilishdan, shu jumladan yordamchi xizmatlar tomonidan realizatsiya qilishdan qo'shilgan qiymat solig'i va aksiz solig'i chegirib tashlangan holda olingan tushum tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olinadigan daromaddir.

Tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olinadigan tushum yuklab jo'natilgan tovarlar (bajarilgan ishlar, ko'rsatilgan xizmatlar) qiymatidan kelib chiqqan holda tovarlarni jo'natish, ishlarni bajarish, xizmatlar ko'rsatish hollarini tasdiqlovchi hujjatlar asosida belgilanadi.

Vositachilik faoliyatidan daromadlar oladigan yuridik shaxslar uchun tushum deyilganda ko'rsatilgan xizmatlar uchun olinishi lozim bo'lgan haq summasi tushuniladi.

Qurilish, qurilish-montaj, ta'mirlash-qurilish, ishga tushirish-sozlash, loyiha-qidiruv va ilmiy ishlar (xizmatlar) bo'yicha, shuningdek ob'ektlarni foydalanishga tayyor qilib qurish chog'ida shartnomaviy baholardan kelib chiqib haq to'lash uchun hisob-kitob hujjatlari taqdim etilgan, buyurtmachilar tomonidan bajarilgan

(ko'rsatilgan) va tasdiqlangan ishlarining (xizmatlarning) qo'shilgan qiymat solig'i kiritilmagan qiymati daromadga qo'shiladi.

Tovarlar (ishlar, xizmatlar) tannarxidan yoki tovarlar olingan bahosidan past baholarda (tovarni olish bilan bog'liq xarajatlarni hisobga olgan holda) realizatsiya qilinganda, shuningdek tovarlar (ishlar, xizmatlar) bepul topshirilganda soliq solish maqsadlari uchun tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan tushum tovarlarning (ishlarning, xizmatlarning) tannarxi yoki tovarlar olingan baho asosida (tovarni olish bilan bog'liq xarajatlarni hisobga olgan holda) aniqlanadi.

Boshqa daromadlarga tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) ishlab chiqarish va realizatsiya qilish bilan bog'liq bo'lmagan operatsiyalardan olinadigan daromadlar kiradi. Jumladan:

- asosiy vositalari va boshqa mol-mulki chiqib ketishidan olinadigan daromadlar;
- mol-mulknini operativ ijaraga berishdan olinadigan daromadlar;
- asosiy vositalar va nomoddiy aktivlarni moliyaviy ijaraga berishdan olinadigan daromadlar;
- tekin olingan mol-mulk, mulkiy huquqlar, shuningdek ishlar va xizmatlar;
- inventarizatsiya natijasida aniqlangan ortiqcha tovar-moddiy zaxiralar hamda boshqa mol-mulk qiymati tariqasidagi daromadlar;
- hisobot yilida aniqlangan o'tgan yillardagi daromadlar;
- majburiyatlarni hisobdan chiqarishdan olinadigan daromadlar;

Bunga da'vo muddati o'tgan hisobdan chiqarilgan majburiyatlar hamda sudning yoki vakolatli davlat organining qaroriga binoan hisobdan chiqarilgan majburiyatlar kiradi.

- talablardan o'zganing foydasiga voz kechish shartnomasi bo'yicha olingan daromadlar;
- jami daromaddan ilgari chegirib tashlangan xarajatlar yoki zararlarning o'rnini qoplash tarzida olingan daromadlar;
- xizmat ko'rsatuvchi xo'jaliklardan olinadigan daromadlar;
- undirib olingan yoki qarzdor tomonidan tan olingan jarima va penyalar;
- valyuta hisobvaraqlari bo'yicha kursdagi ijobiy farq;
- dividendlar va foizlar;
- royalti;
- tovarlar (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish bilan bevosita bog'liq bo'lmagan operatsiyalardan olinadigan boshqa daromadlar.

Soliq kodeksiga ko'ra quyidagilar yuridik shaxs daromadi sifatida qaralmaydi:

- ustav fondiga (ustav kapitaliga) olingan hissalar;
- sotilayotgan tovarlar (ishlar, xizmatlar) uchun boshqa shaxslardan dastlabki haq (bo'nak) tarzida olingan mablag'lar (mol-mulk yoki mulkiy huquqlar);
- budjetdan berilgan subsidiyalar;

– agar mablag‘larni (mol-mulk yoki mulkiy huquqlarni) boshqa shaxsga o‘tkazish, ishlarni bajarish, xizmatlar ko‘rsatish O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining yoki O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori asosida yuz berayotgan bo‘lsa, tekin olingan mablag‘lar (mol-mulk yoki mulkiy huquqlar), ishlar va xizmatlar;

– olingan grantlar;

– sug‘urta shartnomalari bo‘yicha sug‘urta tovonini (sug‘urta summasi) tariqasida olingan mablag‘lar;

– investor va davlat mulkini boshqarish bo‘yicha vakolatli davlat organi o‘rtasida tuzilgan shartnomaga binoan investitsiya majburiyatlari sifatida kiritilayotgan mol-mulk;

– va boshqa qonunchilikda nazarda tutilgan daromadlar.

Yuridik shaxslarning jami daromadlari tarkibi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999 yil 5 fevraldagi 54-son qarori bilan tasdiqlangan “Mahsulot (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish xarajatlari tarkibi hamda moliyaviy natijalarini shakllantirish tartibi to‘g‘risida”gi Nizom bilan aniqlanadi va qo‘yidagi ketma-ketlikdagi ko‘rsatkichlar bilan ifodalanadi:

1) mahsulotni sotishdan olingan yalpi foyda.

YaF=SST-IT, bu erda:

YaF-yalpi foyda, SST-sotishdan olingan sof tushum, IT-sotilgan mahsulotning ishlab chiqarish tannarxi;

2) asosiy faoliyatdan olingan foyda.

AFF=YaF-DX+BD-BZ, bu erda:

AFF-asosiy faoliyatdan olingan foyda, DX-davr xarajatlari, BD-asosiy faoliyatdan olingan boshqa daromadlar, BZ-asosiy faoliyatdan ko‘rilgan boshqa zararlar.

3) umumxo‘jalik faoliyatidan olingan foyda (yoki zarar).

UF=AFF+MD-MX,

bunda: UF-umumxo‘jalik faoliyatidan olingan foyda; MD-moliyaviy faoliyatdan daromadlar; MX-moliyaviy faoliyat xarajatlari;

4) soliq to‘languncha olingan foyda.

STF=UF+FP-F3,

bunda: STF-soliq to‘languncha olingan foyda; FP-favqulodda vaziyatdan olingan foyda; F3-favqulodda vaziyatdan ko‘rilgan zarar.

Yilning sof foydasi, korxonada foyda solig‘ini va undan keyin obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig‘ini to‘lagandan so‘ng korxonaning o‘zida qoladi.

Jami daromaddan chegirmalar. Soliq to‘lovchining xarajatlari soliq solinadigan foydani aniqlash paytida chegirib tashlanadi. Xarajatlar haqiqatda qaysi soliq davrida amalga oshirilgan bo‘lsa, o‘sha davrda chegiriladi. Soliq kodeksiga

ko'ra (141-modda) xarajatlar chegiriladigan va chegirib tashlanmaydigan xarajatlarga bo'linadi.

Chegirib tashlanadigan xarajatlarga moddiy xarajatlar, mehnatga haq to'lash xarajatlari, amortizatsiya xarajatlari hamda Soliq kodeksining 145-moddasida nazarda tutilgan boshqa xarajatlar kiradi.

Soliq solinadigan bazaga kiritiladigan, ya'ni chegirilmaydigan xarajatlarga quyidagilar kiradi:

- moddiy qiymatliklarning tabiiy kamayish normalaridan ortiqcha yo'qotishlar va buzilishlar;

- xodimlarga beriladigan yoki soliq to'lovchining umumiy ovqatlanish ehtiyojlari uchun yordamchi xo'jaliklar tomonidan ishlab chiqariladigan tovarlar (ishlar, xizmatlar) bo'yicha narxdagi farqlar (zararlar);

- xizmat safarlari, vakillik xarajatlari, ixtiyoriy sug'urta turlari bo'yicha ajratmalar bo'yicha belgilangan normalardan ortiqcha xarajatlar;

- nodavlat pensiya jamg'armalariga ajratmalar;

- xo'jalik boshqaruvi organini saqlab turish uchun ajratmalar;

- umumiy ovqatlanish korxonalarini yoki boshqa chet tashkilotlarga joylarni bepul berish xarajatlari, ushbu korxonalar va tashkilotlar uchun kommunal xizmatlar ko'rsatish qiymatini to'lash;

- yillik moliyaviy hisobotni bir hisobot davrida bir martadan ortiq auditdan o'tkazish xarajatlari;

- soliq to'lovchining faoliyatida talab etilmaydigan kasblar bo'yicha kadrlar tayyorlash xarajatlari;

- xodimlarga bepul ko'rsatiladigan kommunal xizmatlar, beriladigan oziq-ovqatlar, tovarlar, mahsulotlar va boshqa qiymatliklar yoki soliq to'lovchining xodimlari uchun ishlar hamda xizmatlarni bajarish qiymati, ularga bepul beriladigan uy-joy haqini to'lash xarajatlari (yoki uy-joy, kommunal xizmatlar va boshqalar uchun pul kompensatsiyasi summalari);

- xodimlarga qo'shimcha berilgan ta'tillarga to'langan haq va ular yuzasidan qonun hujjatlarida nazarda tutilgan normalardan ortiqcha kompensatsiyalar, bundan noqulay va o'ziga xos mehnat sharoitlarida, shuningdek og'ir va noqulay tabiiy iqlim sharoitlarida ishlaganlik uchun ayrim tarmoqlarning xodimlariga qonun hujjatlariga muvofiq belgilangan qo'shimcha ta'tillar uchun to'langan haq mustasno;

- xodimlarning ovqatlanishi, yo'l haqi, davolanishi uchun, davolanish va dam olishi uchun yo'llanmalar, ekskursiyalar va sayohatlar uchun, sport seksiyalari, to'garaklari, klublaridagi mashg'ulotlarga, madaniy-tomosha, jismoniy tarbiya va sport tadbirlariga borishi uchun, obunaga hamda xodimlarning shaxsiy foydalanishi uchun tovarlarga qilingan xarajatlarning o'rnini qoplash yoki to'lash va boshqa shunga o'xshash to'lovlar;

- pensiyalarga ustamalar, pensiyaga chiqayotgan mehnat faxriylariga biryo'la to'lanadigan nafaqalar;

- xodimlarga to'lanadigan moddiy yordam (xodimning mehnatda jarohatlanishi

yoki uning sogʻligʻiga boshqacha tarzda shikast etkazilishi yoxud xodim oila aʼzosining vafoti munosabati bilan beriladigan yoki xodimning vafoti munosabati bilan oila aʼzolariga beriladigan moddiy yordam bundan mustasno);

– ishlab chiqarishda shikastlanganlik tufayli mehnat layoqatini yoʻqotganlik munosabati bilan tegishli vakolatli organlarning qarorlarisiz haqiqatdagi ish haqiqacha toʻlanadigan toʻlovlar;

– ekologiya, sogʻlomlashtirish hamda boshqa xayriya jamgʻarmalariga, madaniyat, xalq taʼlimi, sogʻliqni saqlash, ijtimoiy taʼminot, jismoniy tarbiya va sport korxonalarini, muassasalari va tashkilotlariga, mahalliy davlat hokimiyati organlariga, fuqarolarning oʻzini oʻzi boshqarish organlariga badallar kiritish;

– ishlab chiqarish jarayoni bilan bogʻliq boʻlmagan sogʻliqni saqlash va dam olishni tashkil qilish tadbirlariga xarajatlar;

– mahsulot ishlab chiqarish bilan bogʻliq boʻlmagan ishlarni (xizmatlarni) (shaharlar va shaharchalarni obodonlashtirish ishlari, qishloq xoʻjaligiga yordam koʻrsatish va boshqa turdagi ishlar) bajarishga sarflangan xarajatlar;

– atrof muhitni ifloslantirganlik va chiqindilarni joylashtirganlik qonun hujjatlarida belgilangan normalardan ortiqcha boʻlganligi uchun kompensatsiya toʻlovlari;

– kredit shartnomasida muddatli qarzar uchun nazarda tutilgan stavkalardan ortiqcha toʻlov muddati oʻtgan hamda uzaytirilgan kreditlar (zayomlar) boʻyicha foizlar;

– bayram sanalari va muhim sanalar, jamoat faoliyatidagi yutuqlar munosabati bilan xodimlarni ragʻbatlantirish hisoblanadigan bir yoʻla mukofotlar;

– sud chiqimlari;

– aybdorlari aniqlanmagan oʻgʻirliklar va kamomaddan yoki aybdor tomon hisobidan zarur summalarning oʻrnini qoplash mumkin boʻlmaganda koʻrilgan zararlar;

– soliq toʻlovchining asosiy vositalari va boshqa mol-mulking (aktivlarining) chiqib ketishidan (balansdan chiqarilishidan) koʻrilgan (buxgalteriya hisobi toʻgʻrisidagi qonun hujjatlariga muvofiq aniqlanadigan) zararlar. Quyidagi zararlar bundan mustasno:

a) Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti yoki Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori asosida mol-mulknini bepul topshirishdan koʻrilgan zararlar,

b) telekommunikatsiyalar tarmoqlarida tezkor-qidiruv tadbirlari tizimining texnik vositalarini bepul topshirishdan hamda ulardan bepul foydalanish va ularga xizmat koʻrsatishdan koʻrilgan zararlar;

v) uch yildan ortiq foydalanilgan asosiy vositalarni realizatsiya qilishdan koʻrilgan zararlar;

– xoʻjalik shartnomalari shartlarini va qonun hujjatlarini buzganlik uchun toʻlangan yoki tan olingan jarimalar, penya hamda boshqa turdagi sanksiyalar; davlat ulushlarini boshqarish boʻyicha boshqaruvchi kompaniyalar, davlat ishonchli boshqaruvchilari va ishonchli boshqaruvchilar xizmatlarining qiymatini hamda ularga

mukofotlar to‘lash, shuningdek kompaniyalarning boshqa professional boshqaruvchilariga mukofotlar to‘lashga doir xarajatlar.

4.Soliq stavkalari va soliqdan imtiyozlar. Yuridik shaxslarning foyda solig‘i stavkalari har yili O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining keyingi yil uchun makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar prognozi va davlat budjeti parametrlari to‘g‘risidagi qarori bilan tasdiqlanadi.

Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘i stavkasi 1998 yilda 36 foizni tashkil etgani holda 2001 yilda 26 foizga tushgan. 2002 yilga esa 24 foiz, 2003 yilda 20 foiz, 2004 yilda 18 foiz, 2005 yilda 15 foiz, 2006 yilda 12 foiz va 2007 yilda 10 foiz, 2010 yildan boshlab 9 foiz qilib belgilangan, 2011-2013 yillarda mazkur miqdor saqlanib qolgan. 2014 yilda esa 8 foiz etib belgilangan.

Quyidagi jadval ma‘lumotlarida 2017 yilda yuridik shaxslarning foydasiga soliq stavkalari keltirilgan.

2.2-jadval

2017 yil uchun yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘i stavkalari⁴

<i>N</i>	<i>To‘lovchilar</i>	<i>Soliq stavkalari, soliq solinadigan bazaga nisbatan %da</i>
1	Yuridik shaxslar (2-4-bandlarda nazarda tutilganlaridan tashqari)	7,5
2	Tijorat banklari	15
3	Auksionlar o‘tkazishdan, gastrol-konsert faoliyati bilan shug‘ullanishga litsenziyasi bo‘lgan yuridik va jismoniy shaxslarni (shu jumladan, noresidentlarni) jalb etish yo‘li bilan ommaviy tomosha tadbirlarini tashkil etishdan daromad oluvchi yuridik shaxslar	35
4	Rentabellik* darajasiga bog‘liq holda mobil aloqa xizmatlarini ko‘rsatadigan yuridik shaxslar (uyali aloqa kompaniyalari):	
	20 foizgacha	7,5
	20 foizdan yuqori	rentabellikning 20 foizlik darajasidan oshadigan foyda summasining 50 foizi**
5	O‘zi ishlab chiqargan tovarlar, ishlar, xizmatlar eksportining (ishlarni bajarish, xizmatlarni ko‘rsatish joyidan qat‘i nazar) erkin almashtiriladigan valyutadagi ulushi quyidagi miqdorlarni tashkil etadigan eksportchi korxonalar uchun, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 1997 yil 10 oktyabrdagi PF-1871-son Farmoni bilan tasdiqlangan ro‘yxatda keltirilgan xom ashyo mahsulotlari bundan mustasno:	
	sotishning umumiy hajmida 15 foizdan 30 foizgacha	belgilangan stavka 30%ga pasaytiriladi
	sotishning umumiy hajmida 30 foiz va undan yuqori	belgilangan stavka 50%ga pasaytiriladi

⁴ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 27 dekabrda PQ-2699-sonli qaroridan olingan.

**) Rentabellik foyda solig'i to'lanishiga qadar foydaning realizatsiya qilingan mahsulot (tovarlar, ishlar va xizmatlar) ishlab chiqarish tannarxi summasiga nisbati sifatida aniqlanadi. Mobil aloqa xizmatini ko'rsatadigan yuridik shaxslar (uyali aloqa kompaniyalari) tomonidan foyda solig'ini hisoblab chiqarish va to'lash tartibini O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi va Davlat soliq qo'mitasi belgilaydi.*

****) Eksport ulushiga bog'liq holda stavkaga tuzatishlar kiritish amalga oshirilmaydi.*

Amaldagi soliq qonunchiligiga ko'ra norezident soliq to'lovchining daromadini chet elga o'tkazilayotganda 10 foiz miqdorida foydaga soliq undiriladi.

Doimiy muassasa bilan bog'liq bo'lmagan O'zbekiston Respublikasida faoliyat olib borgan norezidentning daromadi hech qanday chegirmasiz daromad manbaida quyidagi stavkalarda soliqqa tortiladi:

- dividendlar va foizlardan – 10 foiz;
- sug'urta mukofotlari, sug'urtalash va qayta sug'urtalash – 10 foiz;
- O'zbekiston Respublikasi va boshqa davlatlar bilan Xalqaro aloqa uchun telekommunikatsiya va transport xizmati (fraxta daromadi) – 6 foiz;
- royalti, ijara daromadlari, xizmat ko'rsatish, shu jumladan boshqaruv xizmati, maslahatlar va boshqa daromadlar – 20 foiz.

Yuridik shaxslarga to'lanadigan dividendar va foizlar to'lov manbaida 10 foizli stavka bilan soliqqa tortiladi.

Soliqqa tortish maqsadida dividend deb, aksiyalardan va boshqa xo'jaliklar sub'ektlarining ustav kapitalidagi qatnashish ulushidan olgan daromadlari tushuniladi.

Foizlarga esa depozit qo'yilmalar, qarz majburiyatlari va boshqa qimmatli qog'ozlardan olgan daromadlar kiradi.

Manbaida soliqqa tortilgan va dividend, foiz olgan norezident jami daromadidan tegishli tartibda belgilangan hujjatlarni taqdim etgan taqdirda chegirma olish huquqiga ega bo'ladi.

Soliq kodeksining 158-moddasiga ko'ra yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ini to'lashdan quyidagi yuridik shaxslar ozod etiladi:

- 1) davolash muassasalari huzuridagi davolash-ishlab chiqarish ustaxonalari;
- 2) jazoni ijro etish muassasalari;
- 3) ichki ishlar organlari huzuridagi qo'riqlash bo'linmalari.

Yuridik shaxslarning quyidagi foydasi yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ini to'lashdan ozod qilinadi:

- 1) protez-ortopediya buyumlari, nogironlar uchun inventarlar ishlab chiqarishdan, shuningdek nogironlarga ortopedik protezlash xizmati ko'rsatishdan, nogironlar uchun mo'ljallangan protez-ortopediya buyumlari va inventarlarni ta'mirlash hamda ularga xizmat ko'rsatishdan olingan foydasi;

2) shahar yo'lovchilar transportida (taksidan, shu jumladan yo'nalishli taksidan tashqari) yo'lovchilarni tashish bo'yicha xizmatlar ko'rsatishdan olingan foydasi;

3) tarix va madaniyat yodgorliklarini ta'mirlash hamda qayta tiklash ishlarini amalga oshirishdan olingan foydasi;

4) Xalq banki tomonidan fuqarolarning shaxsiy jamg'arib boriladigan pensiya hisobvaraqlaridagi mablag'lardan foydalanishdan olingan foydasi.

Soliq kodeksining 159-moddasiga ko'ra yuridik shaxslarning soliq solinadigan foydasi quyidagi summaga kamaytiriladi:

1) ekologiya, sog'lomlashtirish va xayriya jamg'armalari, madaniyat, xalq ta'limi, sog'liqni saqlash, mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish, jismoniy tarbiya va sport muassasalariga, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlariga beriladigan badallar summasiga, biroq soliq solinadigan foydaning ikki foizidan ko'p bo'lmagan miqdorda;

2) ishlab chiqarishni modernizatsiyalashga, texnik va texnologik jihatdan qayta jihozlashga, yangi texnologik jihozlar xarid qilishga, ushbu maqsadlar uchun berilgan kreditlarni uzishga, lizing ob'ekti qiymatining o'rnini qoplashga, tegishli soliq davrida hisoblangan amortizatsiyani chegirgan holda yo'naltiriladigan mablag'lar summasiga.

Soliq solinadigan bazani kamaytirish yuqorida ko'rsatib o'tilgan xarajatlar amalga oshirilgan soliq davridan e'tiboran, texnologik jihozlar bo'yicha esa u foydalanishga topshirilgan paytdan e'tiboran uch yil ichida amalga oshiriladi. Yangi texnologiya jihozlari ular olingan (import qilingan) paytdan e'tiboran uch yil ichida realizatsiya qilingan yoki tekin berilgan taqdirda, mazkur imtiyozning amal qilishi foydadan olinadigan soliqni to'lash bo'yicha majburiyatlar tiklangan holda, imtiyoz qo'llanilgan butun davr uchun bekor qilinadi;

3) yosh oilalar toifasiga kiruvchi xodimlarga ipoteka kreditlari badallari to'lashga va (yoki) mulk sifatida uy-joy olishga tekin yo'naltiriladigan mablag'lar summasiga, biroq soliq solinadigan bazaning 10 foizidan oshmagan miqdorda;

4) diniy va jamoat birlashmalarining (kasaba uyushmalari, siyosiy partiyalar va harakatlardan tashqari), xayriya jamg'armalarining mulkida bo'lgan korxonalar foydasidan shu birlashmalar va jamg'armalarining ustavda belgilangan faoliyatini amalga oshirish uchun yo'naltiriladigan ajratmalari summasiga.

5.Soliq hisobotlarini taqdim etish va soliqni budjetga to'lash muddatlari.

Tadbirkorlik faoliyatini amalga oshiruvchi yuridik shaxslar ortib boruvchi yakun bilan chiqarilgan foyda solig'i bo'yicha soliq hisobini ro'yxatdan o'tgan joydagi soliq idoralariga yilning har choragida hisobot choragidan keyingi oyning 25 kunidan kechiktirmay, yil yakunlari bo'yicha esa, yillik moliyaviy hisobot taqdim etiladigan muddatda taqdim etiladi.

Yuridik shaxs tugatilgan taqdirda soliq organi soliq to'lovchidan kamroq bo'lgan davr uchun hisobotlar, soliq hisobini taqdim etishni yozma xabarnoma topshirish yo'li bilan talab qilib olishi mumkin. Xabarnomada buning sababi hamda

hisobotlar, soliq hisobi qachon va qaysi davr uchun taqdim etilishi lozimligi ko'rsatiladi.

Yuridik shaxsni tugatish haqida belgilangan tartibda qaror qabul qilingan taqdirda tugatish komissiyasi (tugatuvchi) 5 kunlik muddatda bu haqda soliq organini yozma ravishda xabardor qiladi.

Yuridik shaxsni tugatish xaqida qaror qabul qilingandan so'ng soliq to'lovchi 15 kun ichida soliq organiga hisobotlar, soliq hisobini taqdim etishi shart.

Foyda solig'i bo'yicha hisobotlar, hisob-kitoblar qonun hujjatlarida belgilangan shakl va tartibda taqdim etiladi.

Yuridik shaxslar foyda solig'ini foyda solig'i bo'yicha hisoblarni topshirish uchun belgilangan kundan kechiktirmasdan to'laydilar.

Yilning hisobot choragida tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) sotishdan eng kam ish xaqining 200 barobaridan ko'proq miqdorda foyda olgan yuridik shaxslar foyda solig'i bo'yicha joriy to'lovlarni har oyning 10-kunida yilning choragi bo'yicha foyda solig'i summasining uchdan bir qismi miqdorida to'laydi.

Yuridik shaxslar avans to'lovlar summasini hisoblab chiqarish uchun yilning joriy choragi birinchi oyining 10-kunigacha soliq ro'yxatdan o'tgan joydagi soliq organiga yilning tegishli choragida taxmin qilinayotgan foyda hamda belgilangan foyda solig'i stavkasi asosida ma'lumotnoma taqdim etadilar.

Joriy to'lovlar belgilangan muddatlargacha budjetga to'lanmasa ularga nisbatan soliq qonunchiligida ko'zda tutilgan har bir kechiktirilgan kun uchun hisoblangan soliq summasiga nisbatan 0,033 foiz miqdorida penya (moliyaviy jarima) qo'llaniladi. Taxmin qilinayotgan soliq solinadigan foydadan kelib chiqqan holda hisoblab chiqarilgan yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i summasi hisobot davri uchun budjetga to'lanishi lozim bo'lgan foyda solig'i summasiga nisbatan 10 foizdan ko'proq kamaytirilgan tahdirda, davlat soliq xizmati organi joriy to'lovlarni foyda solig'ining xaqiqiy summasidan kelib chiqib penya (0.033 foiz) hisoblagan holda qayta hisoblab chiqadi.

Hisobot davrida tovarlar (ishlar, xizmatlar)ni sotishdan olgan foyda 200 karrali minimal ish haqidan kam bo'lgan korxonalar chorakda bir marta soliq to'laydilar. Ular avans (joriy) to'lovlarni to'lamaydilar. Avvalgi choraklarda to'lagan soliqlari esa hisobga olib boriladi. Soliq to'lovchilar birinchi chorak, yarim yil va yil o'tishi bilan yil boshidan hisoblangan yakun bilan soliqni haqiqiy olingan foydadan kelib chiqib foydaga soliqni mustaqil o'zlari hisoblab chiqadilar. Yil mobaynida to'lagan soliqlari hisobot yilida hisoblangan soliq summasidan hisobga olinadi.

Haqiqiy olingan foydaga qarab hisoblangan soliq summasi (farqi) budjetga choraklik va yillik moliya hisoboti topshirish mo'ljallangan kungacha to'lanadi.

Ortiqcha to‘langan soliq summasi kelgusi to‘lovlarga o‘tkaziladi yoki soliq to‘lovchiga boshqa soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlardan qarzi bo‘lmasa undan yozma ariza olgan kundan boshlab 30 kun ichida korxonaga qaytariladi.

Foydadan soliqni hisoblash va budjetga o‘tkazish javobgarligi foydalaridan soliq to‘lashni amalga oshiruvchi yuridik shaxslar zimmasiga tushadi.

Dividend va foizlar to‘lovchi yuridik shaxslar qo‘yidagi shaklda (2.3-jadval) soliq hisobini topshiradilar va to‘lov amalga oshirilgan oydan keyingi oying 5 kuni ichida soliq summasini budjetga o‘tkazadi.

2.3-jadval

Dividend va foizlarga soliq hisobi⁵ (2017 yil yanvar oyi uchun, ming so‘m hisobida)

Ko‘rsatkichlar	To‘lovchi ma‘lumoti bo‘yicha	Soliq inspeksiyasi ma‘lumoti bo‘yicha
Hisoblangan dividendlar va foizlar	2500	2500
Soliq stavkasi	10	10
Budjetga to‘lashi lozim bo‘lgan soliq summasi-jami	250	250

Daromadlarni manbaida to‘lovchi yuridik shaxslar moliya yili tugashi bilan 30 kun ichida davlat soliq xizmati idoralariga hamda daromad olgan yuridik shaxslarga ularning talablari bo‘yicha dalolatnoma topshiradilar. Unda shu shaxslarning ro‘yxat raqamlari, nomlari, umumiy olingan daromad va jami to‘langan soliq summasi hisobot yili uchun ko‘rsatilgan bo‘ladi.

6. Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ini bo'yicha xorijiy mamlakatlar tajribasi.

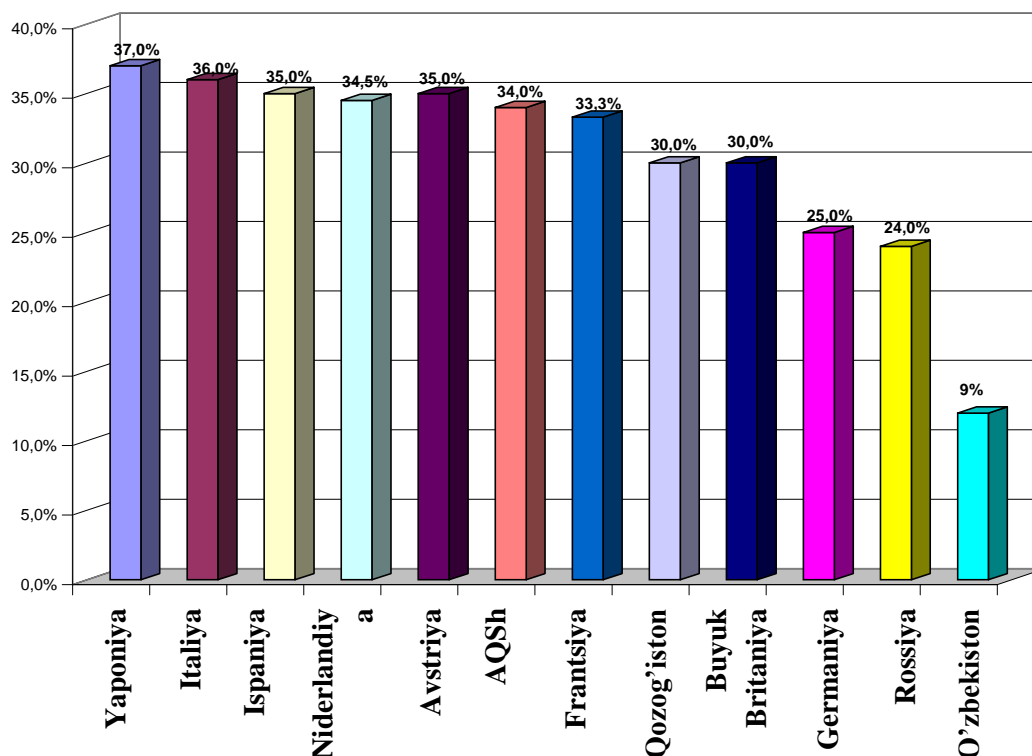
Nazariy jihatdan soliq yukining og'irlashuvi faqat ma'lum bir chegaraga etgunga qadar davlat daromadlarining ko'payishiga olib kelishi mumkin. Bu chegara milliy ishlab chiqarish soliqqa tortiladigan qismining qisqarishi bilan boshlanadi. Agar ana shu chegaradan bosib o'tilsa, soliq stavkasining o'sishi budjet daromadlarining o'sishiga emas balki, aksincha, qisqarishiga olib keladi.

Soliq tizimini takomillashtirishda umumiy soliq tushumlarining yalpi ichki maxsulotga (YaIM) bo'lgan nisbatini kamaytirishga ahamiyat berish kerak. Bu munosabat soliq yuki darajasini belgilaydi. Masalan: AQShda, Kanada, Avstraliyada markaziy budjetdagi soliq tushumlarining YaIMga nisbati oxirgi yillarda 20% ni tashkil etgan.

⁵ O‘zR.Soliq kodeksiga asosan ishlab chiqildi.

Bozor iqtisodiyotida mulkchilikning turli shakllarini tashkil topishi ijtimoiy jarayonlarning demokratizatsiyalashuvchi, soliq tizimi orqali boshqarishning axamiyatini oshirgan xolda soliq tizimining takomillashtirishda asosiy e'tiborni uning boshqaruv bilan bog'liq vazifalari samaradorligini oshirishga qaratilishi lozim. Har bir mamlakat o'ziga xos soliq tizimiga ega, ammo ularning birortasi boshqasining tartiblaridan nusxa ko'chirmaydi.

So'nggi yillarda, dunyo mamlakatlari yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i (ya'ni, korporatsiyalar daromad solig'i) ning stavkalarini keltirib o'tamiz.

2.1-rasm. Xorijiy mamlakatlarda yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ining stavkalari⁶

Xususan, AQSh davlat budjetida yirik soliqlaridan biri bu – korporatsiya solig'i hisoblanadi. Barcha korporatsiyalar tabaqalashtirilgan stavkalarda soliq to'laydi. Korporatsiyalarga solinadigan foyda solig'i 1909 yilda joriy qilingan bo'lib, o'sha yili uning qiymati atigi 1 foizni tashkil qilgan edi. Urushlar davrida esa korporatsiyalardan olinadigan soliq stavkasi ko'tarildi. Jumladan, birinchi jahon urushi davri u korxonaning umumiy daromadidan 12 foizni, ikkinchi jahon urushida 40 foizni tashkil qilgan. Koreya urushi davrida esa Amerika korporatsiyalariga solinadigan daromad solig'i 52 foizgacha ko'tarilib ketgan. 1979 yilda mazkur soliq 46 foiz qilib belgilandi. Xozirgi kunda ushbu soliq stavkasi 34 %ni tashkil etmoqda.

XX asr 80-yillarning ikkinchi yarmi va 90-yillarning boshlarida dunyoning AQSh, Buyuk Britaniya, Germaniya, Frantsiya, Yaponiya, Shvetsiya va boshka bir

⁶ www.ziyounet.uz – sayti ma'lumotlari asosida talaba tomonidan tuzilgan.

qator etakchi mamlakatlari kapital jamg'arilishini tezlashtirishga va ishbilarmonlik faolligini rag'batlantirishga yo'naltirilgan soliq isloxotlarini amalga oshirdilar. Ana shu maqsadlar uchun korporatsiyalar foydasidan olinadigan soliqning stavkasi birmuncha pasaytirildi. Masalan, AQShda korporatsion soliqning stavkasi 46 foizdan 34 foizgacha pasaytirildi; Buyuk Britaniyada - 45 foizdan 35 foizgacha, so'ng esa 30 foizgacha, Frantsiyada - 1986 yilda 50 foizdan 45 foizgacha, 1991 yilda 42 foizgacha, so'ng esa 33.5 foizgacha; Yaponiyada - 1989 yilda 42 foizdan 37 foizgacha (prefektura va mahalliy soliqlarni hisobga olgan holda).

Korporatsiyalar solig'i odatda qo'shma soliq bo'lib u xam shtat, ham federal budjetni shakllantiradi. Odatda stavkalar o'zgaras bo'ladi. Ba'zi shtatlar ushbu soliq stavkasiga qo'shimcha ravishda ya'ni shtalarning iqtisodiy xolatidan kelib chiqib soliq stavkalarini belgilaydilar Eng yuqori stavka Masalan Ayova shtatida 12%, Konnektikutda 11,5%, Kolumbiya okrugida 10,25 %, Missisipida 3-5% va Yutada-5% stavka amal qiladi.

Korporatsiya daromadiga soliq imtiyozlari juda ko'p. Sof foydadan shtat va maxalliy (soliqlar) daromad soliqlari chegiriladi, o'z mulki xisoblangan qimmatli qog'ozlardan kompaniyalardan olgan 100% dividend, soliqqa tortiladigan mahalliy kompaniyalardan dividendining 70-80% i, mahalliy hukumat va shtatlar qimmatli qog'ozlari bo'yicha foizlar, ijtimoiy ajratmalar ham chegiriladi. Ikki marta tez amortizatsiya xisoblash bo'yicha, ilmiy-izlanish, konstruktorlik faoliyatiga imtiyozlar qo'llaniladi.

Korporativ soliq kompaniyalardan olinadigan solig'i Buyuk Britaniyada 1965 yili joriy qilingan. Bu soliq ilgari qo'llangan kompaniyadan olinadigan soliqni almashtirdi. 1965 yilgacha ular jismoniy shaxslar bilan barovar soliqqa tortilar edi. Bundan tashqari ularga qo'shimcha 15%li foydaga solinadigan soliq qo'llangan. Buyuk Britaniyada 1965 dan 1973 yilgacha qo'llangan klassik korporatsion oliq tizimi o'rniga korporatsion soliqni amputatsion tizimi kirib keldi.

Korporatsion soliq rezident kompaniyalarni soliq yili davomida olgan xamma foydalari uchun qo'llaniladi.

Ingliz soliq qonunchiligi "Kompaniya" tushunchasiga korporativ organlarni (korporativ bo'lmagan shirkat assotsiatsiyalarini chiqarib tashlanadi) kiritadi.

Korporatsion soliq kompaniya daromadlaridan ruxsat etilgan ayirmalarni olib tashlangandan keyin ushlanadi. Soliq stavkasi har yili mamlakat budjeti tasdiqlanganda belgilanadi va o'tgan moliya yili daromadiga nisbatan qo'llanadi. Xozirgi kunda 33 va 24 (kichik biznes uchun) foiz stavkalar qo'llanadi.

Amputatsion tizimga binoan kompaniyadan korporatsion soliq xamma olingan foydasi yuzasidan ushlanadi. Agar bu foyda aksionerlar o'rtasida taqsimlanadigan bo'lsa, kompaniya to'lagan soliqning xam bir qismi bo'linadi va aksioner to'laydigan daromvd solig'ida xisobga olinadi.

Amputatsion tizim beshta asosiy belgilari bilan ifodalanadi:

- Kompaniya korporatsion soliqni yagona stavka bilan xamma foydasi (taqsimlangan va taqsimlanmagan) yuzasidan to'laydi.
- Daromad solig'i dividendlar manbaida ushlanmaydi.

- Agar kompaniya dividend to'laydigan bo'lsa, u oldindan korporatsiya solig'i xisobiga avans to'lovini berishi kerak. Korporatsiya solig'i avansini soliq stavkasini aktsiyadorlar o'rtasida taqsimlanadigan foyda summasiga qo'llash yo'li bilan aniqlanadi.

- Daromad solig'ini to'lashda Buyuk Britaniyani rezidenti, olingan dividenddan to'langan avansni chiqarib tashlash xuquqiga ega.

Bulardan tashqari mamlakatimizda kichik korxonalar uchun soliqqa tortishning soddalashtirilgan tizimini joriy kilinganligi va boshqa bir kator soliq turlari uchun xam imtiyozlarni qo'llanilishi soliqqa tortishning jahon amaliyoti tamoyillardan keng foydalanilayotganidan dalolat beradi.

Shunday kilib, O'zbekistonda va xorijiy davlatlarda soliqqa tortish xususiyatlarini kiyoslash bizda korxonalarni soliqqa oid rag'batlantirishning shakllangan tamoyillari rivojlangan davlatlarda mavjud tamoyillarga muvofiqligidan guvohlik beradi.

Ma'lumki, amaliyotda soliq ob'ektining soliqqa tortilmaydigan minimumi, ayrim soliq ob'ekti elementlarini soliqqa tortishdan chiqarib tashlash, aloxida shaxslar yoki to'lovchilar turkumini soliq to'lashdan ozod qilish, soliq stavkasini kamaytirish, soliqlar bo'yicha kredit berish (soliq undirib olishni kechiktirish) kabi maqsadli va shunga o'xshash soliq imtiyozlari mavjud.

Korxonalar innovatsion faoliyati bilan bog'liq bo'lgan xo'jalik tashabbuslarini rag'barlantirish maqsadida xorijiy davlatlarda investitsion soliq kreditidan (ishlab chiqarishni kengaytirish, asosiy vositalarni moliyalashtirish bo'yicha soliq krediti berish) muvaffaqiyatli foydalanib kelmoqda.

Investitsion soliq krediti ilmiy texnika yutuqlarini ishlab chiqarishga joriy qilish, texnik jixatdan qayta qurollantirish va rekonstruktsiya qilishga o'z mablag'larini kengaytirishni rag'batlantirishga qaratilgan yoki asosiy foizlarni moliyalashtirish maqsadida kapital qo'yilmalarni uzluksiz ravishda ko'paytirib borishi lozim bo'lgan tarmoqlarga to'g'ridan-to'g'ri subsidiya bo'lib xizmat qiladi. Lekin, shunga qaramasdan investitsion soliq krediti tezlashtirilgan amortizatsiya kabi normal xo'jalik faoliyati yuritayotgan korxonalariga berilishi mumkin.

Soliq krediti sifatida taqdim etiladigan ushbu imtiyozlarning eng xususiyatli tomonlari quyidagilardan iborat:

birinchidan, soliq imtiyozi soliq inspeksiya hamda undan foydalanuvchi korxonalar o'rtasida tuzilgan kredit shartnomasi asosida beriladi;

ikkinchidan, soliq imtiyozidan maqsadga muvofiq foydalanish ustidan nazorat qilib turish imkoniyati tug'iladi.

Chunki soliq imtiyozi aniq bir maqsadga beriladi va muddati tugaganidan so'ng taqdim etilgan kreditni soliq inspeksiya foizi bilan qaytarib olishdan manfaatdor bo'ladi.

Yaponiyada agar, firma yillik daromadi 3.5-7 mln. iengacha bo'lsa, 9 % daromadi 7 mln. iendan yuqori bo'lsa, 12 % soliq stavkalari qo'llaniladi.⁷

⁷ Shamsutdinov F., Shamsutdinova Sh. Chet mamlakatlar soliq tizimi. Darslik. –T.: “Fan va texnologiya”, 2011. –508 b.

Soliqlar vositasida korxonalar faoliyatiga ta'sir etishda yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i bo'yicha imtiyozlar tizimidan foydalanish korxonalar iqtisodiy faolligining umumiy darajasini oshirish va ishlab chiqarishning ayrim soxalarini rag'batlantirish uchun muxim qurol bo'lib xizmat qiladi. Bu ayniqsa xorijiy investorlar ishtirokidagi qo'shma korxonalar taraqqiyotining boshlang'ich bosqichida yanada kuchliroq axamiyat kasb etadi. Soliq imtiyozlari yordamida korxonalarining moddiy va pul resurslaridan foydalanishdagi huquqlarini kengaytirish, soliq og'irligini kengaytirish va budjet daromadlarini muvofiq ravishda korxonalar daromadlarini oshirish evaziga ko'paytirish orqali erishishi mumkin. Bundan tashqari, soliq tizimining samarali amal qilishini, soliqqa tortish og'irligini korxonalar xo'jalik faoliyatining moliyaviy natijalariga taqqoslash orqali baholash mumkin.

3-mavzu: Obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i

Reja:

1. O'zbekiston Respublikasi soliq siyosatining asosiy yo'nalishlari.
2. Soliq to'lovchilar.
3. Soliq solish ob'ekti, bazasi, soliq stavkalari va imtiyozlar.
4. Soliqni hisoblash, hisobotlarni taqdim etish va budjetga to'lash tartiblari.

1. O'zbekiston Respublikasi soliq siyosatining asosiy yo'nalishlari.

O'zbekiston Respublikasi davlati o'zining mustaqil soliq siyosat yuritishda Soliq Kodeksida belgilangan soliqqa tortish tamoyillariga va soliqqa tortish nazariyasida nazarda tutilgan qonuniyatlarga rioya etishga, jahon soliqqa tortish amaliyotida yuritilayotgan soliq siyosati yunalishlarini ham e'tiborga olishga harakat qiladi. Shuningdek, respublikamiz iqtisodiyotining o'ziga xosligi, bozor munosabatlariga bosqichma-bosqich o'tish ustuvor yo'nalishlari hamda iqtisodiy siyosatning joriy va pirovard vazifalaridan kelib chiqib soliq siyosatining o'ziga xos xususiyatlari ham mavjuddir.

Davlat iqtisodiy siyosatining eng muhim qismi bu moliyaviy siyosatdir. Moliyaviy siyosatning muhim cohasi budjet-soliq siyosatidir. Soliq siyosati - davlatning soliqqa tortish tizimi borasidagi farmon, qonun va qarorlarini davlat iqtisodiy siyosatiga mos ravishda ishlab chiqish va qabul qilish, ularning ijrosini ta'minlashni tashkil qilish bilan bog'liq chora-tadbirlar, faoliyatlar yig'indisidir.

Mamlakatimizda soliq siyosatini erkinlashtirish va xususiy mulk, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni ishonchli himoya qilishni ta'minlash, ularni jadal rivojlantirish yo'lidagi to'siqlarni bartaraf etish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar yildan-yilga o'zining samarasini berib kelmoqda. Ushbu islohotlarning davomi sifatida 2017 yil uchun soliq va budjet siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan kelib chiqib, soliq yukini yanada pasaytirishga, soliq tizimini soddalashtirishga va soliq ma'murchiligini takomillashtirishga qaratilgan 4 ta muhim hujjat qabul qilindi.

Bular «O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida» (26.12.2016 yildagi O'RQ-416-son) va «Soliq va byudjet siyosatining 2017 yilga mo'ljallangan asosiy yo'nalishlari qabul qilinganligi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida» (27.12.2016 yildagi O'RQ-417-son), «Tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta'minlashga, xususiyl mulkdorni har tomonlama himoya qilishga va ishbilarmonlik muhitini sifat jihatidan yaxshilashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar qabul qilinganligi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida»gi (29.12.2016 yildagi O'RQ-418-son) qonunlarni hamda O'zbekiston Respublikasining 2017 yilgi asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari prognozi va Davlat byudjeti parametrlariga doir O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori (27.12.2016 yildagi PQ-2699-son) ko'chirmalaridan iborat.

Bundan tashqari, qonunchilikni “Qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasi Qonuning56-moddasiga muvofiq lashtirish maqsadida, Soliq kodeksining 329-moddasi 28-bandi va 330-moddasi 20-bandiga o'zgartirishlar kiritilib, unga ko'ra qimmatli qog'ozlar bozorini tartibga solish bo'yicha vakolatli davlat organi investorlarning, qimmatli qog'ozlar egalarining hamda davlatning huquqlari va manfaatlarini himoya qilish maqsadida davlat boji to'lamasdan sudga da'vo qilishga haqli ekanligi belgilandi.

Soliq kodeksining 354-moddasiga qo'shimcha kiritilib, unga ko'ra o'tgan yil yakunlari bo'yicha asosiy (soha) faoliyat turi savdo faoliyati va umumiy ovqatlanish sohasidagi faoliyat bo'lgan yuridik shaxslarga ro'yxatdan o'tgan joyidagi davlat soliq xizmati organiga yozma bildirishni bermagan holda hisobot yili boshidan boshlab qo'shilgan qiymat solig'ini ixtiyoriy ravishda to'lashga o'tish huquqi berildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015 yil 22 dekabrda gi “O'zbekiston Respublikasining 2016 yilgi asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari prognozi va Davlat budjeti parametrlari to'g'risida”gi PQ-2455-sonli qarori bilan coliq qonunchiligiga kiritilgan o'zgartirishlarda, asosan, soliq stavkalari indeksatsiyalandi va respublikamizda iqtisodiyotning ustuvor faoliyat turlarini rag'batlantirishni ko'zda tutuvchi soliq imtiyozlarining amal qilish muddatlari uzaytirildi:

2018 yil 1 yanvarga qadar quyidagi:

– O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2009 yil 28 yanvarda gi “Mahalliy nooziq-ovqat iste'mol tovarlari ishlab chiqarish kengaytirilishini rag'batlantirish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi PQ-1050-sonli qarorining 3-bandida belgilangan nooziq-ovqat iste'mol tovarlari ishlab chiqarishga ixtisoslashgan korxonalar uchun foyda solig'i, mol-mulk solig'i va mikrofirmalar va kichik korxonalar uchun yagona soliq to'lovi hamda Respublika yo'l jamg'armasiga majburiy ajratmalar to'lashdan ozod etish tarzidagi imtiyozlar;

– O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2007 yil 21 noyabrda gi PQ-733-sonli qarorining 3-bandida belgilangan to'qimachilik sanoati korxonalari uchun mol-mulk solig'i to'lashdan ozod etish bo'yicha imtiyozlar;

– O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2004 yil 25 martda gi 141-sonli qarorining 5-bandiga asosan “O'zbekengilsanoat” davlat-aktsiyadorlik

kompaniyasi korxonalariga kontrakt tuzish paytida vujudga kelgan jahon narxlaridan past bo'lmagan narxlar bo'yicha erkin muomaladagi valyutaga (qo'shilgan qiymat solig'ini nol stavka bo'yicha hisoblagan holda) ichki bozorda yarim tayyor to'qimachilik mahsulotlarini (kalava, gazmol, trikotaj polotno va paxtani yigirish chiqindilarini) xarid qilishiga istisno tariqasida ruxsat berish tarzidagi imtiyozlarning muddati uzaytirildi.

– O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2003 yil 11 oktyabrdagi 439-sonli qarori bilan tasdiqlangan “Kichik tadbirkorlik (biznes) sub'ektlariga tegishli bo'lgan korxonalar va tashkilotlar klassifikatsiyasi”ning 427-satriga o'zgartirish kiritilib, avtomobil xo'jaligi tarmog'ida faoliyat yurituvchi kichik korxonalarga xodimlar sonini 25 tadan 50 tagacha oshirish huquqi berildi;

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015 yil 29 dekabrdagi “2016-2020 yillarda qishloq xo'jaligini yanada isloh qilish va rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ-2460-sonli qaroriga asosan, 2016 yil 1 yanvardan boshlab O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ayrim qarorlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritildi.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2009 yil 26 yanvardagi “Oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarishni kengaytirish va ichki bozorni to'ldirish yuzasidan qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi PQ-1047-sonli qarorining 8-bandida keltirilgan imtiyozlar muddati 2021 yil 1 yanvariga qadar uzaytirildi.

Bundan tashqari, 2021 yilning 1 yanvariga qadar nasldor chorvachilik sub'ektlari asosiy faoliyat turi bo'yicha barcha soliqlar va maqsadli davlat jamg'armalariga majburiy ajratmalarni to'lashdan ozod etildi.

2.Soliq to'lovchilar. O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan va tadbirkorlik faoliyatini amalga oshiruvchi yuridik shaxslar-O'zbekiston Respublikasi rezidentlari obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'ini to'lovchisi hisoblanadilar.

Soliqqa tortishning alohida tartibi belgilangan yuridik shaxslar hamda notijorat tashkilotlar asosiy faoliyat turi bo'yicha bu soliqni to'lamaydilar, ular faoliyatning boshqa turlari bilan shug'ullansalar, ular ushbu faoliyat bo'yicha alohida hisob yuritishlari va budjetga obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish uchun soliqni to'lashlari lozim.

Soliq solish maqsadida yuridik shaxslar deganda mulkida, xo'jalik yuritishida yoki tezkor boshqaruvida mol-mulki bo'lgan va o'z majburiyatlari bo'yicha ushbu mol-mulk bilan javob beradigan, shuningdek mustaqil balans va hisob-kitob raqamiga ega bo'lgan alohida bo'linmalar ham tushuniladi.

3.Soliq solish ob'ekti, bazasi, soliq stavkalari va imtiyozlar. Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i chegirilganidan keyin yuridik shaxs ixtiyorida qoladigan foyda soliq solish ob'ekti va soliq solinadigan bazadir. Bunda soliq solinadigan baza olinishi lozim bo'lgan (olingan) dividendlar summasiga, qo'shimcha foyda solig'i to'lovchilar uchun esa sof qo'shimcha foyda summasiga ham kamaytiriladi.

Obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'ining eng yuqori stavkasi soliq solish ob'ektining 8 foizi miqdorida belgilangan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2005 yil 11 apreldagi "To'g'ridan-to'g'ri xususiy xorijiy investitsiyalami jalb etishni rag'batlantirish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-3594-sonli Farmoniga asosan:

2005 yilning 1 iyulidan boshlab to'g'ridan-to'g'ri xususiy xorijiy investitsiyalami jalb etadigan iqtisodiyot tarmoqlari korxonalarini asosiy faoliyati bo'yicha foyda solig'i, mulk solig'i, obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i, mikrofirma va kichik korxonalar uchun belgilangan yagona soliq to'lovi to'lashdan, shuningdek Respublika yo'l jamg'armasiga majburiy ajratmalar to'lashdan ozod qilindi. To'g'ridan-to'g'ri xususiy xorijiy investitsiyalar hajmi quyidagicha bo'lganda mazkur soliq imtiyozlari beriladi:

-300 ming AQSh dollaridan 3 million AQSh dollarigacha - 3 yil muddatga;

-3 milliondan ortiq AQSh dollaridan 10 million AQSh dollarigacha - 5 yil muddatga;

-10 million AQSh dollaridan ortiq bo'lganda - 7 yil muddatga.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015 yil 21 dekabrda "Aksiyadorlik jamiyatlariga xorijiy investorlarni jalb qilish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-2454-sonli Qaroriga muvofiq, PF-3594-sonli Farmoniga asosan berilgan imtiyozlar tabaqalashtirilgan tarzda xorijiy investoming ulushi ustav kapitalining 15 foizidan 33 foizigacha miqdori tashkil etadigan aksiyadorlik jamiyatlariga tatbiq etilishi belgilandi.

Yuqori qo'shilgan qiymatga ega bo'lgan raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarishni ta'minlaydigan zamonaviy, yuksak texnologiyali ishlab chiqarishlarni tashkil etish uchun xorijiy va mahalliy investitsiyalami jalb etish bo'yicha qulay shart-sharoitlarni shakllantirish shu asosda yangi ish joylarini yaratish va aholi daromadlarini oshirish maqsadida, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012 yil 13 apreldagi "Angren" maxsus industrial zonasini barpo etish to'g'risida"gi PF-4436-sonli hamda yil 18 martdagi "Jizzax" maxsus industrial zonasini barpo etish to'g'risida"gi PF-4516-sonli farmonlari qabul qilindi. Ushbu farmonlarga ko'ra Toshkent viloyatida "Angren" maxsus industrial zonasi (Angren shahri va Ohangaron shahri) hamda "Jizzax" maxsus industrial zonasi qatnashchilariga quyidagi soliq imtiyozlari va preferensiyalari berildi:

Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i, ularning mol-mulkiga solinadigan soliqni, obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'ini to'lashdan, kichik korxonalar uchun yagona soliq to'lovi, shuningdek, Respublika yo'l jamg'armasiga majburiy ajratmalar to'lashdan ozod qilindi.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan imtiyozlar kiritilgan investitsiyalarning hajmiga qarab 3 yildan 7 yilgacha muddatga beriladi, shu jumladan ekvivalenti:

-300 ming AQSh dollaridan 3 million AQSh dollarigacha bo'lganda - 3 yil muddatga;

-3 million AQSh dollaridan ortib 10 million AQSh dollarigacha bo'lganda - 5 yil muddatga;

-10 million AQSh dollaridan ortiq bo'lganda - 7 yil muddatga beriladi.

Jahon standartlariga javob beradigan va jahon bozorlarida talab qilinadigan mahsulot ishlab chiqarishni ta'minlaydigan, zamonaviy yuqori texnologiyali ishlab

chiqarishlarni tashkil etish uchun xorijiy investitsiyalarni, birinchi galda to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarni jalb etish bo'yicha qulay shart-sharoitlar yaratish, shuningdek Navoiy viloyatining sanoat salohiyatini, ishlab chiqarish, transport-tranzit va ijtimoiy infratuzilmasini rivojlantirish maqsadida, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008 yil 2 dekabrda "Navoiy viloyatida erkin industrial-iqtisodiy zona tashkil etish to'g'risida"gi PF-4059-sonli Farmoniga asosan:

- "Navoiy" erkin industrial-iqtisodiy zona hududida xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyatining asosiy yo'nalishi - zamonaviy xorijiy yuqori unumli asbob-uskunalar va texnika, texnologik liniyalar va modullar, innovatsiya texnologiyalarini joriy etish hisobiga yuqori texnologiyali, jahon bozorlarida raqobatbardosh mahsulotlarni keng ko'lamda ishlab chiqarishdan iborat etib belgilandi.

- "Navoiy" erkin industrial-iqtisodiy zonaning faoliyat ko'rsatish muddati 30 yilni tashkil etishi belgilandi.

- EIZ faoliyati davomida uning hududida alohida bojxona, valyuta va soliq rejimlari, O'zbekiston Respublikasi norezident fuqarolarining uning hududiga kirish, hududda bo'lish va chiqib ketishning, shuningdek ular tomonidan mehnat faoliyatini amalga oshirish uchun ruxsatnomalar olishning soddalashtirilgan tartibi joriy etildi;

- alohida huquqiy tartib, shu jumladan, soliq, valyuta va bojxona tartibi faqat EIZ hududida faoliyat ko'rsatayotgan va EIZ direksiyasi tomonidan ro'yxatga olingan xo'jalik yurituvchi sub'ektlar uchun amal qiladi;

"Navoiy" erkin industrial-iqtisodiy zona direksiyasi xo'jalik yurituvchi sub'ektlarga EIZ hududida yer uchastkalarini subijaraga topshirish, o'z huquq va majburiyatlarini ijara shartnomasi bo'yicha boshqa shaxsga berish, ijara huquqini garovga qo'yish, ularni ulush sifatida ustav kapitaliga qo'shish huquqsiz ijaraga beradi. EIZ hududida yer uchastkalarini sotish va boshqacha tarzda o'ziga berish taqiqlanadi.

"Navoiy" erkin industrial-iqtisodiy zonada ro'yxatdan o'tgan xo'jalik yurituvchi sub'ektlar ularga kiritilgan to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar hajmi quyidagicha bo'lgan taqdirda yer solig'i, mulk solig'i, daromad solig'i, obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i, yagona soliq to'lovi (kichik korxonalar uchun), Respublika yo'l jamg'armasi va Ta'lim va tibbiyot muassasalarini rekonstruksiya qilish, mukammal ta'mirlash va jihozlash jamg'armasiga majburiy to'lovlardan ozod etiladi:

-3 million yevrodan 10 million yevrogacha - 7 yilga;

-10 million yevrodan 30 million yevrogacha - 10 yilga. Keyingi 5 yil davomida foyda solig'i va yagona soliq to'lovi hajmi amaldagi stavkadan 50 foiz miqdorida belgilanadi;

-30 million yevrodan ortiq bo'lganda - 15 yilga. Keyingi 10 yil davomida foyda solig'i va yagona soliq to'lovi hajmi amaldagi stavkadan 50 foiz miqdorida belgilanadi.

EIZda ro'yxatga olingan xo'jalik yurituvchi sub'ektlar EIZ faoliyat ko'rsatadigan butun muddatga eksportga yo'naltirilgan mahsulot ishlab chiqarish maqsadida mamlakatga olib kelinayotgan asbob-uskunalar, shuningdek xom ashyo, materiallar

va butlovchi qismlar bojxona to'lovlaridan (bojxona rasmiylashtiruvi uchun yig'implardan tashqari) ozod qilinadi.

O'zbekistonning ichki bozorlarida sotish uchun mo'ljallangan mahsulotni ishlab chiqarish maqsadida mamlakatga olib kiriladigan xom ashyo, materiallar va butlovchi qismlar uchun bojxona to'lovlari, agar qonun hujjatlarida boshqa imtiyozli tartib ko'zda tutilmagan bo'lsa, belgilangan stavkalarining 50 foizi miqdorida (bojxona rasmiylashtiruvi uchun yig'implardan tashqari) undiriladi, bunda ulami to'lash muddati 250 kungacha kechiktirilishi mumkin.

Qayd etilgan imtiyozlardan foydalangan holda EIZ hududiga olib kirilgan asbob-uskunalar, xom ashyo, materiallar va butlovchi qismlar sotilgan yoki bepul berilgan taqdirda, bojxona to'lovlari qonun hujjatlarida belgilangan tartibda byudjetga to'liq hajmda undiriladi.

"Navoiy" erkin industrial-iqtisodiy zonada ro'yxatdan o'tgan xo'jalik yurituvchi sub'ektlarga quyidagilar mxsat etilgan:

-ular o'rtasida tuzilgan shartnomalar va kontraktlar bo'yicha hisob-kitob va to'lovlarni EIZ hududida xorijiy valyutada amalga oshirish;

-O'zbekiston Respublikasi rezidentlari bo'lgan boshqa xo'jalik yurituvchi sub'ektlar tomonidan yetkazib berilgan tovarlar, bajarilgan ish va xizmatlarning haqini erkin almashtiriladigan valyutada to'lash;

-eksport va import qilinadigan tovarlar uchun haq to'lash va hisob-kitob qilishning ularga qulay shartlari va shakllaridan foydalanish.

Navoiy EIZ hududida alohida huquqiy rejim amal qilib, u soliq, valyuta va bojxona sohalarni qamrab olgan. Hududda soddalashtirilgan kirish, istiqomat qilish va chiqib ketish tartibi, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi norezident-fuqarolari uchun mehnat faoliyatini amalga oshirish mxsatnomasini olishningsoddalashtirilgan tartibi amal qiladi.

"Navoiy" erkin industrial-iqtisodiy zonasi tashkil etilganidan buyon bu yerda 12 ta korxonalar qurilib, foydalanishga topshirildi. 2012-yilda ular tomonidan qariyb 80 milliard so'mlik mahsulot ishlab chiqarildi. Akkumulyator simlari, avtomobil gaz ballonlari, mobil va statsionar telefonlar, modemlar va internet uchun qo'shimcha moslamalar ishlab chiqarish bo'yicha korxonalar tashkil etish kabi yuqori texnologiyalar asosidagi yana yettita loyiha amalga oshirish bosqichida turibdi. Yaratilgan sharoitlar va soliq imtiyozlari zamonaviy yuqori samaraga ega uskuna va texnika, texnologik liniya va modullar, innovatsion texnologiyalar, xorijiy sarmoyalarni to'g'ridan-to'g'ri jalb qilish hisobiga jahon bozorlarida raqobatbardosh, keng turdagi yuqori texnologik ishlab chiqarishlarni kengaytirishga ko'maklashishi kutilmoqda.

O'zbekiston Respublikasining 2015 yil 20 avgustdagi «O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga xususiy mulkni, tadbirkorlik sub'ektlarini ishonchli himoya qilishni yanada kuchaytirishga, ulami jadal rivojlantirish yo'lidagi to'siqlarni bartaraf etishga qaratilgan o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida»gi O'RQ-391-sonli Qonuniga muvofiq:

O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi "Tadbirkorlik faoliyatiga to'siqsizlik qilganlik, g'ayriqonuniy ravishda aralashganlik

hamda xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning huquqlari va qonuniy manfaatlariga tajovuz qiladigan boshqa huquqbuzarliklar uchun ma'muriy javobgarlik" nomli yangi XVI" bob bilan to'ldirilib, quyidagi modda kiritildi:

2416-modda. Imtiyozlar va preferensiyalarni qo'llashni g'ayriqonuniy ravishda rad etish, qo'llamaslik yoki qo'llashga to'sqinlik qilish Tadbirkorlik sub'ektlariga berilgan imtiyozlar va preferensiyalarni qo'Hashni g'ayriqonuniy ravishda rad etish, qo'llamaslik yoki qo'llashga to'sqinlik qilish, - mansabdor shaxslar va xizmatchilarga eng kam ish haqining o'n baravaridan yigirma baravarigacha miqdorda jarima solishga sabab bo'ladi.⁸

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi "Tadbirkorlik faoliyatiga to'sqinlik qilish, qonunga xilof ravishda aralashish bilan bog'liq jinoyatlar hamda xo'jalik yurituvchi sub'ektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlariga tajovuz qiluvchi boshqa jinoyatlar" nomli yangi XII"bob bilan to'ldirilib, quyidagi modda kiritildi:

1926-modda. Imtiyozlar va preferensiyalarni qo'llashni g'ayriqonuniy ravishda rad etish, qo'llamaslik yoki qo'llashga to'sqinlik qilish Tadbirkorlik sub'ektlariga berilgan imtiyozlar va preferensiyalarni qo'Hashni g'ayriqonuniy ravishda rad etish, qo'Hamaslik yoki qo'llashga to'sqinlik qilish, shunday harakatlar uchun ma'muriy jazo qo'llanilganidan keyin sodir etilgan bo'lsa, - eng kam oylik ish haqining ellik baravaridan ikki yuz baravarigacha miqdorda jarima yoki ikki yilgacha muayyan huquqdan mahrum qilish yoxud ikki yilgacha axloq tuzatish ishlari bilan jazolanadi.

O'sha harakatlar:

juda ko'p miqdorda zarar yetkazgan holda;

uyushgan guruh manfaatlarini ko'zlab sodir etilgan bo'lsa, -

eng kam oylik ish haqining ikki yuz baravaridan besh yuz baravarigacha miqdorda jarima yoki muayyan huquqdan mahrum qilib, bir yil dan uch yilgacha ozodlikni cheklash yoxud uch yilgacha ozodlikdan mahmm qilish bilan jazolanadi.

4.Soliqni hisoblash, hisobotlarni taqdim etish va budjetga to'lash tartiblari.

Obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i soliq solinadigan bazadan hamda belgilangan stavkadan kelib chiqqan holda hisoblab chiqariladi.

Soliq to'lovchilar hisobot davri mobaynida obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i bo'yicha joriy to'lovlar to'laydi.

Joriy to'lovlar taxmin qilinayotgan sof foyda summasidan hamda O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi va O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan tasdiqlanadigan shakl bo'yicha hisobot davrining birinchi oyi 10-kuniga qadar soliq bo'yicha hisobga olish joyidagi davlat soliq xizmati organlariga taqdim etiladigan obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'ining joriy to'lovlari to'g'risidagi ma'lumotnomada ko'rsatilgan obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'ining belgilangan stavkasidan kelib chiqqan holda hisoblab chiqariladi.

Joriy to'lovlar hisoblab chiqarilgan obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'ining yil choragidagi summasining uchdan bir qismi miqdorida har oyning 10-kunidan kechiktirmay to'lanadi.

Quyidagilar joriy to'lovlarni to'lamaydi:

⁸O'zbekiston Respublikasining 2015 yil 20 avgustdagi O'RQ-391-sonli Qonuni

- hisobot davrida soliq solinadigan bazasi eng kam ish haqining ikki yuz baravarigacha miqdorda bo'lgan soliq to'lovchilar;

- yagona soliq to'lovini to'lashga o'tmagan mikrofirmalar va kichik korxonalar.

Obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'ining hisob-kitobi soliq bo'yicha hisobga olish joyidagi davlat soliq xizmati organlariga soliq to'lovchilar tomonidan ortib boruvchi yakun bilan yilning har choragida hisobot choragidan keyingi oyning 25-kunidan kechiktirmay, yil yakunlari bo'yicha esa, yillik moliyaviy hisobot taqdim etiladigan muddatda taqdim etiladi.

Obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'ini to'lash mazkur soliq bo'yicha hisob-kitobni taqdim etish muddatidan kechiktirmay amalga oshiriladi.

4-mavzu: Soliq solishning soddalashtirilgan tartibini qo'llovchi mikrofirma va kichik korxonalarining yagona soliq to'lovi

Reja:

1. Soliq solishning soddalashtirilgan tartibini soliq amaliyotiga tadbiiq etilishi, uning iqtisodiy mohiyati.
2. Yagona soliq to'lovi, uning to'lovchilari va to'lovchilar tarkibiga kiritish mezonl.
3. Soliq ob'ekti, yalpi tushum tarkibi va soliq bazasi.
4. Soliq stavkalari va soliqdan imtiyozlar.
5. Soliq hisobini taqdim etish va soliqni budjetga to'lash muddatlari.
6. Yagona soliq to'lovi bo'yicha to'lovni kechiktirish tartibi hamda uning ahamiyati.

1. Soliq solishning soddalashtirilgan tartibini soliq amaliyotiga tadbiiq etilishi, uning iqtisodiy mohiyati. Iqtisodiy islohotlarni yanada erkinlashtirish va chuqurlashtirish jarayonida kichik biznesni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki, bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida xususiy tadbirkorlik, kichik biznesni rivojlantirish, mulkdorlar sinfini shakllantirish, bozorlarni tovarlar bilan to'ldirish, raqobat muhitini yaratish, ishsizlikka barham berish mamlakat oldida turgan asosiy vazifalardan hisoblanadi. Soliqqa tortish tizimida olib borilayotgan islohotlarning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, kichik biznes subektlarini soliqqa tortish mexanizmini takomillashtirish hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998 yil 15 apreldagi 159-son "Kichik korxonalar uchun ixchamlashgan soliqqa tortish tizimiga o'tishni qo'llash to'g'risida" gi qaroriga asosan mikrofirma va kichik korxonalar soliqqa tortishning umumbelgilangan tartibidan soddalashtirilgan, ya'ni ixchamlashtirilgan soliq rejimiga o'tkazildi. Bunda kichik korxonalar uchun yagona soliq to'lash yoki umumbelgilangan tartibda soliq majburiyatlarini bajarish ixtiyoriy ekanligi qat'iy belgilandi. Kichik korxonalar uchun yagona soliqning o'rnatilishi soliq hisob-kitobini tuzishni osonlashtiradi hamda ular bir nechta soliq turi o'rniga faqatgina bitta yagona

soliq bo'yicha soliq idoralariga soliq hisob-kitobini topshirish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Natijada korxonalar hisobchilarining ishi birmuncha osonlashdi.

2.Yagona soliq to'lovi, uning to'lovchilari va to'lovchilar tarkibiga kiritish mezonlari. Mikrofirmalar va kichik korxonalar jadal rivojlantirishni yanada rag'batlantirish hamda uning mamlakat iqtisodiyotida ahamiyati va ulushini tubdan oshirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2005 yil 20 iyundagi PF-3620-sonli «Mikrofirmalar va kichik korxonalar rivojlantirishni rag'batlantirish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi Farmoniga muvofiq 2005 yilning 1 iyuldan boshlab O'zbekiston soliq tizimida kichik biznes sub'ektlarining ba'zi toifalari uchun *yagona soliq to'lovi joriy qilindi.*

U birxillashtirilgan bo'lib, quyidagi majburiy to'lovlarni to'lash o'rniga joriy qilingan:

- yagona soliq;
- budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasi;
- Respublika yo'l jamg'armasi;
- Maktab ta'limini rivojlantirish jamg'armasiga majburiy ajratmalar.

Yagona soliq to'lovini to'lovchilar uning summasini soliq solinadigan baza va tasdiqlangan stavkalardan kelib chiqqan holda hisob-kitob qiladilar. Bunda soliq organlariga davlat maqsadli jamg'armalariga majburiy ajratmalar bo'yicha hisob-kitoblar alohida taqdim etilmaydi, shuningdek pensiya, yo'l va maktab ta'limini rivojlantirish jamg'armalariga majburiy ajratmalar summalari alohida to'lanmaydi.

Yagona soliq to'lovi *faqat kichik biznes sub'ektlari -mikrofirmalar va kichik korxonalar*ga tatbiq etiladi.

Yagona soliq to'lovini to'lovchilar ro'yxati 2007 yil 1 yanvardan boshlab kengaydi. Jumladan, ular tarkibiga soliq solishning boshqa tizimini tanlash huquqsiz savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari (Ulgurji savdo korxonalari uyushmasi tizimiga kiruvchi respublika ixtisoslashtirilgan ulgurji baza – kontoralari va ularning xududiy bazalari bundan mustasno. Ular uchun O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2006 yil 8 iyundagi "Ixtisoslashtirilgan ulgurji baza – kontoralarni soliqqa tortish tartibini takomillashtirish to'g'risida" gi PQ-374-son qarori bilan nazarda tutilgan soliq solish tartibi saqlab qolinadi); mikrofirmalar va kichik korxonalar toifasiga tegishli bo'lgan tayyorlov va ta'minot – sotish tashkilotlari, brokerlik firmalari, komissiya shartnomasi (topshirig'i) bo'yicha xizmatlar ko'rsatuvchi korxonalar va tashkilotlar; soliq solishning boshqa tizimini tanlash huquqsiz lotereyalar va tavakkalchilikka asoslangan boshqa o'yinlarni tashkil etish bo'yicha faoliyatni amalga oshirish uchun yuridik shaxslar kiritildi.

2007 yil 1 yanvardan yagona soliq to'lovi to'lovchilari hisoblangan alkogolli mahsulot ishlab chiqaruvchi mikrofirmalar va kichik korxonalar yagona soliq to'lovini to'lash huquqsiz, soliqlar va majburiy to'lovlarni umumbelgilangan tartibda to'lashga o'tkazildi. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq solinadigan foydali qazilmalarni qazib olishni amalga oshiruvchi mikrofirma va kichik korxonalar yagona soliq to'lovi taqdim etilmaydi. Bundan tashqari Soliq kodeksining 350-moddasiga ko'ra yagona yer solig'ini to'lovchilarga, qat'iy belgilangan soliqni to'lash nazarda tutilgan mikrofirma va kichik korxonalar hamda mahsulot

taqsimotiga oid bitimlar ishtirokchisi bo'lgan mikrofirma va kichik korxonalar ham yagona soliq to'lovi tatbiq etilmaydi.

Soliqlar va majburiy to'lovlarni umumbelgilangan tartibda to'lovchilar hisoblangan xususiy amaliyot bilan shug'ullanadigan notariuslar esa soliq solishning boshqa tartibini tanlash huquqisiz yagona soliq to'lovini to'lashga o'tkazildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2003 yil 30 avgustdagi "1998 yil 9 apreldagi "Xususiy tadbirkorlik, kichik va o'rta biznesni rivojlantirishni yanada rag'batlantirish chora – tadbirlari to'g'risida" gi farmoniga o'zgartirish va qo'shimchalar to'g'risida"gi PF-3305 sonli farmoniga ko'ra 2004 yilning 1 yanvaridan boshlab kichik biznes sub'ektlari tarkibiga quyidagilar kiritilgan:

- yakka tartibda tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchilar;
- xodimlarining o'rtacha yillik soni:
 - ishlab chiqarish tarmoqlarida 20 kishidan;
 - xizmat ko'rsatish sohasi va boshqa ishlab chiqarishga bevosita aloqasi bo'lmagan tarmoqlarda 10 kishidan;
 - ulugurji, chakana savdo va umumiy ovqatlanish sohasida 5 kishidan oshmagan mikrofirmalar;
- quyidagi tarmoqlarning o'rtacha yillik xodimlari soni:
 - engil va oziq-ovqat sanoati, metallga ishlov berish va asbobsozlik, yog'ochni qayta ishlash, mebel sanoati va qurilish materiallari sanoati 100 kishidan;
 - mashinasozlik, metallurgiya, yoqilg'i-energetika va kimyo sanoati, qishloq xo'jaligi mahsulotlari etishtirish va qayta ishlash, qurilish hamda boshqa sanoat-ishlab chiqarish sohalari 50 kishidan;
 - fan, ilmiy xizmat ko'rsatish, transport, aloqa, xizmat ko'rsatish sohasi (sug'urta kompaniyalaridan tashqari), savdo va umumiy ovqatlanish hamda boshqa ishlab chiqarishga aloqador bo'lmagan sohalar 25 kishidan oshmagan kichik korxonalar.

Kichik biznes sub'ektlariga amaldagi soliq qonunchiligiga ko'ra tadbiq etiladigan soliq imtiyozlari va preferentsiyalar faqat yuqoridagi sanab o'tilgan sub'ektlarga taalluqli bo'ladi.

U yoki bu korxonaning yuqorida aytilgan sub'ektlar toifalarining birortasiga kiritilish mezonini bo'lib xodimlarning yillik o'rtacha soni, shu jumladan unitar (sho'ba) korxonalarda, filiallarda va vakolatxonalarda ishlaydiganlar soni hisoblanadi.

3.Soliq ob'ekti, yalpi tushum tarkibi va soliq bazasi.

Yagona soliq to'lovi ob'ekti (soliq solinadigan aylanma) bo'lib, yalpi tushum hisoblanadi.

Quyidagilar yalpi tushum tarkibiga kiritiladi:

1) tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) qo'shilgan qiymat solig'ini chegirgan holda (qo'shilgan qiymat solig'ini to'lashga o'tgan mikrofirma va kichik korxonalar uchun) sotilishidan tushgan tushum summasi.

Tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) sotilishidan tushgan tushum deganda quyidagilar tushuniladi:

-qurilish, qurilish-montaj, ta'mirlash-qurilish, ishga tushirish-sozlash, loyihalash-qidiruv va ilmiy-tadqiqot korxonalarini uchun mahsulot (ishlar, xizmatlar) sotilishidan tushum summasi deganda o'z kuchlari bilan bajarilgan ishlar hajmidan kelib chiqib hisoblangan yalpi tushum tushuniladi;

-lizing kompaniyalari uchun mahsulot (ishlar, xizmatlar) sotilishidan tushum summasi deganda lizing bo'yicha foizli daromadlar tushuniladi;

-vositachilik va topshiriq shartnomalari hamda vositachilik xizmatlari ko'rsatishga oid boshqa shartnomalar bo'yicha vositachilik xizmatlari ko'rsatadigan yuridik shaxslar uchun – ko'rsatilgan xizmatlar uchun pul mukofoti summasi;

-tayyorlov, ta'minot-sotish tashkilotlari uchun – realizatsiya qilingan tovarlarning xarid qiymati bilan sotish qiymati o'rtasidagi farq sifatida hisoblab chiqarilgan yalpi daromad;

-lotereya o'yinlarini tashkil etish bo'yicha faoliyatni amalga oshirish doirasida yuridik shaxslar uchun – o'yin chiptalarini ularda ko'rsatilgan narx bo'yicha tarqatishdan tushgan tushum.

2) asosiy faoliyatdan boshqa daromadlar.

Quyidagilar asosiy faoliyatdan boshqa daromadlarga kiritiladi:

a) undirilgan yoki qarzdor e'tirof etgan jarimalar, penyalar hamda xo'jalik shartnomalarining shartlarini buzganlik uchun boshqa jazo turlari, shuningdek etkazilgan zararlarni qoplash bo'yicha daromadlar;

b) hisobot yilida aniqlangan, o'tgan yillardagi daromadlari;

v) mikrofirma va kichik korxonalar huzuridagi oshxonalaridan tushumlar, yordamchi xizmatlardan daromadlar singari bevosita mahsulot (ishlar, xizmatlar) ishlab chiqarish va sotish bilan bog'lanmagan operatsiyalardan boshqa daromadlar;

g) mikrofirma va kichik korxonaning asosiy fondlari va boshqa mol-mulkini sotishdan daromadlar;

d) kreditorlik va debitorlik qarzini qonun bilan belgilangan tartibda hisobdan chiqarishdan olingan daromadlar;

e) tovar-moddiy boyliklarni qo'shimcha baholash.

Tovar-moddiy boyliklarni qo'shimcha baholash summasi mahsulot (ishlar, xizmatlar) sotilishiga qarab soliq solinadigan yalpi tushumga kiritiladi;

j) tekin moliyaviy yordam, shu jumladan tekinga olingan mol-mulk;

z) boshqa operatsion daromadlar.

3) moliyaviy faoliyatdan daromadlar.

Moliyaviy faoliyatdan olingan daromadlar tarkibiga quyidagi daromadlar kiritiladi:

a) olingan royalti;

b) O'zbekiston Respublikasi hududi va undan tashqarida boshqa xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyatida ulushli ishtirok etishdan olingan daromadlar, aksiyalar bo'yicha dividendlar hamda mikrofirma va kichik korxonaga tegishli bo'lgan obligatsiyalar va boshqa qimmatli qog'ozlar bo'yicha daromadlar;

v) mol-mulkni uzoq muddatli ijara (lizing)ga berishdan daromad (marja);

g) chet el valyutasidagi operatsiyalar bo'yicha kursdagi farqdan daromadlar.

d) qimmatli qog'ozlar, shu'ba korxonalar va hokazolarga qo'yilgan mablag'larni qayta baholashlarni o'tkazishdan daromadlar;

e) moliyaviy faoliyatdan boshqa daromadlar.

4) *favqulodda daromadlar.*

Tovarlar (xizmatlar ko'rsatish, ishlar bajarish) bepul berilganda soliq solish ob'ektiga ularning qiymati ham kiritiladi, bu qiymat ularni ishlab chiqarishga ketgan amaldagi xarajatlardan, mol-mulk bepul berilganda esa balansda qayd etilgan qoldiq qiymatdan kelib chiqib belgilanadi.

Soliq kodeksiga ko'ra soliq solinadigan yalpi tushum hisoblab chiqilayotganda quyidagilar yalpi tushum sifatida qaralmaydi:

1) ustav fondiga (ustav kapitaliga) olingan hissalar, shu jumladan aktsiyalarni (ulushlarni) joylashtirish bahosining ularning nominal qiymatidan (dastlabki miqdoridan) ortiq summasi, oddiy shirkat shartnomasi bo'yicha birgalikdagi faoliyatni amalga oshirish uchun birlashtiriladigan mablag'lar;

2) muassislar (ishtirokchilar) tarkibidan chiqilayotganda (chiqarilayotganda), shuningdek tugatilayotgan yuridik shaxsning mol-mulki uning muassislari (ishtirokchilari) o'rtasida taqsimlanayotganda ustav fondiga (ustav kapitaliga) hissalar doirasida olingan mablag'lar (mol-mulk yoki mulkiy huquqlar);

3) shartnoma muassislari (ishtirokchilari) umumiy mulkidagi hissasi qaytarib berilgan yoki bunday mol-mulk bo'lingan taqdirda, oddiy shirkat shartnomasi sherigi (ishtirokchisi) tomonidan hissasi miqdorida olingan mablag'lar (mol-mulk yoki mulkiy huquqlar);

4) realizatsiya qilinadigan tovarlar (ishlar, xizmatlar) uchun oldindan haq to'lash (bo'nak) tariqasida boshqa shaxslardan olingan mablag'lar (mol-mulk yoki mulkiy huquqlar);

5) mulk huquqi ularga o'tgan paytga qadar majburiyatlarni qonun hujjatlariga muvofiq ta'minlash sifatida garov yoki zakalat tarzida olingan mablag'lar (mol-mulk yoki mulkiy huquqlar);

6) budjetdan berilgan subsidiyalar;

7) agar mablag'larni (mol-mulkni yoki mulkiy huquqlarni) o'tkazish, ishlar bajarish, xizmatlar ko'rsatish O'zbekiston Respublikasi Prezidenti yoki O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori asosida amalga oshirilsa, tekin olingan mablag'lar (mol-mulk yoki mulkiy huquqlar), ishlar va xizmatlar;

8) olingan grantlar;

9) aktsiyador – yuridik shaxsning o'tgan yillarning taqsimlanmagan foydasi ustav fondini (ustav kapitalini) ko'paytirishga yo'naltirilganda qo'shimcha aktsiyalarning qiymati yoki aktsiyalarning nominal qiymatini ko'paytirish tariqasida olingan daromadlari;

10) sug'urta shartnomalari bo'yicha sug'urta to'voni (sug'urta summasi) tariqasida olingan mablag'lar;

11) vositachiga yoki boshqa ishonchli vakilga vositachilik va topshiriq shartnomalari yoki vositachilik xizmatlari ko'rsatishga oid boshqa shartnomalar bo'yicha majburiyatlarni bajarish munosabati bilan, shuningdek vositachi yoki boshqa ishonchli vakil tomonidan komitent yoxud o'zga ishonchli shaxs uchun

amalga oshirilgan xarajatlarni qoplash hisobiga tushgan mol-mulk (pul mukofoti bundan mustasno);

12) ob'ekt qiymatining ijaraga beruvchi (lizing beruvchi) tomonidan olingan ijara (lizing) to'lovining bir qismi tarzida qoplanishi;

13) telekommunikatsiyalar tarmoqlarida tezkor-qidiruv tadbirlari tizimining tekin olingan texnik vositalari, shuningdek mazkur vositalardan foydalanishga va ularga xizmat ko'rsatishga doir xizmatlar;

14) ixtiyoriy tugatilayotgan tadbirkorlik sub'ektining muassislaridan (ishtirokchilaridan) ularning majburiyatlarini bajarish uchun olingan mablag'lar. Ixtiyoriy tugatish qonun hujjatlarida belgilangan muddatlarda tugallanmagan yoki tugatish tartib-taomili tugatilgan va faoliyat qayta tiklangan taqdirda ushbu mablag'lar soliq solish ob'ektiga kiritiladi va ularga soliq solinishi lozim;

15) investor bilan davlat mulkini boshqarish bo'yicha vakolatli davlat organi o'rtasida tuzilgan shartnomaga muvofiq investitsiya majburiyatlari sifatida kiritilayotgan mol-mulk.

Balansning valyuta moddalarini qayta baholash chog'ida kursdagi ijobiy va salbiy farqlar o'rtasidagi saldo soliq solish ob'ekti hisoblanadi. Salbiy kurs farqi summasi ijobiy kurs farqi summasidan ortiq bo'lgan taqdirda oshib ketgan summa yagona soliq to'lovini hisoblab chiqarishda soliq solinadigan bazani kamaytirmaydi.

Soliq kodeksining 356-moddasiga ko'ra soliq solinadigan bazani aniqlash uchun yalpi tushum summasidan quyidagilar chegirib tashlanadi:

1) davlat qimmatli qog'ozlari bo'yicha daromadlar;

2) to'lov manbaida soliq solinadigan dividendlar va foizlar tariqasida olingan daromadlar;

3) dividendlar tariqasida olingan va qaysi yuridik shaxsdan olingan bo'lsa, o'sha yuridik shaxsning ustav fondiga (ustav kapitaliga) yo'naltirilgan daromadlar. Muassislar (ishtirokchilar) tarkibidan chiqilayotganda (chiqib ketganda) yoxud tugatilayotgan yuridik shaxsning mol-mulki imtiyoz qo'llanilganidan so'ng bir yil ichida uning ishtirokchilari o'rtasida taqsimlanganda ilgari soliq solinadigan bazadan chegirilgan daromadlarga to'lov manbaida umumiy asoslarda soliq solinadi;

4) hisobot yilida aniqlangan o'tgan yillardagi daromadlar. Mazkur daromadlarga ular qaysi davrda paydo bo'lgan bo'lsa, o'sha davrdagi qonun hujjatlariga muvofiq soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar bo'yicha o'tkazilgan hisob-kitoblar inobatga olingan holda soliq solinishi kerak;

5) ko'p oborotli qaytariladigan taraning qiymati, agar uning qiymati tovarlarni (ishlar va xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan tushumning tarkibiga ilgari kiritilgan bo'lsa;

6) mahsulot etkazib beruvchilarning siylovi (skidka) tariqasida va asosiy vositalarni tugatish (hisobdan chiqarish) natijasida olingan boshqa daromadlar.

Chegirmalardan tashqari soliq solinadigan baza quyidagilar uchun kamaytiriladi:

1) avtomobillarga yoqilg'i quyish shoxobchalari uchun:

transport vositalariga benzin, dizel yoqilg'isi va gaz ishlatganlik uchun olinadigan soliq summasiga;

benzin, dizel yoqilg'isi va gazning avtomobillarga yoqilg'i quyish shoxobchalarining belgilangan eng yuqori ustamadan oshadigan chakana narxi bilan olish narxi o'rtasidagi mahalliy budjetga o'tkazilishi lozim bo'lgan farq summasiga;

2) lotereya o'yinlarini tashkil etish bo'yicha faoliyatni amalga oshirish doirasida yuridik shaxslar uchun – yutuq (mukofot) fondining summasiga, biroq tarqatilgan chiptalarga chiqqan yutuqlarning (mukofotlarning) umumiy summasidan ortiq bo'lmagan miqdoriga;

3) brokerlik tashkilotlari uchun – bitim summasidan birjaga o'tkaziladigan vositachilik yig'imi summasiga;

4) vositachilik, topshiriq shartnomasi bo'yicha vositachilik xizmatlari ko'rsatuvchi yuridik shaxslar uchun – realizatsiya qilingan tovar ulushida tovarlarni import qilishda to'langan bojxona to'lovlari summasiga.

5) yangi texnologik asbob-uskunalar olishga, lekin soliq solinadigan bazaning ko'pi bilan 25 foiziga. Soliq solinadigan bazani kamaytirish texnologik asbob-uskunalarini foydalanishga joriy etilgan soliq davridan boshlab besh yil mobaynida amalga oshiriladi;

6) yosh oilalar jumlasidan bo'lgan xodimlarga ipoteka kreditlari bo'yicha badallar to'lashga va (yoki) mulk qilib uy-joy olishga tekin yo'naltirilgan mablag'lar summasiga, lekin soliq solinadigan bazaning ko'pi bilan 10 foiziga.

4.Soliq stavkalari va soliqdan imtiyozlar.

Yagona soliq to'lovini yuridik shaxslar mustaqil ravishda belgilangan soliq stavkalaridan kelib chiqib hisoblaydilar. Yagona soliq to'lovi stavkalari 2017 yil uchun O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 27 dekabrda PQ-2699-sonli qarori bilan tasdiqlangan bo'lib, u quyidagicha tabaqalashtirilgan:

4.1-jadval

Mikrofirmalar va kichik korxonalar uchun yagona soliq to'lovi stavkalari⁹

<i>N</i>	<i>To'lovchilar</i>	<i>Soliq stavkalari, soliq solinadigan bazaga nisbatan %da</i>
1	Iqtisodiyotning barcha tarmoqlari korxonalarini, 2-7-bandlarda ko'rsatib o'tilganlaridan tashqari	5*
2	Bojxona rasmiylashtiruvchi bo'yicha xizmatlarni ko'rsatadigan yuridik shaxslar (bojxona brokerlari)	5
3	Lombardlar	30
4	Gastrol-konsert faoliyati bilan shug'ullanish uchun litsenziyaga ega bo'lgan yuridik va jismoniy shaxslarni (shu jumladan, norezidentlarni) jalb etish yo'li bilan ommaviy tomosha tadbirlarini tashkil etishdan daromad oladigan korxonalar	30
5	Tayyorlov tashkilotlari, brokerlik idoralari (6-bandda ko'rsatilganlaridan tashqari), shuningdek vositachilik, topshiriq va boshqa shartnomalar bo'yicha vositachilik xizmatlari ko'rsatadigan korxonalar	33**
6	Qimmatli qog'ozlar bozorida brokerlik faoliyatini amalga	13**

⁹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 27 dekabrda PQ-2699-sonli qarori.

	o'shiradigan korxonalar	
7	Oziq-ovqat va nooziq-ovqat mahsulotlarini realizatsiya qilish uchun turg'un savdo shoxobchalarini ijaraga berishga ixtisoslashgan korxonalar (ijaraga berishdan olingan daromadlar 60%dan ko'pni tashkil etadi)	30
8	O'zi ishlab chiqargan tovarlar, ishlar, xizmatlar eksportining (ishlarni bajarish, xizmatlarni ko'rsatish joyidan qat'i nazar) erkin almashtiriladigan valyutadagi ulushi quyidagi miqdorlarni tashkil etadigan korxonalar uchun, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1997 yil 10 oktyabrdagi PF-1871-son Farmoni bilan tasdiqlangan ro'yxatda keltirilgan xom ashyo tovarlari bundan mustasno:	
	sotishning umumiy hajmida 15 foizdan 30 foizgacha	belgilangan stavka 30%ga pasaytiriladi
	sotishning umumiy hajmida 30 foiz va undan ko'p	belgilangan stavka 50%ga pasaytiriladi

*) lizing kompaniyalari uchun lizing beruvchining daromadiga nisbatan foizlarda (marja).

***) haq (yalpi daromad) summasiga nisbatan foizlarda.

Bundan tashqari, alohida toifadagi korxonalar jumlasiga kiruvchi loteriyalar o'yinlarini tashkil etish bo'yicha faoliyatni amalga oshiruvchi korxonalar soliq solinadigan bazaga nisbatan 33 foiz miqdorida soliqqa tortiladilar.

Quyidagi mikrofirmalar va kichik korxonalar yagona soliq to'lovini to'lashdan to'liq ozod etiladi:

-nogironlarning jamoat birlashmalari, "Nuroni" jamg'armasi va "O'zbekiston Chernobilchilari" uyushmasining mulki bo'lgan, ishlovchilar umumiy sonining kamida ellik foizini nogironlar, 1941-1945 yillardagi urush va mexnat fronti faxriylari tashkil etgan korxonalar (savdo, vositachilik, ta'minot-sotish va tayyorlov faoliyati bilan shug'ullanuvchi korxonalardan tashqari);

2005 yil 1 iyuldan boshlab yagona soliq to'lovini to'lovchilar hisoblangan mikrofirmalar va kichik korxonalarga quyidagi preferentsiyalar nazarda tutiladi:

1) ilgari kichik biznes sub'ektlariga yagona soliq bo'yicha berilgan imtiyozlardan foydalanish huquqi. Bu uni to'lashdan to'liq ozod qilishga nisbatan ham, soliq stavkasini pasaytirishga nisbatan ham belgilanadi;

2) yagona soliq to'lovini to'lash muddatini bir yilga kechiktirish, kechiktirilgan summani imtiyozli davr tugagandan keyin teng ulushlarda 12 oy davomida to'lash huquqi. *Ushbu qoida faqat yangi tashkil etilayotgan (2005 yilning 1 iyulida va undan keyin ro'yxatdan o'tkazilgan) mikrofirmalar va kichik korxonalarga tadbiiq etiladi.*

3) qonun hujjatlariga muvofiq ijaraga olingan er maydonlari uchun budjetga ijara haqini to'lamaslik huquqi.

Soliq amaliyotiga yagona soliq to'lovining kiritilishi kichik biznes sub'ektlarini va mikrofirmalarni soliqqa tortish uslubiyatini yanada soddalashtirdi.

5. Soliq hisobini taqdim etish va soliqni budjetga to'lash muddatlari.

Mikrofirmalar va kichik korxonalar, asosiy faoliyati bilan bir qatorda, boshqa faoliyat turlari bilan shug'ullansalar, ushbu faoliyat turlari bo'yicha ular alohida hisob yuritishlari hamda soliq to'lovchilarning mazkur toifasi uchun qonunda nazarda

tutilgan soliqlar, yig'img'lar va davlat maqsadli jamg'armalari hamda Maktab ta'limini rivojlantirish jamg'armasiga majburiy ajratmalarni to'lashlari shart.

Birinchi chorak, yarim yil va 9 oy yakunlari bo'yicha soliq to'lovchilar ro'yxatdan o'tish joyidagi tuman (shahar) davlat soliq inspeksiyasiga hisobot choragidan keyingi oyning 25-kunidan kechiktirmay, yil yakunlari bo'yicha esa - yillik moliyaviy hisobotni taqdim etish muddatida belgilangan shaklda yagona soliq to'lovi bo'yicha hisob-kitoblarni taqdim etadilar.

Yagona soliq to'lovini to'lash har chorakda o'sib boruvchi yakun bilan hisobot choragidan keyingi oyning 25-kuniga qadar amalga oshiriladi.

6.Yagona soliq to'lovi bo'yicha to'lovni kechiktirish tartibi hamda uning ahamiyati.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2005 yil 20 iyundagi "Mikrofirmalar va kichik korxonalarini rivojlantirishni rag'batlantirish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" PF-3620-son Farmoniga muvofiq yangi tashkil etilgan mikrofirma va kichik korxonalariga yagona soliq to'lovini to'lash muddatini kechiktirish huquqini berish tartibi belgilangan. To'lashni kechiktirish yagona soliq to'lovi bo'yicha soliq majburiyatini to'lash muddatini muayyan muddatga ko'chirishni anglatadi.

To'lash muddatini kechiktirish huquqini olish uchun korxonalar, yagona soliq to'lovini to'lashning birinchi muddati boshlanishiga ko'pi bilan 15 kun qolganda, unga to'lash muddatini kechiktirish huquqini berish to'g'risida tegishli tuman (shahar) davlat soliq inspeksiyasiga belgilangan shaklda ariza topshiradi.

Tuman (shahar) davlat soliq inspeksiyasi to'lash muddatini kechiktirish huquqini berish to'g'risidagi arizani ariza kelib tushgan kundan boshlab 3 ish kuni mobaynida ko'rib chiqadi, so'ngra to'lash muddatini kechiktirish yoki rad etish to'g'risida qaror chiqarib, korxonaning taqdim etilgan arizasiga qabul qilingan qaror natijasining tegishli belgisini qo'yadi.

Tuman (shahar) davlat soliq inspeksiyasining rad etish to'g'risidagi qarori quyidagi hollarda qabul qilinishi mumkin:

- to'lash muddatini kechiktirish huquqini berish to'g'risidagi ariza belgilangan shaklda taqdim etilmagan bo'lsa;
- to'lash muddatini kechiktirish huquqini berish to'g'risidagi ariza belgilangan muddatdan keyin topshirilsa;
- korxonalar yagona soliq to'lovining to'lovchisi hisoblanmasa.

Yagona soliq to'lovini to'lash muddatini kechiktirish huquqini boshqa sabablarga ko'ra rad etishga yo'l qo'yilmaydi.

Korxonalar arizada ko'rsatilgan ma'lumotlarning to'g'riligi (haqqoniyligi) uchun qonun hujjatlariga muvofiq javob beradi.

To'lash muddatini kechiktirish huquqi korxonalar korxonalar davlat ro'yxatidan o'tkazilgan oyning 1-kunidan boshlab bir yilga beriladi.

Misol uchun, agar korxonalar davlat ro'yxatidan 15 yoki 25 yanvarda o'tkazilgan bo'lsa, mazkur korxonalar soliqni to'lash muddatini kechiktirish huquqi joriy yilning 1 yanvaridan keyingi yilning 1 yanvarigacha bo'lgan davrga beriladi.

Korxonaning xohishiga ko'ra soliqni to'lash muddatini kechiktirish huquqi uning yozma arizasiga asosan bir yildan kam bo'lgan muddatga berilishi mumkin. Korxonaga to'lash muddatini kechiktirish huquqi berilgan davrda boshqa soliq rejimiga o'tganida, o'tgan paytidan boshlab korxonaga to'lash muddatini kechiktirish huquqidan mahrum bo'ladi va unda qonunga muvofiq soliqlar, yig'imlar va boshqa majburiy to'lovlarni to'lash bo'yicha majburiyatlar vujudga keladi.

To'lash muddatini kechiktirish yoki muddati kechiktirilgan to'lov summasini so'ndirish huquqi berilgan davrda korxonaga tugatilsa, to'lash muddati kechiktirilgan to'lov summasi qonunda nazarda tutilgan tartibda to'lanadi.

To'lash muddatini kechiktirish huquqi berilgan korxonaga tuman (shahar) davlat soliq inspeksiyasiga belgilangan tartibda, hisobot choragidan keyingi oyning 25-kuniga qadar yagona soliq to'lovining hisob-kitobini taqdim etadi. Bunda korxonaga yagona soliq to'lovi hisob-kitobining o'ngdagi yuqori burchagiga "O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2005 yil 20 iyundagi PF-3620-son Farmoniga muvofiq to'lash muddati kechiktirilgan" belgisini qo'yadi.

Agar to'lash muddatini kechiktirish huquqini berish muddati chorak oxiriga qadar tugasa, ushbu davrlar uchun yagona soliq to'lovining summasini aniqlash uchun korxonaga davlat soliq xizmati organlariga yagona soliq to'lovi hisob-kitobining belgilangan shakli bo'yicha yagona soliq to'lovi bo'yicha ma'lumotnoma-hisob-kitobni taqdim etadi.

Misol uchun, agar to'lash muddatini kechiktirish huquqining muddati 1 iyunda tugasa, korxonaga tuman (shahar) davlat soliq inspeksiyasiga aprel va may oylari uchun yagona soliq to'lovining ma'lumotnoma-hisob-kitobini taqdim etadi, iyun oyi uchun yagona soliq to'lovining hisob-kitobi esa 25 iyulga qadar taqdim etadi.

5-mavzu: Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlari

Reja:

1. Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini uchun yagona soliq to'lovining joriy etilishi.
2. Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini uchun yagona soliq to'lovi stavkalari.
3. Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini uchun yagona soliq to'lovini to'lash muddatlari.

1.Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini uchun yagona soliq to'lovining joriy etilishi. Ma'lumki, savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini 2007 yil 1 yanvarga qadar budjetga to'lab kelgan yalpi daromadidan yalpi daromad solig'i, mol-mulk solig'i, tovarlar aylanmasidan Pensiya jamg'armasiga, Respublika Yo'l jamg'armasiga hamda Maktab ta'limini rivojlantirish jamg'armasiga majburiy

to'lovlar to'lash o'rniga O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2006 yil 18 dekabrda "O'zbekiston Respublikasining 2007 yilgi asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari prognozi va Davlat budjetining parametrlari to'g'risida" gi PQ-532-sonli qaroriga muvofiq 2007 yil 1 yanvardan boshlab yagona soliq to'lovini to'lashga o'tkazildi.

2006 yil yakuni bo'yicha asosiy (profil) faoliyat turi savdo faoliyati (umumiy ovqatlanish sohasidagi faoliyat) hisoblangan yuridik shaxslar belgilangan tartibda hisobot yili boshidan boshlab yagona soliq to'lovlarini to'lashlari shart qilib belgilandi.

Shu bilan birga savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini uchun:

- bojxona to'lovlari (bojxona bojlari va yig'implari, aksiz solig'i va tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) import qilishda qo'shilgan qiymat solig'i);
- davlat bojlari;
- ayrim turdagi tovarlar bilan chakana savdo qilish va ayrim turdagi xizmatlarni ko'rsatish huquqi uchun yig'im.

Agar yuridik shaxslar hisobot yili yakuni bo'yicha savdo (umumiy ovqatlanish) korxonasiga mansub bo'lmasa, kelgusi yil boshidan boshlab umumbelgilangan tartibda soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar to'lashga o'tishlari shart, soliq solish tartibini tanlash huquqi saqlab qolinadigan mikrofirmalar va kichik korxonalar bundan mustasno. Yagona soliq to'lovi to'lashga o'tish savdo (umumiy ovqatlanish) korxonalarini umumbelgilangan tartibda soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar to'lashga o'tgan birinchi hisobot choragi uchun foyda solig'i, obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i va yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq bo'yicha joriy to'lovlarni to'lamaydilar. Ishchilar sonidan qat'iy nazar ulgurji, chakana savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini (shu jumladan kichik korxonalar va mikrofirmalar) yagona soliq to'lovini to'lovchilari hisoblanadi.

Yagona soliq to'lovi to'lovchisini aniqlashda asosiy mezon bo'lib, yuridik shaxsni davlat ro'yxatidan o'tkazganlik to'g'risidagi guvohnomada ko'rsatilgan korxonani faoliyatining kodi hisoblanadi. Bunda korxonaning ixtisoslashishi XXTUT asosiy kodga to'g'ri kelishi kerak. Agar korxonaning faoliyati XXTUT kodiga to'g'ri kelmasa, o'z faoliyati kodini qonun hujjatlarida belgilangan tartibda statistika organlarida qayta ro'yxatdan o'tkazishga va ushbu toifadagi korxonalar (faoliyati turlari) uchun belgilangan tegishli soliqlarni to'lashga majbur.

Yagona soliq to'lovida realizatsiya (tovaroborot) umumiy yillik hajmida tushum ulushi aksariyat qismini tashkil etgan faoliyat turi, asosiy (profil) faoliyati turi hisoblanadi.

Agar joriy yil yakuni bo'yicha realizatsiya (tovaroborot) ning umumiy yillik hajmida tushum ulushi faoliyati turlari bo'yicha bir xil miqdorni tashkil etsa, asosiy (profil) faoliyat turi o'tgan hisobot yil yakuni bo'yicha aniqlanadi.

Savdo (umumiy ovqatlanish) korxonalariga, soliq solish maqsadida, o'tgan hisobot yili yakuni bo'yicha asosiy (profil) faoliyat turi savdo faoliyati (umumiy ovqatlanish sohasidagi faoliyati) hisoblanadigan yuridik shaxslar kiradi.

Savdo faoliyati deganda -qayta sotish maqsadida xarid qilingan tovarlarni sotish bo'yicha faoliyat tushuniladi.

Quyidagilar savdo faoliyati sifatida qaralmaydi:

-o'zi ishlab chiqargan mahsulot hisoblanadigan tovarlarni realizatsiya qilish, jumladan ularni mustaqil yuridik shaxs hisoblanmaydigan firma do'konlari orqali realizatsiya qilish;

-komissioner (ishonchli vakil) tomonidan komissiya (topshiriq) shartnomalari bo'yicha tovarlarni realizatsiya qilish, jumladan davlat daromadiga o'tkaziladigan mol-mulkni realizatsiya qilish;

-tayyorlov va ta'minot-sotish faoliyati bilan shug'ullanadigan korxonalar tomonidan tovarlarni realizatsiya qilish.

Umumiy ovqatlanish sohasidagi faoliyat deganda kulinariya, shuningdek boshqa oziq-ovqat mahsulotini tayyorlash, realizatsiya qilish va ularni is'temol qilishni tashkil etish bo'yicha faoliyat tushuniladi.

Yagona soliq to'lovini hisoblashda soliq solish ob'ekti bo'lib, aksariyat hollarda yalpi tushum hisoblanadi, lekin savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari uchun yalpi tushum bo'lib tovarlar aylanmasi hisoblanadi. Bundan tashqari, savdo korxonalarining asosiy faoliyatdan tashqari boshqa daromadlari, moliyaviy faoliyatdan daromadlari va O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksiga muvofiq belgilanadigan boshqa daromadlar yalpi tushum tarkibiga kiritiladi.

Shuningdek, yagona soliq to'lovi hisob-kitob bazasini aniqlashda tushumdan quyidagilar chegirib tashlanadi:

a) qo'shilgan qiymat solig'i to'lovchilari uchun qo'shilgan qiymat solig'ini;

b) davlat subsidiyalarini;

v) davlat qimmatli qog'ozlari bo'yicha daromadlar;

d) to'lov manbaida ushlab qolinishi lozim bo'lgan dividendlar va foizlar ko'rinishidagi daromadlar;

e) o'tgan yillarning taqsimlanmagan foydasi ustav kapitalini oshirishga yo'naltirishda aktsiyador qo'shimcha aktsiyalarining qiymati yoki aktsiyalarning nominal qiymatini ko'paytirish tarzida olingan daromadlari;

j) hisobot yilida aniqlangan o'tgan yillardagi foyda. Mazkur daromadlar qaysi davrda paydo bo'lgan bo'lsa, o'sha davrdagi qonun hujjatlariga muvofiq shu davrdagi soliqlar va majburiy to'lovlar bo'yicha hisob-kitoblarni o'tkazishni hisobga olgan holda soliqqa tortiladi.

z) olingan grantlar. Grant deganda – ijtimoiy ahamiyatga ega maqsadni ko'zlagan, iqtisodiyotni rivojlantirish, ilmiy-texnik va innovatsion dasturlarni bajarish uchun korxonaga davlat (hukumat), shuningdek nodavlat, xorijiy, xalqaro tashkilotlar va jamg'armalar tomonidan ko'rsatiladigan tekin, gumanitar mablag'li yoki moddiy-texnik yordam tushuniladi. Grant mablag'lari qat'iy ravishda belgilangan maqsadlarga ishlatiladi.

i) ko'p oborotli qaytariladigan taraning qiymati, agar uning qiymati tovar (ish, xizmat)larni realizatsiya qilishdan tushumning tarkibiga ilgari kiritilgan bo'lsa;

k) qonun hujjatlarida nazarda tutilgan chegirmalar.

2.Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari uchun yagona soliq to'lovi stavkalari.

Yagona soliq to'lovi uchun soliq stavkalari O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori bilan tasdiqlanadi. Jumladan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2013 yil 25 dekbrdagi 2099-sonli qaroriga muvofiq 2014 yildan boshlab savdo va umumiy ovqatlanish korxonolari uchun ishchilari sonidan qat'iy nazar yalpi tushumdan (tovar aylanmasi hajmidan) quyidagi stavkalarda yagona soliq to'lovi to'lash joriy qilindi.

5.1-jadval

Savdo va umumiy ovqatlanish korxonolari, shu jumladan mikrofirmalar va kichik korxonalar uchun yagona soliq to'lovining stavkalari¹⁰

N	To'lovchilar	Soliq stavkalari, soliq solinadigan bazaga nisbatan %da
1	Umumiy ovqatlanish korxonolari	10
	ulardan:	
	umumiy ta'lim maktablari, maktab-internatlar, o'rta maxsus, kasb-hunar va oliy o'quv yurtlariga xizmat ko'rsatuvchi ixtisoslashgan umumiy ovqatlanish korxonolari	8
2	Chakana savdo korxonolari, 3 va 4-bandlarda ko'rsatilganlaridan tashqari:	
2.1	quyidagi joylarda joylashgan:	
	aholisi soni 100 ming va undan ko'p kishidan iborat shaharlarda	4
	boshqa aholi punktlarida	2
	borish qiyin bo'lgan va tog'li yerlarda	1
2.2	Joylashgan joyidan qat'i nazar:	
	alkogolli mahsulot, tamaki mahsuloti, benzin, dizel yoqilg'i va suyultirilgan gaz realizatsiyasidan tovar oboroti bo'yicha	4
3	Ulgurji, shuningdek ulgurji-chakana savdo bilan shug'ullanuvchi savdo korxonolari (4-bandda ko'rsatilganlaridan tashqari)	5
4	Ulgurji va chakana dorixona tashkilotlari, quyidagi joylarda joylashgan:	
	aholisi soni 100 ming va undan ko'p kishidan iborat shaharlarda	3
	boshqa aholi punktlarida	2
	borish qiyin bo'lgan va tog'li yerlarda	1

Izoh:

Agar chakana savdo korxonolari mustaqil yuridik shaxs hisoblanmaydigan va yagona soliq to'lovining turli stavkalari belgilangan turli aholi punktlarida joylashgan bir necha savdo nuqtalariga ega bo'lsa, unda ular har bir savdo nuqtasi bo'yicha tovar oborotining alohida hisobini yuritishlari hamda mazkur aholi punktlari uchun belgilangan stavkalar bo'yicha yagona soliq to'lovini to'lashlari lozim.

3. Savdo va umumiy ovqatlanish korxonolari uchun yagona soliq to'lovini to'lash muddatlari.

Agar savdo korxonalar, jumladan ulgurji va chakana dorixonalar, yagona soliq to'lovining turli stavkalari o'rnatilgan aholi punktlarida mustaqil yuridik shaxslar

¹⁰ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 27 dekabrda PQ-2699-sonli qarori.

hisoblanmagan bir necha savdo shahobchalariga ega bo'lsalar, ular har bir savdo shahobchasi bo'yicha tovarlar aylanmasini alohida-alohida hisobini yuritishlari va shu aholi punktlari uchun o'rnatilgan soliq stavkalari bo'yicha yagona soliq to'lovini to'lashlari shart.

Bunda savdo korxonalarining asosiy faoliyatdan tashqari boshqa daromadlari, moliyaviy faoliyatdan daromadlari va O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksiga muvofiq belgilanadigan boshqa daromadlari savdo korxonasi davlat soliq xizmati organlarida ro'yxatdan o'tgan joy uchun o'rnatilgan stavkasi bo'yicha yagona soliq to'lovini to'laydilar.

Agar savdo korxonalari balansida qayd etilgan asosiy vositalarni ijaraga topshirsalar, ular ijaraga berilgan ushbu aktivlar qiymatidan umumbelgilangan tartibda mol-mulk solig'ini to'laydilar hamda ularga mol-mulk solig'i bo'yicha imtiyozlar tatbiq etilmaydi.

Savdo korxonalari yagona soliq to'lovini mustaqil ravishda soliq solinadigan baza va belgilangan stavkalardan kelib chiqqan holda hisoblab chiqadilar va budjetga to'laydilar.

Yagona soliq to'lovini hisob-kitobi ro'yxatdan o'tgan joyidagi davlat soliq xizmati organlariga ortib boruvchi yakun bilan har oyda hisobot oydan keyingi oyning 25-kunidan kechiktirmay, yil yakunlari bo'yicha esa, yillik moliyaviy hisobot taqdim etiladigan muddatlarda davlat soliq xizmati organlariga belgilangan shaklda taqdim etiladi.

Yagona soliq to'lovini to'lash ortib boruvchi yakun bilan hisob-kitobini taqdim etish muddatidan kechiktirmay amalga oshiriladi.

6-mavzu: Qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari uchun yagona yer solig'i

Reja:

1. Yagona yer solig'ining joriy etilishi va ahamiyati.
2. Yagona yer solig'i to'lovchilari, soliq ob'ekti va soliq bazasi.
3. Soliqdan imtiyozlar.
4. Soliqni hisoblash, hisob-kitoblarni taqdim etish va to'lash tartibi.

1. Yagona yer solig'ining joriy etilishi va ahamiyati. 1999 yilda qishloq xo'jalik korxonalarini soliqqa tortish tizimida tub o'zgarishlar yuz berdi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1998 yil 10 oktyabrdagi "Qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilar uchun yagona yer solig'ini joriy etish to'g'risida" gi PF-2086-sonli Farmoniga muvofiq 1999 yilning 1 yanvaridan boshlab qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari uchun yagona yer solig'i joriy etildi.

Qishloq xo'jalik tovar ishlab chiqaruvchilari uchun yagona yer solig'ini joriy etilishi, o'z navbatida ularni quyidagi soliqlar va yig'imlarni to'lashdan ozod qildi:

- foyda solig'i;
- qo'shilgan qiymat solig'i;
- ekologiya solig'i;
- suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq;
- yer solig'i;
- yer osti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliq;
- mol-mulk solig'i;
- obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i;
- boshqa mahalliy soliqlar va yig'implar.

Yagona yer solig'i to'lovchilari hisoblangan qishloq xo'jalik tovarlari ishlab chiqaruvchilari uchun bojxona to'lovlari, davlat boji, litsenziya yig'implari, budjetdan tashqari fondlarga ajratmalar, shuningdek aksizosti mahsulotlarga aksiz solig'ini to'lashning amaldagi tartibi saqlab qolindi.

Yagona yer solig'ini joriy qilishdan maqsad qishloq xo'jalik erlaridan foydalanish samaradorligini oshirish, qishloq xo'jalik tovar ishlab chiqaruvchilarini mehnatining pirovard natijalaridan iqtisodiy manfaatdorligini kuchaytirish, qishloq xo'jalik korxonalarini soliqaqqa tortish tizimini soddalashtirish va bixillashtirishdan iboratdir.

Mazkur soliqning amalga kiritilishi qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilarni tasarrufidagi erlaridan yanada oqilona foydalanishga da'vat etadi, chunki har bir gektar er maydoni uchun undan daromad olish yoki daromad olmaslik holatidan qat'iy nazar belgilangan miqdordagi soliq summasini to'lash lozim bo'ladi.

Qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari uchun yagona yer solig'ining joriy etilishi soliqaqqa tortish tizimida uning amal qilishi jarayonini yanada takomillashtirishdan dalolat beradi. Soliqaqqa tortishning ushbu tizimi xo'jaliklar hisobchilarining soliqlarni hisoblash va to'lash borasidagi ishlarni keskin kamaytirdi. Ilgari qishloq xo'jalik korxonalarini o'nlab turdagi soliqlar va yig'implarni to'lashardi. Agar ayrim soliq turlarining har oyda va har yilning har choragida to'lanishini hisobga oladigan bo'lsak, unda ayrim xo'jaliklar davlat soliq organlariga soliqlar bo'yicha 30 dan ortiq hisob-kitoblarni taqdim etishi, 1 yilda ana shuncha to'lov topshiriqnomalarini to'ldirishi kerak bo'lar edi. Endilikda esa xo'jaliklar 1 yilda 1 marta bir turdagi soliq summaini hisoblab chiqishadi.

2.Yagona yer solig'i to'lovchilari, soliq ob'ekti va soliq bazasi.

Qishloq xo'jaligi tovari ishlab chiqaruvchi korxonalar hamda qishloq xo'jaligi yo'nalishidagi ilmiy-tadqiqot tashkilotlarining tajriba-eksperimental xo'jaliklari va ta'lim muassasalarining o'quv-tajriba xo'jaliklari yagona yer solig'ining to'lovchilari bo'lib hisoblanishadi.

Soliq kodeksiga ko'ra quyidagi shartlarga javob beradigan yuridik shaxslar – soliq solish maqsadida qishloq xo'jaligi tovarlari ishlab chiqaruvchilar tarkibiga kiradi:

-yer uchastkalaridan foydalangan holda qishloq xo'jaligi mahsulotini etishtirish va o'zi etishtirgan mazkur mahsulotni qayta ishlash yoxud yer uchastkalaridan foydalangan holda faqat qishloq xo'jaligi mahsulotini etishtirish asosiy faoliyat turi bo'lgan yuridik shaxslar;

-qishloq xo'jaligini yuritish uchun mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan o'zlariga belgilangan tartibda berilgan yer uchastkalariga ega bo'lgan yuridik shaxslar;

-qishloq xo'jaligi mahsulotini etishtirish va o'zi etishtirgan mazkur mahsulotni qayta ishlash ulushi realizatsiya qilish yoki qayta ishlash uchun olingan qishloq xo'jaligi mahsulotini o'z ichiga oluvchi qishloq xo'jaligi mahsulotini etishtirish va qayta ishlash umumiy hajmida kamida 50 foizni tashkil etadigan yuridik shaxslar.

O'rmon va ovchilik xo'jaliklari hamda yuridik shaxs tashkil etgan va tashkil etmagan holda tuzilgan dehqon xo'jaliklari yagona yer solig'ini to'lovchilar hisoblanishmaydi.

Qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari o'zlari ishlab chiqargan qishloq xo'jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash bo'yicha mazkur faoliyat turidan yagona yer solig'ini to'laydilar va ular boshqa soliqqa tortish tizimini tanlash huquqiga ega emaslar.

Yagona yer solig'ini to'lovchi hisoblangan qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari uchun bojxona bojlari, davlat bojlari, litsenziya yig'implari, davlat maqsadli jamg'armalariga ajratmalarni to'lashning amaldagi tartibi saqlanadi.

Agar yagona yer solig'ini to'lovchi qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari o'zlari ishlab chiqargan qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash bilan bir qatorda boshqa faoliyat turlari bilan shug'ullansalar, ular alohida hisob yuritishlari va boshqa faoliyat turlari bo'yicha shu toifadagi to'lovchilar uchun amaldagi qonun hujjatlari bilan nazarda tutilgan soliqlarni to'lashga majburdirlar. Bunda, agar qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari mikrofirmalar va kichik korxonalar toifasiga kirsalar, faoliyatning boshqa turlari bo'yicha (savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini uchun belgilangan soliqlar va yig'implar to'lanadigan savdo va umumiy ovqatlanishdan tashqari) ular faoliyatning mazkur turi uchun nazarda tutilgan yagona soliq to'lov yoki umumbelgilangan tartibda soliqlar to'laydilar.

Qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari tomonidan yerlar ijaraga (shu jumladan ichki xo'jalik pudratiga) berilganda ijaraga beruvchida ijaraga berilgan erlar bo'yicha yagona yer solig'ini to'lash majburiyati saqlanib qoladi.

Qishloq xo'jaligini yuritish uchun egalik qilish, foydalanishga yoki ijaraga berilgan yer uchastkasi maydoni yagona yer solig'i solish ob'ekti hisoblanadi.

Soliq solinadigan yer uchastkalarining normativ qiymati soliq solinadigan baza hisoblanadi. Agar normativ qiymat belgilanmagan bo'lsa, unda soliq solinadigan baza

bo'lib qishloq xo'jaligi tovari ishlab chiqaruvchilarning soliq solinadigan yer uchastkalari maydoni hisoblanadi.

Soliq solinadigan qishloq xo'jaligi yer maydonlari, yer uchastkalarining joylashishi, tuproq boniteti va yer mulkining boshqa tavsiflari yer kadastri ma'lumotlari bo'yicha qabul qilinadi.

3. Soliqdan imtiyozlar. *Soliq qonunchiligiga ko'ra soliq solinmaydigan yer uchastkalariga quyidagi yerlar kiradi:*

a) qishloq aholi punktlarining umumiy foydalanishdagi yerlari;

b) ihota daraxtzorlari egallagan yerlar;

v) sport inshootlari, stadionlar, sport maydonchalari, suv havzalari, sportning texnik turlari ob'ektlari va boshqa jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish komplekslari, onalar va bolalarning dam olish va sog'lomlashtirish joylari, sanatoriy-kurort muassasalari va dam olish uylari, o'quv-mashq bazalari egallagan yerlar;

g) yangi o'zlashtirilayotgan yerlar va meliorativ holatini yaxshilash ishlari olib borilayotgan sug'oriladigan yerlar -loyihada nazarda tutilgan muddatga, lekin ishlar boshlanganidan e'tiboran ko'pi bilan besh yilga. Agar loyihada yerlarni o'zlashtirish va meliorativ ishlarni amalga oshirish muddatlari ko'rsatilmagan yoki yer uchastkasi boshqa muddatlarda topshirilgan bo'lsa, yer uchastkasi uchun soliq meliorativ ishlar va yangi yerlarni o'zlashtirish ishlari bajarilgan yillar uchun to'lanmaydi, lekin u 5 yildan oshmasligi kerak;

d) ta'lim, madaniyat va sog'liqni saqlash ob'ektlari band etgan yerlar;

e) yangi tut ko'chatlari ekilgan yerlar, qator oralaridan qishloq xo'jaligi ekinlarini ekish uchun foydalanilishidan qat'i nazar, uch yil muddatga. Shu munosabat bilan bahorda ekilgan tut ko'chatlari ekilgan yilni hisoblaganda uch yilga soliq to'lashdan ozod etiladi, kuzda ekilgan ko'chatlar esa ularni ekishdan keyingi yildan boshlab uch yilga soliq to'lashdan ozod etiladi;

j) ilmiy tashkilotlarning qishloq xo'jaligi ahamiyatiga molik va o'rmon fondidagi erlari, qishloq xo'jaligi va o'rmon xo'jaligi sohasidagi ilmiy-tadqiqot tashkilotlari hamda o'quv yurtlariga qarashli tajriba, eksperimental va o'quv-tajriba xo'jaliklarining bevosita ilmiy va o'quv maqsadlari uchun foydalaniladigan yerlari;

z) yangi barpo etilgan qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari, shu jumladan fermer xo'jaliklari, davlat ro'yxatiga olingan paytdan boshlab ikki yil muddatga;

k) O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlariga muvofiq soliq solinmaydigan boshqa yerlar.

Qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilariga soliqdan imtiyoz belgilanganda ular soliqni ushbu huquq paydo bo'lgan oydan boshlab to'lashni to'xtatadilar. Soliq imtiyozlari bekor qilingan taqdirda ular yer solig'ini ushbu huquq bekor qilingan oydan keyingi oydan boshlab to'lashni boshlaydilar.

4.Soliqni hisoblash, hisob-kitoblarni taqdim etish va to‘lash tartibi.

Qishloq xo‘jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari yagona yer solig‘i summasini belgilangan shakl bo‘yicha soliq solinadigan bazaga qarab yer uchastkalarining normativ qiymati hamda yer uchastkalarining maydonidan (yer uchastkasi joylashgan yer va yer uchastkasining ball bonitetini nazarda tutadigan tuzatish koeffitsienti e‘tiborga olingan holda belgilangan stavkadan) kelib chiqqan holda hisoblab chiqariladi.

Yagona yer solig‘ining hisob-kitobi yer uchastkasi joylashgan yerdagi davlat soliq xizmati organiga joriy soliq davrining 1 mayigacha taqdim etiladi.

Yil davomida berilgan yer uchastkalari uchun yagona yer solig‘i yer uchastkasi berilganidan keyingi oydan boshlab to‘lanadi. Yer uchastkasi olib qo‘yilgan taqdirda, yagona yer solig‘ini to‘lash yer uchastkasi olib qo‘yilgan oydan boshlab to‘xtatiladi.

Yer uchastkasining tarkibi va maydoni yil davomida o‘zgargan, shuningdek yagona yer solig‘i bo‘yicha imtiyozlarga bo‘lgan huquq vujudga kelgan (tugatilgan) taqdirda, soliq to‘lovchilar davlat soliq xizmati organlariga hisobot yilining 1 dekabrigacha yagona yer solig‘ining aniqlik kiritilgan hisob-kitobini taqdim etishlari lozim bo‘ladi.

Yagona yer solig‘ini budjetga to‘lash quyidagi muddatlarda amalga oshiriladi:

-hisobot yilining 1 sentabrigacha – yillik soliq summasining 30 foizi;

-hisobot yilining 1 dekabrigacha – soliqning qolgan summasi.

Qishloq xo‘jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari buxgalteriya hisobida yagona yer solig‘i bo‘yicha budjet bilan hisob-kitobni budjetga to‘lovlar bo‘yicha qarzlarni hisobga olish hisobvarag‘ida yuritadilar.

7-mavzu: Yuridik shaxslardan undiriladigan qo‘shilgan qiymat solig‘i

Reja:

1.Qo‘shilgan qiymat solig‘i haqida tushuncha. Soliqning iqtisodiy mohiyati va uning joriy qilinishi.

2.Soliq to‘lovchilar tarkibi, soliq ob‘ekti va soliq stavkalari.

3.Soliq imtiyozlari.

4. Qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblash tartiblarining o‘ziga xos xususiyatlari.

5.Qo‘shilgan qiymat solig‘ini budjetga to‘lash va hisob-kitoblarni taqdim etish muddatlari. Hisobvaraqa faktura va uni to‘ldirish tartibi.

6. Import tovarlarga nisbatan qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblash tartibi.

7. Qo‘shilgan qiymat solig‘ini xorijiy davlatlarda undirishning ijobiy tajribalari.

1.Qo‘shilgan qiymat solig‘i haqida tushuncha. Soliqning iqtisodiy mohiyati va uning joriy qilinishi. Hozirgi vaqtda O‘zbekiston va xalqaro soliq amaliyotida egri soliqlarning asosiy turlaridan biri – qo‘shilgan qiymat solig‘i hisoblanadi.

Qo‘shilgan qiymat solig‘i – har bir ishlab chiqarish bosqichida va realizatsiya jarayonida undiriladigan ko‘p qirrali bilvosita soliqdir. Korxonada kundalik xo‘jalik faoliyatida mahsulot etkazib beruvchilardan tovar va xom-ashyo sotib oladi va ulardan mahsulot yoki ish, xizmatlar ishlab chiqaradi. Demak, qayta ishlab chiqarish, ishlab chiqarish va sotishda qo‘shilgan qiymat yaratiladi.

Qo‘shilgan qiymat o‘zining iqtisodiy mohiyatiga ko‘ra, sotilgan mahsulotlar, bajarilgan ishlar va ko‘rsatilgan xizmatlarning qiymati bilan ishlab chiqarish jarayonida iste‘mol qilingan tovarlar, xom-ashyolar va xizmatlarning qiymati o‘rtasidagi farqdan iboratdir. Tabiiyki, ishlab-chiqarish jarayonida va keyinchalik mehnat taqsimoti natijasida ma‘lum bir tovar bozorga olib chiqilgunga qadar ishlab chiqarish va muomala jarayonidagi bir nechta bosqichlardan o‘tadi, bu bosqichlarning har birida qo‘shilgan qiymat yaratiladi.

Qo‘shilgan qiymat solig‘ini davlat budjetining daromad qismiga jalb qilish g‘oyasi dastlab XX asrning boshlarida yuzaga keldi. Bu taklifni birinchi marta Germaniya budjet amaliyotida joriy etishni 1919 yilda Vilgelm fon Simens ilgari surdi.

Qo‘shilgan qiymat solig‘ini amaliyotga joriy etish va undirish mexanizmi birinchi marta frantsuz moliyachisi M.Lore tomonidan ishlab chiqildi. Ammo qo‘shilgan qiymat solig‘i M.Lorening taklifidan so‘ng o‘tgan 10 yildan ortiq vaqt mobaynida tajriba uchun taklif etilgan shaklda qo‘llanildi. Frantsiyada qo‘shilgan qiymat solig‘i haqiqatda 1968 yildan boshlab joriy etildi.

XX asrning 70-yillarida qo‘shilgan qiymat solig‘i G‘arbiy Evropaning qator mamlakatlarining soliq amaliyotida joriy qilindi. Buning asosiy sababi va huquqiy asosi bo‘lib, Evropa iqtisodiy hamjamiyati tomonidan hamjamiyatga a‘zo mamlakatlarda qo‘shilgan qiymat solig‘ini undirishni tartibga solishning huquqiy me‘yorlarini umumlashtirish to‘g‘risidagi maxsus Direktivaning qabul qilinishi hisoblanadi. Mazkur Direktiva 1977 yilda qabul qilindi va unda egri soliqlarning asosiy turi sifatida qo‘shilgan qiymat solig‘i e‘tirof etildi.

Qo‘shilgan qiymat solig‘iga xos bo‘lgan muhim xususiyatlardan biri shundaki, soliqqa tortishning ob‘ekti bo‘lib, nafaqat ichki bozordagi tovaroborot, balki mamlakat korxonalarining tashqi bozorlaridagi tovaroboroti ham hisoblanadi.

Iqtisodiy adabiyotlarda, ko‘pchilik hollarda, qo‘shilgan qiymat solig‘ini «Evropacha» soliq deb ham atashadi. Buning asosiy sabablari shundaki, birinchidan, qo‘shilgan qiymat solig‘i dunyoda birinchi marta Evropa davlati bo‘lgan Frantsiyada joriy etildi; *ikkinchidan*, 1977 yilda qabul qilingan Direktivaga asosan qo‘shilgan qiymat solig‘i bir vaqtning o‘zida Evropaning bir necha davlatlarida joriy etildi; *uchinchidan*, qo‘shilgan qiymat solig‘i G‘arbiy Evropadagi integratsion jarayonlarni shakllantirish va rivojlantirishda muhim rol o‘ynadi.

Hozirgi vaqtda qo‘shilgan qiymat solig‘i Evropa Ittifoqiga a‘zo bo‘lgan mamlakatlarning davlat budjetlarining daromadlarini shakllantirishda muhim o‘rin egallaydi. Evropa mamlakatlarida egri soliqlarning roli AQSh, Yaponiya, Kanada va

Avstraliyaga qaraganda yuqoridir. Evropa mamlakatlarida jami soliq tushumlarining hajmida egri soliqlarning salmog‘i 40 foizdan yuqori bo‘lib, ayrim mamlakatlarda 50 foizni tashkil etadi. Mazkur ko‘rsatkich 50 foizdan yuqori bo‘lgan mamlakatlar guruhiga Meksika, Turkiya va Koreya kiradi. AQSh, Yaponiya, Kanada va Avstraliyada esa ushbu ko‘rsatkich 25-30 foizni tashkil qiladi.

Evropa Ittifoqiga a‘zo bo‘lgan mamlakatlarda soliq tushumlarining tarkibida egri soliqlarni yuqori salmoqqa ega ekanligining asosiy sabablaridan biri, bu mamlakatlarda soliq stavkalarini umumlashtirilganligi va soliqqa tortish bazasini o‘zaro uyg‘unlashtirilganligi hisoblanadi. Bu masalaning O‘zbekiston Respublikasi uchun amaliy ahamiyatga ega ekanligi shundaki, mamlakatimiz tovaroborotining sezilarli qismi Rossiya Federatsiyasi, Ukraina va Qozog‘iston Respublikalariga to‘g‘ri keladi. Hozirga qadar mazkur mamlakatlar o‘rtasida qo‘shilgan qiymat solig‘i stavkalarini umumlashtirish va soliqqa tortish bazasini uyg‘unlashtirish masalasi hal qilinmagan. Bu esa, ushbu mamlakatlar o‘rtasidagi o‘zaro tashqi savdo munosabatlarini rivojlantirishga to‘sqinlik qiladi.

O‘zbekiston soliq tizimida qo‘shilgan qiymat solig‘i 1992 yildan buyon amal qilmoqda. Ushbu soliq oborotdan olinadigan soliq va sotuvdan olinadigan soliqlar o‘rniga aksiz solig‘i bilan birgalikda kiritilgan. Bu soliq oborot solig‘idan farqli ravishda faqat qo‘shilgan qiymatdan undiriladi. Oborot solig‘i esa bir marotaba umumiy oborotdan olinar edi. Qo‘shilgan qiymat solig‘i esa ishlab chiqarish va muomala jarayonining har bir bosqichidan olinadi.

O‘zbekiston Respublikasi davlat budjetining daromad manbai sifatida qo‘shilgan qiymat solig‘i hozirga qadar o‘zining muhim o‘rnini va amaliy ahamiyatini saqlab kelayapdi. Masalan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015 yil 22 dekabrda PQ-2455-sonli “O‘zbekiston Respublikasining 2016 yilgi asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari prognozi va Davlat budjeti parametrlari to‘g‘risida” gi qaroriga ko‘ra 2016 yilda qo‘shilgan qiymat solig‘ining davlat budjeti daromadlari tarkibidagi salmog‘i 30,8 foizni, egri soliqlar tarkibida esa 56,0 foizni tashkil etishi prognozlashtirilgan. Ushbu ko‘rsatkichlar qo‘shilgan qiymat solig‘ini budjet daromadlarining asosiy manbai ekanligini bildiradi.

2.Soliq to‘lovchilar tarkibi, soliq ob‘ekti va soliq stavkalari. Qo‘shilgan qiymat solig‘ining to‘lovchilari bo‘lib, amaldagi qonun xujjatlariga asosan ushbu soliqni budjet oldida hisob-kitobini amalga oshiruvchi tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘ullanuvchi yuridik shaxslar tushuniladi. Jumladan:

- 1) soliq solinadigan oborotlarga ega bo‘lgan yuridik shaxslar;
- 2) O‘zbekiston Respublikasi norezidentlari tomonidan amalga oshirilayotgan soliq solinadigan oborotlar uchun qo‘shilgan qiymat solig‘i to‘lash bo‘yicha majburiyat yuklatiladigan yuridik shaxslar;
- 3) tovarlarni O‘zbekiston Respublikasi hududiga import qiluvchi yuridik va jismoniy shaxslar (o‘z ehtiyojlari uchun bojsiz olib kirish normalari doirasida tovarlar olib kiruvchi jismoniy shaxslar bundan mustasno);
- 4) oddiy shirkat soliq solinadigan oborotlarni amalga oshirayotganda zimmasiga uning ishlarini yuritish yuklatilgan (ishonchli shaxs) oddiy shirkat shartnomasining sherigi (ishtirokchisi).

Notijorat tashkilotlar (tadbirkorlik faoliyati doirasida tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilish oborotlari mustasno) hamda soliq solishning soddalashtirilgan tartibi bo'yicha soliq to'lovchilar qo'shilgan qiymat solig'ini to'lovchilari bo'lib hisoblanishmaydi.

Soliq qonunchiligida nazarda tutilgan holda yagona soliq to'lovini to'lovchilar bo'lgan yuridik shaxslar soliq bo'yicha hisobga olish joyidagi davlat soliq xizmati organlariga yilning navbatdagi choragi boshlanguniga qadar bir oydan kechiktirmasdan, yangi tashkil etilayotgan yagona soliq to'lovini to'lovchilar bo'lgan yuridik shaxslar esa faoliyat boshlanguniga qadar taqdim etiladigan yozma bildirishga asosan ixtiyoriy asosda qo'shilgan qiymat solig'ini to'lashi mumkin.

Amaldagi soliq kodeksining 198-moddasiga ko'ra qo'shilgan qiymat solig'ining ob'ekti bo'lib, tovar (ish, xizmat)larni realizatsiya qilish oboroti hamda tovarlarning importi hisoblanadi.

Tovarlar (ish va xizmatlarni) realizatsiya qilish oboroti deganda – yuklab jo'natilgan tovarlar (ish va xizmatlar) qiymati tushuniladi, ya'ni yuklab jo'natilgan tovarlar (ish va xizmatlar) uchun mablag'i kelib tushishi davridan qat'iy nazar korxonaga qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha budjet oldida hisob-kitoblarni amalga oshirishi shart.

Soliq solinadigan import deganda esa – O'zbekiston Respublikasining bojxona xududiga olib kirilayotgan tovarlar hisoblanadi (qo'shilgan qiymat solig'idan ozod etilgan import tovarlardan tashqari).

Tovarlar natural haq tarzida berilganda yoki kassa orqali o'z xodimlariga tannarx bahosidan past qilib sotilganda soliqqa tortiladigan oborot tovarlar (ish va xizmatlar)ni ishlab chiqarishning haqiqiy xarajatidan kam bo'lmagan miqdorda belgilanadi.

Soliq kodeksiga ko'ra quyidagilar tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilish oboroti hisoblanmaydi:

1) soliq to'lovchining xarajatlari sifatida qaraladigan uning o'z ehtiyojlari uchun tovar berish, ishlar bajarish, xizmatlar ko'rsatish (yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ini hisoblab chiqarishda chegirilmaydigan xarajatlar bundan mustasno);

2) bitta yuridik shaxsning bir tarkibiy bo'linmasi tomonidan boshqa tarkibiy bo'linmasiga ishlab chiqarish ehtiyojlari (zavod ichki oboroti) uchun, agar tarkibiy bo'linmalar soliq kodeksiga muvofiq mustaqil soliq to'lovchilar bo'lmasa, mol-mulk berilishi, ishlar bajarilishi, xizmatlar ko'rsatilishi;

3) soliq to'lovchining o'z ehtiyojlari uchun o'z kuchi bilan qurilish, montaj, qurilish-montaj ishlarini bajarishi;

4) garov qiymatiga ega bo'lgan qaytariladigan tarani, shu jumladan shisha idishni jo'natish. Qaytariladigan tara mahsulot solib jo'natilgan, qiymati ushbu mahsulot qiymatiga kiritilmaydigan hamda shu mahsulotni etkazib berish uchun tuzilgan shartnomada (kontraktda) belgilangan shartlarda va muddatlarda mahsulot etkazib beruvchiga qaytarilishi lozim bo'lgan taradir. Agar tara belgilangan muddatda qaytarilmasa, bunday tarani berish soliq solinadigan oborotga kiritiladi;

5) yuridik shaxsning ishtirokchisi (muassisi) muassislar (ishtirokchilar) tarkibidan chiqqanda (chiqib ketganda), shu jumladan tugatilganlik (bankrotlik) yoki qayta tashkil etilganlik munosabati bilan chiqqanda (chiqib ketganda) unga dastlabki hissa doirasida mol-mulkni berish, shuningdek oddiy shirkat shartnomasi bo'yicha sherikka (ishtirokchiga) uning mazkur shartnoma bo'yicha sheriklari (ishtirokchilari) umumiy mulkida bo'lgan ulushi qaytarilayotganda yoki bunday mol-mulk taqsimlanganda mol-mulkni berish;

6) tugallanmagan qurilishning asosiy vositalari, nomoddiy aktivlari va ob'ektlarini bepul asosda berish;

7) banklarning mol-mulkni o'z filiallariga berishi;

8) oddiy shirkat shartnomasi bo'yicha sherikning (ishtirokchining) ulushi sifatida tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni), boshqa mol-mulk va mulkiy huquqlarni berish;

9) tovarlarni va boshqa mol-mulkni qayta ishlash asosida berish;

10) ishonchli boshqaruv shartnomasi asosida mol-mulkni mulkdordan ishonchli boshqaruvchiga berish;

11) ishonchli boshqaruv shartnomasi tugatilgan taqdirda, mol-mulkni mulkdorga berish;

12) ob'ekt qiymatini ijaraga beruvchi (lizingga beruvchi) oladigan ijara (lizing) to'lovining bir qismi tarzida qoplash.

Soliq kodeksiga ko'ra quyidagilar tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) sotish oboroti hisoblanmaydi:

- soliq to'lovchining xarajatlari sifatida qaraladigan uning o'z ehtiyojlari uchun tovar berish, ishlar bajarish, xizmatlar ko'rsatish (yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ini hisoblab chiqarishda chegirilmaydigan xarajatlar bundan mustasno);

- bitta yuridik shaxsning bir tarkibiy bo'linmasi tomonidan boshqa tarkibiy bo'linmasiga ishlab chiqarish ehtiyojlari (zavod ichki oboroti) uchun mol-mulk berilishi, ishlar bajarilishi, xizmatlar ko'rsatilishi;

- soliq to'lovchining o'z ehtiyojlari uchun o'z kuchi bilan qurilish, montaj, qurilish-montaj ishlarini bajarishi;

- garov qiymatiga ega bo'lgan qaytariladigan tarani, shu jumladan shisha idishni jo'natish. Qaytariladigan tara mahsulot solib jo'natilgan, qiymati ushbu mahsulot qiymatiga kiritilmaydigan hamda shu mahsulotni etkazib berish uchun tuzilgan shartnomada (kontrakt) belgilangan shartlarda va muddatlarda mahsulot etkazib beruvchiga qaytarilishi lozim bo'lgan taradir. Agar tara belgilangan muddatda qaytarilmasa, bunday tarani berish soliq solinadigan oborotga kiritiladi;

- tugallanmagan qurilishning asosiy vositalari, nomoddiy aktivlari va ob'ektlarini bepul asosda berish;

- banklarning mol-mulkni o'z filiallariga berishi;

- va boshqa qonunchilikda ko'zda tutilgan oborotlar.

O'zbekiston Respublikasida qo'shilgan qiymat solig'i stavkasi 1992 yilda 30 foizni tashkil qilgani holda, bugunga qadar bir-necha marta o'zgartirildi. Jumladan, 1996 yilda 17 foizni, 1997 yilda 18 foizni, ayrim oziq-ovqat mahsulotlari turlariga (un, non, go'sht, sut va sut mahsulotlari) esa kamaytirilgan 10 foizli stavka

belgilandi. 1999 yilda respublikada qo‘shilgan qiymat solig‘ining 3 xil stavkasi (20%, 15%, va 0%) amalda qo‘llanildi. Faqat 3 ta band, ya‘ni eksport, qishloq xo‘jaligi ehtiyojlari uchun qishloq xo‘jalik korxonalariga beriladigan mineral o‘g‘it va yoqilg‘i moylash materiallari hamda diplomatik vakolatxonalar va unga tenglashtirilgan vakolatxonalarga realizatsiya qilinadigan tovar (ish va xizmat)lar “0” stavkasi bo‘yicha soliqqa tortildi. 15% li qo‘shilgan qiymat solig‘i stavkasi esa un, non, go‘sht, sut va sut mahsulotlari hamda import qilinadigan tirik mol va bug‘doy kabi mahsulotlarga nisbatan belgilandi.

2000 yildan hozirgi kungacha Soliq kodeksiga ko‘ra respublikamizda 20 foizli va “0” foizli stavka qo‘llanilib kelinmoqda. Umuman olganda “0” stavka deganda korxonalar ishlab chiqarayotgan tovarlarning (bajarilgan ish, xizmatlarning) qiymatiga qo‘shilgan qiymat solig‘i qo‘llanilmaydi, ya‘ni “nol” ga teng degani.

Quyidagilarga “0” darajali stavka bo‘yicha soliq solinadi:

- tovarlarning, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi hududidan tashqarida bajariladigan ishlarning (ko‘rsatiladigan xizmatlarning) erkin konvertatsiya qilinadigan valyutadagi eksportiga, shu jumladan, mustaqil davlatlar hamdo‘stligi (MDH) mamlakatlariga etkazib berilishiga, agar O‘zbekiston Respublikasining halqaro shartnomalarida boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo‘lsa.

Ayrim MDH davlatlarida bu tartib boshqacha. Masalan: Armanistonda Tojikistonda, Turkmanistonda MDH davlatlaridan tashqariga eksport soliqqa tortilmaydi, “0” stavka ham qo‘llanilmaydi. Qozog‘istonda esa MDHdan tashqariga eksport “0” stavkada soliqqa tortiladi.

Eksport qilingan tovarlarni qo‘shilgan qiymat solig‘i bo‘yicha soliqqa tortish masalasida O‘zbekiston bilan boshqa davlatlar o‘rtasida davlatlararo bilvosita soliqlarni undirish printsiplari bo‘yicha shartnomalar tuzilgan bo‘lib, ammo ratifikatsiya qilinmagan (tasdiqlanmagan) holatlarda imtiyozni qo‘llashning iloji bo‘lmaydi, ya‘ni imtiyoz qo‘llash uchun qonuniy asos bo‘lmaydi.

Hozirgi vaqtda Qirg‘iziston, Ozarbayjon, Moldova, Rossiya, Qozog‘iston bilan ham bilvosita soliqlarni undirish printsiplari bo‘yicha shartnomalar tuzilgan. Shartnomada kelishilgan davlatlar bojxona hududlarida tovarlar (ish va xizmatlar) eksport qilinganda “0” stavkadagi qo‘shilgan qiymat solig‘ini qo‘llash ko‘zda tutilgan.

- chet el diplomatik vakolatxonalari hamda ularga tenglashtirilgan vakolatxonalarning rasmiy foydalanishi uchun realizatsiya qilinayotgan tovar (ish va xizmat)larga.

O‘zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligining Diplomatik servis xizmati tomonidan keyinchalik chet el diplomatik vakolatxonalari va ularga tenglashtirilgan vakolatxonalarga realizatsiya qilish uchun olinayotgan tovarlarga (ishlarga, xizmatlarga) nol darajali stavka bo‘yicha qo‘shilgan qiymat solig‘i solinadi.

Tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilishda nol darajali stavka qo‘llanilishi tatbiq etiladigan O‘zbekiston Respublikasida akkreditatsiya qilingan chet el diplomatik vakolatxonalarining va diplomatik vakolatxonalariga tenglashtirilgan xalqaro tashkilotlarning ro‘yxati O‘zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi tomonidan tasdiqlanadi;

- suv taʼminoti, issiqlik taʼminoti, kanalizatsiya va gaz taʼminoti boʻyicha aholiga koʻrsatiladigan kommunal xizmatlarga;

- xorijiy davlatlarning Oʻzbekiston Respublikasi hududi orqali olib oʻtiladigan tranzit yuklarini tashish boʻyicha koʻrsatiladigan xizmatlarga, jumladan yoʻlovchilar, bagajlar va pochmani xalqaro yoʻnalishda tashish.

2006 yildan boshlab qishloq xoʻjaligi ishlab chiqarishi ehtiyojlari uchun qishloq xoʻjalik korxonalariga etkazib beriladigan mineral oʻgʻitlar va yonilgʻi-moylash materiallariga “0” stavka bekor qilindi.

Qoʻshilgan qiymat soligʻidan ozod boʻlgan (imtiyozli) oborotlardan farqli “0” stavka qoʻllanilganda qoʻshilgan qiymat soligʻi tovarlarning tannarxiga olib borilmasdan, hisobga kiritiladi.

Agarda hisobot davrida hisobga kiritilishi lozim boʻlgan qoʻshilgan qiymat soligʻi summasidan “0” stavkada hisoblanishi lozim boʻlgan qoʻshilgan qiymat soligʻining summasi qiymati jihatidan koʻp boʻlsa, u holda oshiqcha summa soliq toʻlovchining boshqa soliq va toʻlovlar boʻyicha qarzi boʻlmagan taqdirda, unga belgilangan tartibda qaytariladi.

Qoʻshilgan qiymat soligʻini qoplash (yaʼni qaytarish) tartibi 2003 yil 13 maydagi hisob-kitoblar mexanizmini takomillashtirish va budjetga undiriladigan toʻlovlar intizomini mustahkamlash boʻyicha Hukumat komissiyasi tomonidan tasdiqlangan (30-sonli bayonnoma) “Xoʻjalik yurituvchi subʼektlarga qoʻshilgan qiymat soligʻi boʻyicha yuzaga kelgan manfiy farqni qoplash toʻgʻrisida” gi Nizom asosida olib boriladi. Ushbu Nizom adliya vazirligi tomonidan 2003 yil 6 iyunda 1246-son bilan tasdiqlangan.

Qoʻshilgan qiymat soligʻi boʻyicha salbiy qoldiqni paydo boʻlishi muammosi asosan mahsulotini eksport qiluvchi yirik korxonalarda kuzatiladi. Masalan: Olmaliq togʻ-kon metallurgiya kombinatining – 1 oylik ortiqcha toʻlovi 100 mln. soʻm, Navoiy togʻ-kon metallurgiya kombinatida – 200 mln.soʻm, Qabul Tekstaylz – Oʻzbek qoʻshma korxonasida – 30 mln. soʻm (bu korxonada eksport jami sotilgan tovarlarning 90 foizni tashkil qiladi). Bu muammo “0” stavkada soliqqa tortish natijasida ortilgan mahsulotga qoʻshilgan qiymat soligʻi hisoblanmasligini va olingan materiallarga qoʻshilgan qiymat soligʻi hisobga olinishi oqibatida yuzaga keladi.

Qoʻshilgan qiymat soligʻining vatani hisoblangan Frantsiyada qoʻshilgan qiymat soligʻi boʻyicha toʻrtta stavka amal qiladi, yaʼni standart stavka, qisqartirilgan stavka, oraliq stavka va oshirilgan stavka.

Standart soliq stavkasi 19,6 foiz qilib belgilangan. Bu stavka oʻzgacha stavkalar qoʻllanilishi koʻzda tutilgan operatsiyalardan tashqari barcha operatsiyalarga nisbatan qoʻllaniladi. Pasaytirilgan stavka (2,2; 5,5%) oziq-ovqat mahsulotlarining koʻpchiligi, qishloq xoʻjaligi mahsulotlari uchun, kitoblar va dori-darmonlar uchun amal qiladi. Shunday pasaytirilgan stavka ayrim xizmat turlariga: turizm va mehmonxona xizmatlari, yuk va yoʻlovchi tashish, tomosha tadbirlari, korxonalarining xodimlariga beriladigan ovqatlarga tegishlidir. Oraliq stavka gaz, elektr, issiqsuv, koʻmir, neft mahsulotlari, spirt, kofe kabi tovarlarni soliqqa tortish uchun qoʻllaniladi. Oshirilgan stavka (22,0%) ayrim mahsulot turlariga, jumladan, avtomobillar, kino-foto tovarlar, tamaki mahsulotlari, parfyumeriya, qimmatbaho moʻynalarga nisbatan qoʻllaniladi.

Buyuk Britaniyada qo‘shilgan qiymat solig‘ining uchta stavkasi amal qiladi: 0, 8,0 va 17, 5 foiz. Nol darajasidagi soliq stavkasi tovarlarning 17 ta guruhiga, jumladan, oziq-ovqat mahsulotlari, suv ta‘minoti va kanalizatsiya, ko‘zi ojizlar uchun mo‘ljallangan kitoblar va qo‘llanmalar, yoqilg‘i va isitish, transport vositalari, xalqaro xizmatlar, kiyim-kechak va poyafzal, xayr-ehsonlarga nisbatan qo‘llaniladi. 8 foizli stavka ta‘minotning kommunal turlari borasidagi xizmatlarga nisbatan qo‘llaniladi. 17,5 foizli stavka tovarlar (ish va xizmatlar) ning barcha boshqa turlariga nisbatan qo‘llaniladi.

Ispaniya Qirolligi mamlakatida qo‘shilgan qiymat solig‘ining standart stavkasi 16 foizni tashkil etadi. Pasaytirilgan stavkalar, ya‘ni 0 foizli stavka – eksport bilan bog‘liq tovar va xizmatlar uchun; 4 foizli stavka – birinchi navbatdagi zarur tovarlar uchun (non, g‘alla, sut, tuxum, mevalar, sabzavotlar, kitoblar, gazetalar, dori-darmonlar, munitsipial uylar, nogironlar uchun mashinalar va h.k.); 7 foizli stavka – oziq-ovqat mahsulotlari, uy-joy qurilishi, transport, turizm uchun, 28 foizli stavka esa zeb-ziynat buyumlari va avtomobillar bo‘yicha belgilangan.

Rossiya Federatsiyasida qo‘shilgan qiymat solig‘i 20 foiz, 10 foiz va 0 foizli qilib belgilangan. 0 foizli stavka tovarlar (ish va xizmatlarning) ayrim turlariga, 10 foizli stavka – oziq-ovqat va bolalar tovarlariga, 20 foizli stavka esa tovarlar (ish va xizmatlar)ning boshqa turlariga nisbatan qo‘llaniladi.¹¹

3.Soliq imtiyozlari. Qo‘shilgan qiymat solig‘idan boshqa soliq turlariga nisbatan ko‘proq imtiyozlar ko‘zda tutilgan bo‘lib, ular soliq kodeksida to‘rt guruhga bo‘lib berilgan. Ular:

- 1) soliqdan ozod etiladigan tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilish oboroti (208-modda);
- 2) soliqdan ozod qilinadigan moliyaviy xizmatlar (209-modda);
- 3) soliqdan ozod etiladigan sug‘urta xizmatlari (210-modda);
- 4) soliqdan ozod etiladigan import.

Qo‘shilgan qiymat solig‘idan quyidagi tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilish oborotlari ozod etiladi:

– davlat organlari, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari hamda boshqa vakolatli tashkilotlar tomonidan ko‘rsatiladigan, davlat boji va yig‘imlar undiriladigan xizmatlar;

– maktabgacha ta‘lim muassasalarida bolalarni tarbiyalashga doir xizmatlar;

– bemorlar va keksalarni parvarish qilishga doir xizmatlar;

– dafn etish byurolari va qabristonlarning marosim xizmatlari, diniy ashyolarni realizatsiya qilish, diniy tashkilotlar hamda birlashmalarning udumlar va marosimlar o‘tkazishga doir xizmatlari;

– protez-ortopediya buyumlari, nogironlar uchun mo‘ljallangan inventarlar, shu jumladan ularni ishlab chiqaruvchilar tomonidan realizatsiya qilinayotgan buyumlar va inventarlar, shuningdek nogironlarga ko‘rsatilayotgan ortopedik protezlash xizmatlari, protez-ortopediya buyumlari va nogironlar uchun mo‘ljallangan inventarlarni ta‘mirlash hamda ulardan foydalanishga doir ishlar bo‘yicha xizmatlar;

¹¹ Abduraxmonov O. Xorijiy mamlakatlarda soliq tizimlari. O‘quv qo‘llanmasi. –T.: TDIU nashr., 2003.

- davolash muassasalari huzuridagi davolash-ishlab chiqarish ustaxonalarining mazkur muassasalar tomonidan realizatsiya qilinadigan mahsulotlari;
- pochta markalari (kolleksiya qilinadiganlaridan tashqari), markali otkritkalar, konvertlar;
- aloqa tashkilotlarining pensiya va nafaqalar to‘lash bo‘yicha xizmatlari;
- budjet mablag‘lari hisobidan bajariladigan ilmiy-tadqiqot va innovatsiya ishlari. Ushbu imtiyozni olish uchun tegishli moliya organining budjetdan mablag‘lar ajratish to‘g‘risidagi xulosasi asosdir;
- shahar yo‘lovchilar transportining xizmatlari (taksidan, shu jumladan yo‘nalishli taksidan tashqari), shuningdek temir yo‘l va umumiy foydalanishdagi avtomobil transportida (taksidan, shu jumladan yo‘nalishli taksidan tashqari) shahar atrofidagi yo‘nalishlarda yo‘lovchilar tashish xizmatlari.;
- oliy, o‘rta, o‘rta maxsus, kasb-hunar o‘quv yurtlarida, shuningdek kadrlarning malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash bilan shug‘ullanuvchi tashkilotlarda ta‘lim berishning haq evaziga o‘qitishga doir qismi bo‘yicha xizmatlar;
- vakolatli davlat organiga saqlab turish uchun topshirilgan qimmatbaho metallar;
- chet el havo kemalariga xizmat ko‘rsatish yuzasidan bevosita O‘zbekiston Respublikasi aeroportlarida va O‘zbekiston Respublikasining havo bo‘shlig‘ida amalga oshiriladigan xizmatlar, shu jumladan aeronavigatsiya xizmati;
- sanatoriy-kurort, sog‘lomlashtirish, turistik-ekskursiya xizmatlari va bolalar dam olish oromgohlarining xizmatlari, shuningdek jismoniy tarbiya va sport muassasalarining tegishli hujjatlar bilan rasmiylashtirilgan xizmatlari.
- gidrometeorologiya va aerologiya ishlari;
- geologiya va topografiya ishlari;
- O‘zbekiston Milliy teleradiokompaniyasining, uning tarkibiga kiruvchi korxonalar va tashkilotlarning hamda O‘zbekiston Milliy axborot agentligining asosiy faoliyatiga doir mahsulot va xizmatlar;
- O‘zbekiston Respublikasi hududidan eksport qilinayotgan tovarlarni tashish, yuklash, tushirish, qayta yuklash, ekspeditsiya qilishga doir xizmatlar, ishlar;
- nogironlarning jamoat birlashmalari, «Nuroni» jamg‘armasi va «O‘zbekiston chernobilchilari» assotsiatsiyasi mulkida bo‘lgan, ishlovchilari umumiy sonining kamida 50 foizini nogironlar tashkil etuvchi yuridik shaxslar tomonidan ishlab chiqarilayotgan tovarlar (ishlar, xizmatlar), bundan vositachilik, savdo, tayyorlov, ta‘minot-sotish faoliyatini amalga oshirish bo‘yicha realizatsiya qilish oborotlari mustasno;
- O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari bo‘yicha xalqaro va chet el hukumat moliya tashkilotlari tomonidan berilgan qarzlari (kreditlar) yuridik shaxslar oladigan, shuningdek grantlar hisobiga olingan tovarlar (ishlar, xizmatlar);
- uy-joy fondini saqlash va ta‘mirlash yuzasidan aholiga ko‘rsatilayotgan xizmatlar;
- aholini elektr energiyasi bilan ta‘minlash;
- davlat tilini va davlat tilida ish yuritishni o‘rgatish xizmatlari;

- o‘zi etishtirgan qishloq xo‘jaligi mahsuloti;
- ichki ishlar organlari huzuridagi qo‘riqlov bo‘linmalari xizmatlari;
- va boshqa qonun xujjatlarida nazarda tutilgan oborotlar.

Moliyaviy xizmatlarning quyidagi turlari qo‘shilgan qiymat solig‘idan ozod etilgan:

- to‘lovlar, o‘tkazmalar, qarz majburiyatlari, cheklar va to‘lov vositalari bilan bog‘liq operatsiyalar, inkasso bo‘yicha operatsiyalar;
- milliy valyuta va chet el valyutasi bilan bog‘liq operatsiyalar;
- qimmatli qog‘ozlar (aktsiyalar, obligatsiyalar va boshqa qimmatli qog‘ozlar) bilan bog‘liq operatsiyalar;
- akkreditivlar ochish va ularga xizmat ko‘rsatish;
- pul mablag‘larini konvertatsiya qilish bo‘yicha operatsiyalar;
- chet el valyutasi bilan ayirboshlash operatsiyalarini tashkil etish;
- kassa operatsiyalari (banknot va tangalarni qabul qilib olish, berish, qayta hisoblab chiqish, maydalab berish, almashtirish, saralash va saqlash);
- forfeyting va faktoring operatsiyalari;
- lombard operatsiyalari (garovga qo‘yilgan mol-mulkka qisqa muddatli kreditlar berish);
- jamg‘arib boriladigan pensiya tizimi mablag‘larining oboroti.
- va boshqa oborotlar.

Qo‘shilgan qiymat solig‘idan ozod etilgan sug‘urta xizmatlari bo‘lib quyidagilar hisoblanadi:

1) sug‘urta bozorining professional ishtirokchisi quyidagilarni olsa, qo‘shilgan qiymat solig‘idan ozod qilinadi:

a) sug‘urta qilish, birgalikda sug‘urta qilish va qayta sug‘urta qilish shartnomalari bo‘yicha sug‘urta mukofotlari;

b) qayta sug‘urta qilishga topshirilgan shartnomalar bo‘yicha vositachilik haqi va tantemalar;

v) sug‘urta agenti, sug‘urta va qayta sug‘urta brokeri, syurveyer hamda sug‘urta bozorining boshqa professional ishtirokchilarining xizmatlari uchun vositachilik haqi;

g) qayta sug‘urta qilishga topshirilgan shartnomalar bo‘yicha sug‘urta to‘lovlari ulushining qayta sug‘urtalovchilar tomonidan to‘lanadigan to‘lovini;

d) sug‘urta qilish, birgalikda sug‘urta qilish va qayta sug‘urta qilish shartnomalari bo‘yicha uchinchi shaxslardan subrogatsiya (regress) tartibida talab qilish bo‘yicha daromadlar;

e) sug‘urta bozorining professional ishtirokchilari (aktuariylar, ajasterlar, syurveyerlar, assistans xizmatlari va shu singarilar) ko‘rsatgan xizmatlardan olinadigan daromadlar;

j) qayta sug‘urta qilish shartnomalari bo‘yicha depo mukofotlariga hisoblangan hamda qayta sug‘urta qildiruvchi tomonidan qayta sug‘urtalovchiga o‘tkazilgan foizlar;

z) hayotni sug‘urta qilish shartnomalari bo‘yicha sug‘urta qildiruvchilar taqdim etgan zayomlardan olinadigan daromadlar;

i) sug'urtalovchining (qayta sug'urtalovchining) investitsiya faoliyatidan olinadigan daromadlar, shu jumladan sug'urta rezervlari va sug'urta fondlari mablag'larini investitsiyalashdan olinadigan daromadlar;

k) sug'urta qilish, birgalikda sug'urta qilish va qayta sug'urta qilish shartnomalari bo'yicha franshizlarni qoplashdan olinadigan daromadlar;

l) qonun hujjatlariga muvofiq sug'urtalovchiga o'tgan, sug'urta qildiruvchining (naf oluvchining) etkazilgan zarar uchun javobgar shaxslardan talab qilish huquqini realizatsiya qilishdan olinadigan daromadlar;

m) qayta sug'urta qilish shartnomalari muddatidan ilgari tugatilgan taqdirda, ular bo'yicha sug'urta mukofotlarining qaytarib berilgan qismi summalari;

n) bevosita sug'urta faoliyatini amalga oshirishdan olinadigan boshqa daromadlar;

2) sug'urta qildiruvchi (naf oluvchi) quyidagilarni olsa, qo'shilgan qiymat solig'idan ozod qilinadi:

a) sug'urta to'lovi (sug'urta to'lovi);

b) preventiv tadbirlar o'tkazish uchun beriladigan mablag'lar;

v) sug'urta qilish shartnomasi zararsiz amal qilishi uchun sug'urtalovchi to'laydigan mablag'lar;

g) sug'urta qilish shartnomasiga muvofiq boshqa mablag'lar.

Tovarlarni import qilishda quyidagi hollarda qo'shilgan qiymat solig'idan ozod etiladi:

1) jismoniy shaxslar tomonidan tovarlarni bojsiz olib kirishning bojxona to'g'risidagi qonun hujjatlarida tasdiqlangan normalari doirasida olib kirilayotgan tovarlar;

2) chet el diplomatik vakolatxonalari va ularga tenglashtirilgan vakolatxonalar rasmiy foydalanishi uchun, shuningdek ushbu vakolatxonalarning diplomatik va ma'muriy-texnik xodimlari, shu jumladan ularning o'zlari bilan birga yashayotgan oila a'zolari shaxsiy foydalanishi uchun mo'ljallangan tovarlar;

3) O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilangan tartibda insonparvarlik yordami tariqasida olib kirilayotgan tovarlar;

4) davlatlar, hukumatlar, xalqaro tashkilotlar tomonidan xayriya yordami maqsadida, shu jumladan texnik ko'mak ko'rsatish maqsadida olib kirilayotgan tovarlar;

5) davlatlar, hukumatlar va xalqaro tashkilotlar tomonidan berilgan grant mablag'lari hisobidan olib kirilayotgan tovarlar;

6) dori vositalari va tibbiy (veterinariya) buyumlari, shuningdek dori vositalari va tibbiy (veterinariya) buyumlari ishlab chiqarish uchun olib kirilayotgan xom ashyo;

7) O'zbekiston Respublikasi hududiga qonun hujjatlariga muvofiq tasdiqlanadigan ro'yxat bo'yicha olib kirilayotgan texnologik asbob-uskunalar, shuningdek butlovchi buyumlar va ehtiyot qismlar, agar ularni etkazib berish texnologik asbob-uskunalarini etkazib berish kontrakti shartlarida nazarda tutilgan bo'lsa. Import qilingan texnologik asbob-uskunalar olib kirilgan paytdan e'tiboran uch yil mobaynida eksportga realizatsiya qilingan yoki tekin berilgan taqdirda,

mazkur imtiyozning amal qilishi imtiyoz qo‘llanilgan butun davr uchun qo‘shilgan qiymat solig‘i to‘lash bo‘yicha majburiyatlar tiklangan holda bekor qilinadi;

8) investor bilan davlat mulkini boshqarish bo‘yicha vakolatli davlat organi o‘rtasida tuzilgan shartnomaga muvofiq investitsiya majburiyatlari sifatida olib kiriladigan mol-mulk;

9) vakolatli davlat organining yozma shakldagi tasdig‘i mavjud bo‘lgan taqdirda, telekommunikatsiyalar operatorlari va tezkor-qidiruv tadbirlari tizimining texnik vositalarini sertifikatlashtirish bo‘yicha maxsus organ tomonidan olinadigan tezkor-qidiruv tadbirlari tizimining texnik vositalari;

10) bolalar poyabzali ishlab chiqarishga ixtisoslashgan chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalar o‘z ishlab chiqarishida foydalanish uchun olib kirayotgan xom ashyo, materiallar va yarim mahsulot.

4. Qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblash tartiblarining o‘ziga xos xususiyatlari. Soliq qonunchiligiga asosan qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblanishi soliq to‘lovchilarning olib borayotgan xo‘jalik operatsiyalariga bog‘liq ravishda soliqqa tortiladigan bazani aniqlashning o‘ziga xos xususiyatlari mavjud.

Tovarlar sotilganda, ish va xizmatlar bajarilganda qo‘shilgan qiymat solig‘ining hisoblanishi. Respublikamizda qo‘shilgan qiymat solig‘i joriy etilgandan buyon soliqni hisoblashning ikki turdagi usuli amal qilgan, ya‘ni ishlab chiqarilgan tovarlarni jo‘natish, ishlar bajarish va xizmatlar ko‘rsatish bo‘yicha hisobga olish usuli yoki hisobvara-q-faktura usuli hamda ulgurji va chakana savdo, vositachilik xizmati ko‘rsatish sohalarida hisobdan chiqarish usuli qo‘llanilgan. Bunda qo‘shilgan qiymat solig‘iga tortiladigan baza narxlar farqi sifatida, ustama va mukofot xaqi summasi sifatida aniqlanib shu summadan soliq hisoblangan.

1992 yildan 1994 yilga qadar savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari qo‘shilgan qiymat solig‘i to‘lovchisi bo‘lib hisoblanar edi. 1994 yildan ular budjetga qo‘shilgan qiymat solig‘i va foyda solig‘i o‘rniga yalpi daromad solig‘i hamda mol-mulk solig‘ini to‘laydigan bo‘lishdi. Keyingi davrlarda soliq hisoblashning “yalpi foyda” (chegirish) usuli asta-sekin “hisobga olish-xisobvara-q” usuliga aylanib bordi. Soliq kodeksi kuchga kirgandan boshlab qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblashning “yalpi foyda” (chegirish) usuli faqat vositachilik va “O‘zdonmaxsulot” DAK tizimi tarkibiga kiradigan, birlamchi ishlovdan keyingi don, qo‘shimcha mahsulot va chiqindilarni sanoatdan donni qayta ishlashga sotishni amalga oshiradigan korxonalar uchun qo‘llaniladi. Boshqa holatlarda “hisobga olish hisob-faktura” usuli qo‘llaniladi.

Qo‘shilgan qiymat solig‘i hisoblashning “hisobga olish hisob-faktura” usulining mohiyati shundaki, korxonada budjetga to‘lanishi lozim bo‘lgan soliq summasi ishlab chiqarilgan mahsulotlarga (xizmatlarga) hisoblangan soliq miqdoridan shu mahsulotni ishlab chiqarish uchun sotib olingan xom-ashyo, materiallar uchun to‘langan soliq miqdorini chiqarib tashlash yo‘li bilan aniqlanadi. Chegirishga hisobot davrida hisob-faktura bilan qabul qilingan xom-ashyo, materiallar, shu jumladan import qilingan tovarlarga to‘g‘ri keladigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi qabul qilinadi.

Quyidagi shartlarni bajargan holda hisobga olish amalga oshiriladi:

- *birinchidan*, bu hisobot davrida tovar va xizmatlar xaqiqatda sotib olingan bo‘lishi kerak;

- *ikkinchidan*, ular bo‘yicha tovar etkazuvchidan hisob-faktura to‘ldirilgan bo‘lishi;

- *uchinchidan*, ular soliqqa tortiladigan faoliyatda ishlatilgan bo‘lishi kerak.

Asosiy vosita va nomoddiy aktivlarni sotishda qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblash. Korxonaning o‘z ehtiyoji uchun olingan asosiy vosita va nomoddiy aktivlari korxonaning buxgalteriya balansida mol etkazib beruvchiga to‘langan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi bilan birga yozilib kiritiladi. Agar balansdagi asosiy vositalar va nomoddiy aktivlar sotilsa, u holda asosiy vositalar va nomoddiy aktivlar bo‘yicha soliqqa tortish ob‘ekti bo‘lib, sotish bahosi bilan qoldiq qiymat o‘rtasidagi farq hisoblanadi. Bunda, agar korxonada asosiy vositalar va nomoddiy aktivlarni qoldiq qiymatida sotsa, u holda soliqqa tortiladigan ob‘ekt bo‘lmaydi va budjetga soliq to‘lanmaydi. Shuningdek, asosiy vositalar va nomoddiy aktivlarni ishlab chiqaruvchi va uni oldi-sotti faoliyati bilan shug‘ullanuvchi korxonalar uchun qo‘shilgan qiymat solig‘i hisoblashning alohida tartibi mavjud.

Vositachilik xizmatlari ko‘rsatilganda qo‘shilgan qiymat solig‘ining hisoblanishi. Vositachilik xizmatlari bo‘yicha qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblashda “yalpi foyda” (chegirish) usuli qo‘llaniladi. Ushbu usulning mohiyati shundaki, soliq baho farqi, ustama va mukofotlar sifatida olingan daromaddan hisoblanadi. Budjetga soliq to‘lashda hisoblangan soliq summasi ushbu daromadni olishga sarflanadigan xizmatlarning qo‘shilgan qiymat solig‘i summasiga kamaytiriladi. Demak, qo‘shilgan qiymat solig‘i summasini vositachilik korxonalar mukofotlar summasidan hisoblaydilar.

Qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisobga olish. Umumdavlat soliqlarini to‘lovchi korxonalarda qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblashning amaldagi mexanizmi soliqni ishlab chiqarish jarayonida paydo bo‘lgan yangidan yaratilgan qiymatdan to‘lanishini ko‘zda tutadi. Qo‘shilgan qiymat ikki marotaba soliqqa tortilmaydi.

Respublikamizda 1998 yildan soliq kodeksi joriy etilishi bilan birga hisobvaraqq-fakturalar kiritilgan bo‘lib, u kiritilgan soliq summasini hisobga olish uchun asosiy hujjat hisoblanadi. Ammo, amaliyotda bu tartib o‘zining vazifasini to‘laqonli bajara olmadi, chunki bu davrda budjetga to‘lanadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi – etkazib beriladigan mahsulotga hisoblangan soliq summasi bilan bevosita ishlab chiqarishga sarflangan material resurslarga hisoblangan soliq summasi o‘rtasidagi farqi sifatida aniqlanar edi. Bu tartibdagi hisoblash mexanizmi 1999 yilga qadar amaliyotda qo‘llanilib kelindi va uning ayrim kamchiliklari mavjud edi. Jumladan:

- ishlab chiqarishga sarflangan paytda xom-ashyo va materiallarga hisoblangan soliq summasini budjet bilan hisob-kitobda chegirilishi – korxonalarining oborot mablag‘larini cheklanishiga olib keldi;

- qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisobvaraqq faktura asosida hisoblanish mexanizmi ishlamadi, chunki amalda hisobvaraqq fakturada ko‘rsatilgan soliq summasi budjetga hisobga olib borishda asos bo‘lmadi;

- bunday hisoblash tartibi halqaro soliq amaliyotidagi qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblash tamoyillariga zid kelardi.

Ushbu holatlar tahlil qilinib 1999 yildan boshlab qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblash mexanizmi o‘zgartirildi va halqaro amaliyotga qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblash tamoyillariga moslashtirildi. Quyida qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblashning taqqoslama usuli keltirilgan (3.1-jadval).

1999 yildan qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblashning yangi tartibini joriy etilishi uni hisoblashning soddalashtirilgan mexanizmini qo‘llanilishiga olib keldi, ya‘ni hisobvaraqa faktura usulining ishlab ketishini ta‘minladi va bunda material resurslarining ishlab chiqarishga sarflanishidan qat‘iy nazar, hisobot davrida sotib olingan material resurslarga to‘langan soliq summasi hisobvaraqa faktura asosida budjet bilan hisob-kitobga olib boriladigan bo‘ldi.

7.1-jadval

Qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblashning 1999 yildan joriy etilgan usulining taqqoslama tahlili (raqamlar shartli)

№	Ko‘rsatkichlar	1999 yilga qadar		1999 yildan keyin	
		Oborot	qo‘shilgan qiymat solig‘i	oborot	qo‘shilgan qiymat solig‘i
1.	Hisobot davrida sotib olingan xom-ashyo, materiallar	100	20	100	20
2.	Ishlab chiqarishga ishlatilgan xom-ashyo, materiallar	50	10	50	10
3.	Tovarlarni (ish va xizmatlar)ni sotish oboroti, ya‘ni soliqqa tortiladigan oborot	200	40	200	40
4.	Budjetga hisoblangan soliq summasi	X	30 (40-10)	X	20 (40-20)

Bu tartibdagi hisoblash mexanizmi korxonalarining oborot mablag‘larini chetlanishini keskin kamaytiradi.

5.Qo‘shilgan qiymat solig‘ini budjetga to‘lash va hisob-kitoblarni taqdim etish muddatlari. Hisobvaraqa faktura va uni to‘ldirish tartibi. Qo‘shilgan qiymat solig‘i bo‘yicha hisob-kitoblarni korxonalar ortib boruvchi yakun bilan ro‘yxatdan o‘tgan joyidagi Davlat soliq idoralari tomonidan yilning har choragida hisobot davridan keyingi oyning 25-kunidan kechiktirmay, yil yakunlari bo‘yicha esa yillik moliyaviy hisobot topshirilgan muddatda taqdim etadi.

Soliq to‘lovchilar qo‘shilgan qiymat solig‘ining hisob-kitoblari bilan bir vaqtda hisobot davri mobaynida olingan tovarlar (ishlar, xizmatlar) bo‘yicha hisobvaraqa-fakturalar reestrini ham taqdim etadilar. Hisobvaraqa-fakturalar reestrining shakli davlat soliq qo‘mitasi tomonidan belgilanadi.

Hisobotlarni o‘z vaqtida topshirmaslik korxonalar va korxonaning mansabdor shaxslariga nisbatan Davlat soliq idoralari tomonidan moliyaviy va ma‘muriy jazo – choralarini qo‘llanilishiga olib keladi.

Korxonalar qo‘shilgan qiymat solig‘ini soliq hisobini topshirgan kundan kechiktirmay tegishli davrdagi haqiqiy sotish oborotidan kelib chiqib to‘laydi. Agar korxonalar hisoblangan soliq summasini budjetga o‘z vaqtida o‘tkazib bermasa, bunday holatda Davlat soliq idoralari mas‘ul xodimlari tomonidan hisoblangan soliq summasiga nisbatan kechiktirilgan har bir kun uchun 0,05 foiz miqdorida penya

(moliyaviy jazo) qo'llanilishiga olib keladi. Bunda korxonalar rahbariyatiga nisbatan ma'muriy chora qo'llanilmaydi.

1998 yil 1 yanvardan O'zbekistondagi barcha korxonalar va tashkilotlar uchun, shu jumladan soliqqa tortishning alohida tartibi o'rnatilgan kichik korxonalar, savdo va umumiy ovqatlanish korxonalar hamda qo'shilgan qiymat solig'idan ozod bo'lgan korxonalar ham tovarlarni sotganda, ish va xizmatlar ko'rsatganda hisobvaraqq fakturani to'ldirishi qonun asosida shart qilib belgilandi.

Hisobvaraqq-faktura mahsulot etkazib beruvchi tomonidan tovarlarni yuklab jo'natilishi, ish va xizmatlar ko'rsatilishi sanasi (kuni)dan kechiktirmasdan yoziladi.

Hisobvaraqq-fakturada -uning tartib raqami va yozilgan sanasi, jo'natiladigan tovarlar bo'yicha shartnomalar raqami va sanasi hamda soliq to'lovchi va xaridorning nomi, manzili STIRi va shu kabi rekvizitlari ko'rsatiladi.

Jadvalli shaklni to'ldirishda quyidagilarni qayd etish kerak:

- 1-ustunda, tovarlar (ish va xizmatlar) nomi;
- 2-ustunda tovarlarning o'lchov birligi (dona, metr, kg, va xokazo);
- 3-ustunda yuklab jo'natiladigan tovarlarning miqdori yoki soni;
- 4-ustunda tovarlarning shartnoma bo'yicha qo'shilgan qiymat solig'isiz narxi;
- 5-ustunda tovarlarning jami etkazib berish qiymati (qo'shilgan qiymat solig'isiz);
- 6-ustunda qo'shilgan qiymat solig'i stavkasi, agar qo'shilgan qiymat solig'idan ozod bo'lsa chiziqcha tortib qo'yiladi;
- 7-ustunda jo'natilayotgan tovarlar bo'yicha tegishli stavkalarga ko'ra hisoblangan qo'shilgan qiymat solig'i summasi;
- 8-ustunda, jo'natilayotgan tovarlarning qo'shilgan qiymat solig'i bilan hisoblangan summasi.

Soliq kodeksiga ko'ra qo'shilgan qiymat solig'i to'lovchisi bo'lmagan, shuningdek qo'shilgan qiymat solig'i to'lashdan ozod qilingan oborotni amalga oshirayotgan yuridik shaxslar 6-va 7-ustunga "Qo'shilgan qiymat solig'i summasiz" degan shtampini qo'yishadi, agar shtamp bo'lmasa qo'lda yozib qo'yishadi va 8 ustunni to'ldirishmaydi.

Agarda korxonalar aksiz osti tovarlar ishlab chiqarsa unda hisobvaraqq-fakturaga qo'shimcha ustunlar kiritiladi va ushbu ustunlarda aksiz stavkasi va summasi aks ettiriladi (chunki aksiz summasi ham qo'shilgan qiymat solig'iga tortiladi).

Hisobvaraqq-faktura korxonalar rahbari va bosh hisobchisi tomonidan imzolanadi hamda muhr bilan tasdiqlanadi.

Hisobvaraqq-faktura etkazib beruvchi korxonalar tomonidan 2 nusxada to'ldiriladi, 1-nusxasi xaridorga beriladi va u xaridorga qo'shilgan qiymat solig'i summasini belgilangan tartibda hisobga kiritish uchun huquq beradi, 2-nusxasi esa korxonaning o'zida qoladi.

Ta'kidlash joizki, bevosita aholiga pullik xizmatlar (ishlar)ni ko'rsatadigan korxonalar uchun tovarlar (ishlar, xizmatlar)ni sotishda kassa cheki yoki xizmatlar ko'rsatilishi (ishlar bajarilishi)ni tasdiqlovchi boshqa hujjatlar hisobvaraqq-faktura hisoblanadi. Bunda bu hujjatlarda qo'shilgan qiymat solig'i ajralib turishi lozim.

O‘z mahsulotlarini (tovarlarini, ishlarini, xizmatlarini) uzluksiz etkazib beradigan korxonalar bo‘yicha hisobvaraƒ-fakturalar iste‘molchilarga hisobvaraƒni rasmiylashtirish bilan bir vaqtda, lekin bir oyda bir martadan kam bo‘lmagan tarzda yoziladi. Bunda hisobvaraƒ-fakturalarning yozilishi mahsulot sotilgan hisobot davrida amalga oshiriladi.

Banklar uchun, qo‘shilgan qiymat solig‘idan ozod qilingan operatsiyalar bajarilganda, hisobvaraƒ-faktura bo‘lib mijoz shaxsiy hisobvaraƒidan ko‘chirma hisoblanadi.

Lizing operatsiyalari bo‘yicha lizing beruvchilar uchun hisobvaraƒ-faktura bo‘lib lizing ob‘ektini qabul qilish-topshirish dalolatnomasi hisoblanadi. Bunda tegishli hujjatlar (lizingning tarkibiy qismi hisoblanadigan lizing to‘lovlari jadvali; hisobvaraƒ; lizing to‘lovlarini to‘lash bo‘yicha lizing oluvchiga taqdim etiladigan bildiruvnoma va hokazo) bilan rasmiylashtiriladigan har bir lizing to‘loviga qo‘shimcha hisobvaraƒ-faktura yozilmaydi.

Agar lizing shartnomasi lizing beruvchiga qo‘shilgan qiymat solig‘i solinadigan qo‘shimcha xizmatlar ko‘rsatishni nazarda tutsa, bunda mazkur xizmatlarga belgilangan tartibda hisobvaraƒ-faktura yoziladi.

Qo‘shilgan qiymat solig‘idan ozod qilingan sug‘urta xizmatlarini ko‘rsatishda, hisobvaraƒ-faktura o‘rniga birlamchi hujjat bo‘lib quyidagi hujjatlar:

-sug‘urta korxonalarini uchun -sug‘urta polisi;

-sug‘urta agentlari uchun -sug‘urta polisi va shartnoma topshirig‘i (agentlik bitimi);

-sug‘urta brokerlari uchun -sug‘urta polisi va shartnoma topshirig‘i hisoblanadi.

Qo‘shilgan qiymat solig‘i solinadigan elektr energiyasi, suv, gaz, aloqa xizmatlari, kommunal xizmatlar, temir yo‘lda tashishlar, bank operatsiyalari, shuningdek tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) uzluksiz etkazib berishni amalga oshirayotgan soliq to‘lovchilar hisobot davrining oxirgi kunida bir marta hisobvaraƒ-faktura yozadi.

Agar ishlar bajaradigan korxonalarda buyurtmachiga imzo chekish uchun taqdim etiladigan, bajarilgan ishlar (qilingan xarajatlar) qiymati to‘g‘risidagi ma‘lumotnoma -hisobvaraƒ-fakturada yoki hujjatda hisobvaraƒ-fakturaning belgilangan shaklida aks ettirilgan barcha majburiy rekvizitlar ushbu hujjatda qo‘shilgan qiymat solig‘i to‘lovchilari uchun qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi ko‘rsatilgan yoki qo‘shilgan qiymat solig‘i to‘lovchisi bo‘lmaganlar uchun "Qo‘shilgan qiymat solig‘isiz" yozuvi (shtampi) qo‘yilgan holda mavjud bo‘lsa, bunda mazkur hujjatlar hisobvaraƒ-fakturaga tenglashtiriladi va bunday korxonalar qo‘shimcha ravishda hisobvaraƒ-faktura yozmasligi mumkin.

6. Import tovarlarga nisbatan qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblash tartibi.

Import qilinadigan tovarlarga nisbatan qo‘shilgan qiymat solig‘i to‘lovchilari bo‘lib, tovarlarni import qiladigan yuridik shaxslar, shuningdek boj to‘lamasdan o‘z ehtiyojlari uchun me‘yoridan ortiqcha tovarlar olib kiradigan jismoniy shaxslar hisoblanadi (demak, jismoniy shaxslar ham bevosita qo‘shilgan qiymat solig‘i to‘lovchisi bo‘lishi mumkin).

Qo‘shilgan qiymat solig‘i solinadigan ob‘ekt bo‘lib, O‘zbekiston Respublikasining bojxona qonunlariga binoan belgilangan bojxona rejimlariga muvofiq O‘zbekiston hududiga import qilinadigan tovarlar hisoblanadi.

Tovar deganda iste‘molga mo‘ljallangan va qiymatga ega bo‘lgan barcha narsalar tushuniladi.

Import tovarlar bo‘yicha qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblab chiqarish uchun asos bo‘lib, bojxona qonunchiligiga muvofiq belgilanadigan bojxona qiymati hisoblanadi.

Tovarlar importi bo‘yicha soliq solinadigan oborot hajmiga bojxona qiymati bilan bir qatorda bojxona boji summasi va aksiz solig‘i summasi (aksiz osti tovarlar bo‘yicha) kiritiladi.

Import qilinadigan tovarlar bo‘yicha qo‘shilgan qiymat solig‘i quyidagi formula orqali hisoblanadi:

$$S_{QQS} = \frac{(IQTBO + BBS + AS) \times QQS_{ST}}{100};$$

Bu erda:

S_{QQS} – qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi

$IQTBO$ – Import qilinadigan tovarlarning bojxona qiymati;

BBS – Bojxona boji summasi;

AS – aksiz solig‘i;

QQS_{ST} – qo‘shilgan qiymat solig‘i stavkasi.

Import qilinadigan tovarlar bo‘yicha qo‘shilgan qiymat solig‘i 20 foizli stavka bo‘yicha to‘lanadi.

Amaldagi qonunchilikka ko‘ra quyidagilar qo‘shilgan qiymat solig‘idan ozod qilinadi:

- xorijiy diplomatik vakolatxonalar va ularga tenglashtirilgan vakolatxonalar rasmiy foydalanishi uchun mo‘ljallangan tovarlar;

- jismoniy shaxslarning boj to‘lamasdan olib kirish me‘yorlar doirasida import qilinadigan tovarlar (tovarlarni olib kirish me‘yori Vazirlar Mahkamasining maxsus qarori asosida belgilanadi);

- O‘zbekiston Respublikasi hududiga tabiiy ofatlar, baxtsiz hodisalar yuz berganda olib kiriladigan tovarlar, shuningdek davlatlar, halqaro tashkilotlar tomonidan xayriya maqsadlarida olib kiriladigan tovarlar;

- O‘zbekiston Respublikasi hududiga investitsiya dasturiga kiritilgan ustuvor ob‘ektlarni jihozlash uchun hamda hukumat kafolati bilan xorijiy kreditlar hisobiga moliyalanadigan investitsion loyihalarni amalga oshirish uchun olib kiriladigan texnologik uskunalar;

- import bo‘yicha olib kelinadigan dori-darmonlar va tibbiy buyumlar;

- chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalarining ustav kapitaliga chet ellik investorlar tomonidan ulush sifatida olib kirilayotgan texnologik jihozlar;

- va boshqa qonunchilikda ko‘zda tutilgan import tovarlar.

Tovarlar respublika hududiga import qilinishida qo‘shilgan qiymat solig‘i bojxona deklaratsiyasi qabul qilinishiga qadar yoki u bilan bir vaqtda to‘lanadi. Agar

bojxona deklaratsiyasi belgilangan muddatda topshirilmasa qo'shilgan qiymat solig'ini to'lash muddatlari bojxona deklaratsiyasi topshirish muddati tugagan kundan boshlab hisoblab chiqariladi.

Qo'shilgan qiymat solig'ining to'langan summalari hududiy bojxona organlarining depozit hisobvaraqlariga kirim qilinib, keyin ular respublika budjeti daromadlariga qayd etiladi. Bojxona organlari 3 kun muddat ichida undirilgan qo'shilgan qiymat solig'i summasini respublika budjetiga o'tkazadilar.

7. Qo'shilgan qiymat solig'ini xorijiy davlatlarda undirishning ijobiy tajribalari. Hozirgi vaqtda qo'shilgan qiymat solig'i Evropa Ittifoqiga a'zo bo'lgan mamlakatlarning davlat byudjetlarining daromadlarini shakllantirishda muhim o'rin egallaydi. Evropa mamlakatlarida egri soliqlarning roli AQSh, Yaponiya, Kanada va Avstraliyaga qaraganda yuqoridir. Evropa mamlakatlarida jami soliq tushumlarining hajmida egri soliqlarning salmog'i 40 foizdan yuqori bo'lib, ayrim mamlakatlarda 50 foizni tashkil etadi. Mazkur ko'rsatkich 50 foizdan yuqori bo'lgan mamlakatlar guruhiga Meksika, Turkiya va Koreya kiradi. AQSh, Yaponiya, Kanada va Avstraliyada esa ushbu ko'rsatkich 25-30 foizni tashkil qiladi¹².

Evropa Ittifoqiga a'zo bo'lgan mamlakatlarda soliq tushumlarining tarkibida egri soliqlarni yuqori salmoqqa ega ekanligining asosiy sabablaridan biri, bu mamlakatlarda soliq stavkalarini umumlashtirilganligi va soliqqa tortish bazasini o'zaro uyg'unlashtirilganligi hisoblanadi. Bu masalaning O'zbekiston Respublikasi uchun amaliy ahamiyatga ega ekanligi shundaki, mamlakatimiz tovarborotining sezilarli qismi Rossiya Federatsiyasi, Ukraina va Qozog'iston Respublikalariga to'g'ri keladi. Hozirga qadar mazkur mamlakatlar o'rtasida qo'shilgan qiymat solig'i stavkalarini umumlashtirish va soliqqa tortish bazasini uyg'unlashtirish masalasi hal qilinmagan. Bu esa, ushbu mamlakatlar o'rtasidagi o'zaro tashqi savdo munosabatlarini rivojlantirishga to'sqinlik qiladi.

Evropa Ittifoqi (EI)ning maxsus Direktivasiga muvofiq 1992 yilning 19 oktyabridan boshlab qo'shilgan qiymat solig'ining minimal stavkalari belgilab berildi. Xususan, 1993 yilga qadar minimal stavkalarda qo'shilgan qiymat solig'ini olish bitta mamlakatda amalga oshiriladigan bo'ldi. Ya'ni, nollik stavka eksportyor mamlakatida qo'llaniladi, minimal stavkalar bo'yicha tovarlar va xizmatlar importyorlarning mamlakatida soliqqa tortiladi¹³. Jismoniy shaxslar tomonidan sotib olingan tovarlar mazkur tovarlar ishlab chiqarilgan mamlakatda qo'shilgan qiymat solig'iga tortiladi. Chunki, Evropa Ittifoqiga a'zo davlatlar o'rtasida fuqarolarning harakatlanishi erkin bo'lib, ular turli mamlakatlarda o'zlarining shaxsiy is'temollari uchun tovarlar xarid qiladilar. Shuning uchun qo'shilgan qiymat solig'ini undirishni osonlashtirish maqsadida tovarlar sotib olingan mamlakatlarda qo'shilgan qiymat solig'iga tortiladi. Fuqarolar yashash joylariga qaytib kelganlarida qo'shilgan qiymat solig'ini to'lamaydilar.

Frantsiyada standart soliq stavkalari mavjud bo'lib, 1998 yildan boshlab, ularning miqdori 20,6 foizni tashkil qiladi. Bundan tashqari qo'shilgan qiymat solig'ining pasaytirilgan va oshirilgan stavkalari ham mavjuddir. Qo'shilgan qiymat

¹² Пансков В., Князев В. Налоги и налогообложения. -М.: МЦФЭР. 2003. 57 стр.

¹³ Бард В., Павлова Л. Налоги в условиях экономической интеграции. -М.: "Кнорус". 2004. стр 204

solig'ining pasaytirilgan stavkalari 5,5 foiz va 2,1 foizni tashkil etsa, oshirilgan stavka 25 foizni tashkil etadi.¹⁴ Frantsiyada va Evropa Ittifoqiga a'zo bo'lgan boshqa mamlakatlarda asosiy kapitalga investitsiya qilingan mablag'lardan qo'shilgan qiymat solig'i olinmaydi. Shuningdek, tijorat banklari, moliya muassasalari, o'quv yurtlari qo'shilgan qiymat solig'ini to'lamaydilar.

Buyuk Britaniyada qo'shilgan qiymat solig'i joriy etilgan dastlabki paytda uning stavkasi 10 foizni tashkil qilar edi, keyin esa soliq stavkasi 8 foiz qilib belgilandi. Hozirgi vaqtda asosan 3 xildagi qo'shilgan qiymat solig'i stavkasi mavjud bo'lib, nollik stavka, pasaytirilgan stavka (5%) va oshirilgan stavka (17,5%) lardan iborat.¹⁵

Pasaytirilgan stavkada shaxsiy iste'mol uchun ishlatiladigan elektr toki hamda gaz qo'shilgan qiymat solig'iga tortiladi. Nollik stavkada esa oziq-ovqat mahsulotlari, jamoat transporti xizmatlari nashriyot mahsulotlari, urug'chilik va chorvachilik mahsulotlari soliqqa tortiladi. Buyuk Britaniyada ta'lim, meditsina xizmatlari, sug'urta va brokerlik xizmatlari qo'shilgan qiymat solig'iga tortilmaydi. Shunisi e'tiborliki, Buyuk Britaniyada yillik oboroti 54 000 funt sterlingacha bo'lgan tadbirkorlar qo'shilgan qiymat solig'ini to'lashdan ozod qilinganlar (O'zbekiston Respublikasida qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha imtiyozlarni belgilashda tadbirkorlar yillik oborotining miqdori hisobga olinmaydi). Bizning fikrimizcha, mulk shaklidan va iqtisodiy maqomidan qat'iy nazar, barcha tadbirkorlarga qo'shilgan qiymat solig'iga tortilmaydigan yillik oborot miqdorini belgilab qo'yish maqsadga muvofiqdir. Chunki, ko'plab faoliyatini endi boshlagan tadbirkorlar ishlab chiqarish va muomala xarajatlarining yuqori bo'lganligi sababli, ishlab chiqargan tovarlarning bahosini pasaytirish imkoniyatiga ega emaslar. Ularga nisbatan 20 foizli qo'shilgan qiymat solig'ini qo'llanilishi tovarlar bahosini sezilarli ravishda o'sishiga olib keladi. Natijada mazkur tadbirkorlar ishlab chiqargan tovarlarning raqobatbardoshligi yanada pasayadi.

Irlandiyada 2001 yildan boshlab, qo'shilgan qiymat solig'ining standart stavkasi 20 foiz qilib belgilandi. Mazkur stavka 2001 yilga qadar 21 foizni tashkil qilar edi. Standart stavkadan tashqari, nollik stavka va pasaytirilgan stavkalar (12.5 – 4.3 foiz) mavjud. Qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha imtiyozlar nollik stavkani qo'llash shaklida soliqqa tortilmaydigan yillik oborotni belgilab qo'yish shaklida qo'llaniladi.

Irlandiyaning eksport salohiyatini oshirish maqsadida eksportga nisbatan qo'shilgan qiymat solig'ining nollik stavkasi qo'llaniladi. Bundan tashqari agar tadbirkorning tovoroborotining umumiy hajmida eksport operatsiyalarining salmog'i 75 foizdan oshsa, u holda tadbirkor nollik stavkadan foydalanishga haqli hisoblanadi.¹⁶

Belgiyada mamlakat soliq qonunchiligiga muvofiq qo'shilgan qiymat solig'ining 2 ta pasaytirilgan stavkasi qo'llaniladi. 6 foizli pasaytirilgan stavkada asosan, oziq-ovqat mahsulotlari, suv ta'minoti, kinoteatrlar va mehmonxonalar

¹⁴ Сердюков А. Налоги и налогообложение: Учебник для вузов. -СПб.: "ПИТЕР". 2005. стр. 51

¹⁵ Бард В., Павлова Л. Налоги в условиях экономической интеграции. // -М.: "Кнорус". 2004. стр 206

¹⁶ Поляк Г. Налоги и налогообложение. -М.: "ЮНИТИ". 2002. стр. 46

xizmati qo'shilgan qiymat solig'iga tortiladi. 12 foizli pasaytirilgan stavkada esa kommunal to'lovlar, qishloq xo'jalik mahsulotlari qo'shilgan qiymat solig'iga tortiladi. Pasaytirilgan stavkalardan tashqari, qo'shilgan qiymat solig'ining asosiy stavkasi ham mavjud bo'lib, uning miqdori 21 foizni tashkil qiladi.

Italiyada qo'shilgan qiymat solig'ining stavkalari 4, 10 va 20 foizni tashkil qiladi. Oziq-ovqat mahsulotlari, eksportga tovar sotish va kompaniyalarning aktivlarini sotib olish xarajatlari qo'shilgan qiymat solig'iga tortilmaydi.

Gollandiyada 2001 yildan boshlab, qo'shilgan qiymat solig'ining standart stavkasi 19 foizni tashkil qiladi. Mazkur stavka 2001 yilga qadar 17 foizni tashkil qilardi. 6 foizli pasaytirilgan stavka oziq-ovqat mahsulotlariga, jamoat transport xizmatlariga, qishloq xo'jalik mahsulotlarining ayrim turlariga nisbatan qo'llaniladi. Nollik stavkalar esa eksportga nisbatan qo'llaniladi. Sog'liqni saqlash sohasidagi xizmatlar va ayrim turdagi moliyaviy xizmatlar qo'shilgan qiymat solig'iga tortilmaydi.

Shvetsiyada qo'shilgan qiymat solig'ining asosiy stavkasi 25 foizni tashkil qiladi. 12 foizli pasaytirilgan stavkalar oziq-ovqat mahsulotlariga va mehmonxona xizmatlariga nisbatan qo'llaniladi. 6 foizli pasaytirilgan stavka esa ro'znomalarga va madaniy tadbirlarga nisbatan qo'llaniladi. 2001 yildan boshlab, yo'lovchi transporti xizmatlari bo'yicha qo'shilgan qiymat solig'ining stavkasi amaldagi 12 foizdan 6 foizga tushirildi. Shunisi e'tiborliki, Shvetsiyada yillik oboroti 1 mln. Shvetsiya Kronidan oshmaydigan tadbirkorlar qo'shilgan qiymat solig'i to'lashdan ozod qilinganlar¹⁷.

8-mavzu: Yuridik shaxslardan undiriladigan aksiz solig'i

Reja:

1. Aksiz solig'ining iqtisodiy mohiyati va budjet daromadlarida tutgan o'rni.
2. Aksiz solig'i to'lovchilar. Soliq ob'ekti va bazasi.
3. Aksiz solig'i stavkalari.
4. Aksiz solig'i bo'yicha imtiyozlar.
5. Aksiz solig'ini to'lash va hisob-kitoblarni taqdim etish tartibi, muddatlari.
6. Yuridik shaxslar tomonidan O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kiriladigan alohida turdagi tovarlar bo'yicha aksiz solig'ini to'lash tartibi.
7. Aksiz markalari.
8. Aksiz solig'ini undirish bo'yicha xorijiy davlatlar tajribasi.

1. Aksiz solig'ining iqtisodiy mohiyati va budjet daromadlarida tutgan o'rni. O'zbekistonda aksiz solig'i 1992 yilda qo'shilgan qiymat solig'i bilan birgalikda oborot solig'i va sotuvdan olinadigan soliqlar o'rniga joriy qilingan. Uning qo'shilgan qiymat solig'idan farqli tomoni shundaki, u ayrim tovarlar va mahsulotlarni chegaralab olgan va u bajarilgan ish, ko'rsatilgan xizmatlarga nisbatan

¹⁷ Александров И. Налоговые системы России и зарубежных стран. -М.: "Бератов-Пресс". 2012. стр. 131.

qo‘llanilmaydi. Aksiz solig‘i individual xarakterga ega bo‘lib, faqat aksiz osti tovarlarga nisbatan qo‘llaniladi.

Aksiz solig‘i qo‘shilgan qiymat solig‘iga tortiladigan bazada va narxda hisobga olinadigan yuklab jo‘natilgan tovarlar qiymatining bir qismini egri soliq sifatida budjetga undirish shakli hisoblanadi. Aksiz solig‘i Davlat budjeti daromadlarini shakllantirishda salmoqli o‘rin egallaydi, jumladan, davlat budjetining solikli daromadlari tarkibida 2000 yilda 22,8 foizni, 2001 yilda 26,3 foizni, 2002 yilda 28,8 foizni, 2003 yilda 31,1 foizni tashkil etgani holda 2006 yilgi dalar budjeti daromadlarida uning ulushi 19 foizni, 2008 yilda esa 16,5 foizni tashkil etgan.

8.1-jadval

O‘zbekiston Respublikasi Davlat budjeti daromadlari tarkibida aksiz solig‘ining salmog‘i to‘g‘risida ma‘lumot¹⁸

Ko‘rsatkichlar	2014 yil	2015 yil	2016 yil
	jami nis-n, foizda	jami nis-n, foizda	jami nis-n, foizda
Davlat maqsadli jamg‘armalar daromadlarisiz - jami	100	100	100
Egri soliqlar	51,8	52,9	55,1
Aksiz solig‘i	15,0	15,3	16,0

Jadval ma‘lumotlarini tahlil etar ekanmiz, oxirgi yillarda aksiz solig‘i salmog‘ining kamayish tendentsiyasiga egaligini ko‘rishimiz mumkin. Masalan, 2014 yilda aksiz solig‘ining budjet daromadlaridagi ulushi 15,0 foizni tashkil etgan bo‘lsa, 2015 yilda 15,3 foizni tashkil etgan, 2016 yil esa uning ulushi 16,0 foiz bo‘lgan.

Aksiz solig‘ini davlat budjeti daromadlari tarkibidagi ulushining pasayish tendentsiyaga ega ekanligi shu bilan izohlanadiki, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2002 yil 13 noyabrdagi 390-son “Bozorni iste‘mol tovarlari bilan to‘ldirishni rag‘batlantirish hamda ishlab chiqaruvchilar va savdo tashkilotlarini o‘zaro munosabatlarini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi Qaroriga asosan “GM Uzbekistan” aksionerlik jamiyatining ishlab chiqarayotgan avtomobillari (Lasetti, Neksiya, Damas, Matiz), billurdan qilingan mahsulotlar, mebel, video va audioapparatura hamda kumushdan yasalgan pichoq va sanchqilarga hisoblangan aksiz soliqlari ishlab chiqarishni rivojlantirish, iste‘mol tovarlarining assortimentini ko‘paytirish va raqobatbardosh tovarlar ishlab chiqarish uchun korxonalarining o‘z ixtiyorlarida qoldiriladigan bo‘ldi. Shuning hisobiga hozirgi vaqtda aksiz solig‘ining ulushi davlat budjeti daromadlari tarkibida kam salmoqni egallamoqda. Aksiz solig‘i to‘liq respublika budjetining daromadlar qismiga kelib tushadi va uning soliq yuki iste‘molchilar zimmasida bo‘ladi.

2.Aksiz solig‘i to‘lovchilar. Soliq ob‘ekti va bazasi. Aksiz solig‘ini to‘lovchilari bo‘lib, mulk shaklidan va soliqqa tortishning qanday tartibi

¹⁸ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari ilovalari asosida tayyorlandi.

oʻrnatilganligidan qatʼiy nazar aksizosti tovarlarni ishlab chiqaruvchi va import qiluvchi yuridik va jismoniy shaxslar hisoblanadi. Bundan tashqari, oddiy shirkat aksiz toʻlanadigan tovarlarni ishlab chiqarganda oddiy shirkat shartnomasining oddiy shirkat ishlarini yuritish zimmasiga yuklatilgan sherigi aksiz soligʻini toʻlovchi boʻlib hisoblanadi.

Soliqqa tortish maqsadida yuridik shaxslar deganda mulkida, xoʻjalik yuritishida yoki tezkor boshqaruvida mol-mulki boʻlgan va oʻz majburiyatlari boʻyicha ushbu mol-mulk bilan javob beradigan, shuningdek mustaqil balans va hisob-kitob varagʻiga ega boʻlgan alohida korxonalar tushuniladi.

Soliq kodeksining 230-moddasiga koʻra quyidagi operatsiyalar aksiz soligʻi solinadigan obʼekt hisoblanadi:

1) aksiz toʻlanadigan tovarlarni realizatsiya qilish, shu jumladan:

tovarni sotish (joʻnatish);

garov bilan taʼminlangan majburiyat bajarilmagan taqdirda, garovga qoʻyilgan aksiz toʻlanadigan tovarlarni garovga qoʻyuvchi tomonidan topshirish;

aksiz toʻlanadigan tovarlarni bepul topshirish;

aksiz toʻlanadigan tovarlarni ish beruvchi tomonidan ish haqi hisobiga yollangan xodimga qonun hujjatlarida nazarda tutilgan hollarda topshirish yoki hisoblangan dividendlar hisobiga yuridik shaxsning muassisiga (ishtirokchisiga) topshirish;

aksiz toʻlanadigan tovarlarni qonun hujjatlarida nazarda tutilgan hollarda boshqa tovarlarga (ishlarga, xizmatlarga) ayirboshlash uchun topshirish;

2) aksiz toʻlanadigan tovarlarni yuridik shaxsning ustav fondiga (ustav kapitaliga) hissa yoki pay badali tariqasida yoxud oddiy shirkat shartnomasi boʻyicha sherikning (ishtirokchining) hissasi sifatida topshirish;

3) aksiz toʻlanadigan tovarlarni yuridik shaxsning ishtirokchisiga (muassisiga) u yuridik shaxs tarkibidan chiqqan (chiqib ketgan) taqdirda yoki yuridik shaxs qayta tashkil etilganligi, tugatilganligi (bankrotligi) munosabati bilan topshirish, shuningdek oddiy shirkat shartnomasi doirasida ishlab chiqarilgan aksiz toʻlanadigan tovarlarni mazkur shartnoma sherigiga (ishtirokchisiga) uning shartnoma ishtirokchilari umumiy mulkidagi mol-mulkdan ulushi ajratib berilgan yoki bunday mol-mulk taqsimlangan taqdirda topshirish;

4) aksiz toʻlanadigan tovarlarni ulush qoʻshish asosida qayta ishlashga topshirish, shuningdek ulush qoʻshish asosida xom ashyo va materiallarni, shu jumladan aksiz toʻlanadigan xom ashyo va materiallarni qayta ishlash mahsuli boʻlgan aksiz toʻlanadigan tovarlarni ishlab chiqaruvchi tomonidan qayta ishlashga berilgan xom ashyo va materiallarning mulkdoriga topshirish;

5) ishlab chiqarilgan va (yoki) qazib olingan aksiz toʻlanadigan tovarlarni oʻz ehtiyojlari uchun topshirish;

6) aksiz toʻlanadigan tovarlarni Oʻzbekiston Respublikasining bojxona hududiga import qilish.

Tekinga beriladigan aksizlanadigan mahsulot boʻyicha quyidagilar soliq solish obʼekti boʻlib hisoblanadi:

-aksiz solig'ining qat'iy stavkalari belgilangan alkogolli mahsulot, tamaki mahsulotlari, o'simlik (paxta) yog'i, etil spirti, pivo, vino bo'yicha -sotilgan mahsulot hajmi natira ifodasida;

-boshqa aksizlanadigan mahsulotlar bo'yicha soliq to'lovchida tovarni berish paytida shakllangan narxlar darajasidan kelib chiqib hisoblangan, biroq mazkur aksizlanadigan tovarni ishlab chiqarish bo'yicha haqiqatda shakllangan xarajatlardan past bo'lmagan qiymat.

Quyidagi aksizosti tovarlarga aksiz solig'i solinmaydi:

1) aksiz to'lanadigan tovarlarni ularning ishlab chiqaruvchilari tomonidan eksportga realizatsiya qilishga, bundan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadigan aksiz to'lanadigan tovarlarning ayrim turlari mustasno;

2) keyinchalik O'zbekiston Respublikasining bojxona hududidan olib chiqib ketilishi sharti bilan «bojxona hududida qayta ishlash» bojxona rejimiga joylashtirilgan tovarlardan ishlab chiqarilgan qayta ishlash mahsuli bo'lgan aksiz to'lanadigan tovarlarni topshirishga;

3) tabiiy ofatlar, qurolli mojarolar, baxtsiz hodisalar yoki avariya yuz berganda yordam ko'rsatish uchun, insonparvarlik yordami va beg'araz texnik ko'mak sifatida, shuningdek xayriya maqsadlari uchun aksiz to'lanadigan tovarlarni davlatlar, hukumatlar, xalqaro tashkilotlar tomonidan O'zbekiston Respublikasining bojxona hududiga import qilishga;

4) aksiz to'lanadigan tovarlarni O'zbekiston Respublikasining bojxona hududiga aksiz solig'i solinmaydigan tovarlarni olib kirish normalari doirasida jismoniy shaxslar tomonidan import qilishga;

5) vakolatli davlat organining yozma tasdig'i mavjud bo'lgan taqdirda, telekommunikatsiyalar operatorlari va tezkor-qidiruv tadbirlari tizimining texnik vositalarini sertifikatlashtirish bo'yicha maxsus organ tomonidan olinadigan tezkor-qidiruv tadbirlari tizimi texnik vositalarini import qilishga.

Aksizlanadigan tovarlar uchun soliq solish bazasi bo'lib quyidagilar hisoblanadi:

- aksiz solig'ining qat'iy stavkalari belgilangan tamaki mahsulotlari, o'simlik (paxta) yog'i, etil spirti, pivo, kon'yak, aroq va boshqa alkogolli aroq mahsulotlari, filtrlil va filtrsiz sigaretalar, neft mahsulotlari (benzin, dizel yoqilg'isi va aviakerosin) bo'yicha -sotilgan mahsulotning natural ko'rinishidagi xajmi;

- aksiz solig'i to'lanadigan boshqa mahsulotlar (zargarlik buyumlari, kumushdan qilingan oshxona buyumlari, tabiiy gaz, suyultirilgan gaz, "GM Uzbekistan" aksionerlik jamiyati avtomobillari) bo'yicha qo'shilgan qiymat solig'i va aksiz solig'i hisobga olmagan holda, shartnomaviy narxlar bo'yicha yuklab jo'natilgan tovarning qiymatiga foiz hisobida.

Buyurtmachi tomonidan beriladigan xom ashyodan mahsulotga aksiz solig'ini hisoblash chog'ida aksiz solig'i solinadigan mahsulotni sotishga doir aylanma quyidagicha belgilanadi:

-aksiz solig'ining qat'iy stavkalari belgilangan mahsulot bo'yicha tayyor mahsulotning fizik hajmidan kelib chiqib;

-boshqa mahsulotlar bo'yicha tayyor mahsulotni ishlab chiqarishga doir ishlar qiymatidan va buyurtmachi tomonidan beriladigan xom-ashyo qiymatidan kelib chiqib.

3.Aksiz solig'i stavkalari. Aksiz solig'i stavkalari va aksizosti tovarlar ro'yxati O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori bilan belgilanadi va soliq to'lovchilarga Moliya vazirligi va Davlat soliq qo'mitasining quyi organlari tomonidan belgilangan tartibda etkaziladi. 2017 yilda aksizosti tovarlarga belgilangan soliq stavkalari quyidagilardan iborat:

8.2-jadval

O'zbekiston Respublikasida ishlab chiqariladigan, aksiz solig'iga tortiladigan tovarlarga nisbatan aksiz solig'i stavkalari¹⁹

Tovarlar nomi	Soliq stavkasi	
	aksiz solig'i va QQSni hisobga olmagan holda sotilgan tovarlar qiymatiga nisbatan foizlarda	bir o'lchov birligiga so'mda
1. Etil spirti (1 dal uchun)		6275
2. Vino (1 dal tayyor mahsulot uchun)(1): tabiiy ravishda achitilgan natural vinolar (etil spirti qo'shilmagan holda) boshqa vinolar		6358 10000
3. Konyak (1 dal tayyor mahsulot uchun)(1)		58265*
4. Aroq va boshqa alkogolli mahsulotlar (1 dal tayyor mahsulot uchun)(1)		54057**
5. Pivo (1 dal tayyor mahsulot uchun)(1)		6416
6. O'simlik (paxta) yog'i (1 tonna uchun)(1): oziq-ovqat yog'i (salomac ishlab chiqarish uchun ishlatiladigan yog' va «O'zbekiston» yog'idan tashqari) texnik moy (kislota miqdori 0,3 mg KON/g dan yuqori, oziq-ovqat mahsulotlari tarkibiga qo'shishga yaroqsiz bo'lgan)		919 448 505 773
7. Filtrli, filtrsiz sigaretalar, papirosalar (1 ming dona uchun)(1)		37432
8. Zargarlik buyumlari	25	
9. «Jeneral Motors O'zbekiston» AJ ishlab chiqargan avtomobillar(2)	27	
10. Kumushdan ishlangan oshxona anjomlari	11	
11. Qimmatbaho metallar(2)		
12. Neft mahsulotlari(1): Ai-80 benzini		321 430 so'm/tonna
Ai-91, Ai-92, Ai-93 benzini		353 430 so'm/tonna
Ai-95 benzini		408 890 so'm/tonna
dizel yoqilg'isi		273 400 so'm/tonna
EKO dizel yoqilg'isi		284 250 so'm/tonna
aviakerosin		50 580 so'm/tonna
dizel yoki karbyurator (injektor) dvigatellari uchun motor moyi		207 000 so'm/tonna
13. Tabiiy gaz, shu jumladan, eksport(2)	25	
14. Ishlab chiqaruvchi korxonalar tomonidan sotiladigan suyultirilgan gaz («O'ztransgaz» AK mintaqalararo unitar korxonalari tomonidan aholiga sotiladigan gaz hajmi bundan mustasno), shu jumladan, eksport(2)	26	
15. Paxta tolasi(3)		

¹⁹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 27 dekabrda PQ-2699-son qarori 13-1- ilovasi.

**) Hajmiy ulushda etil spirti 40 foizdan ko'p bo'lgan konyakka aksiz solig'i stavkasi 1 dal tayyor mahsulot uchun 96006 so'm miqdorida belgilanadi.*

****) Hajmiy ulushda etil spirti 40 foizdan ko'p bo'lgan aroq va boshqa alkogolli mahsulotlarga aksiz solig'i stavkasi 1 dal tayyor mahsulot uchun 89071 so'm miqdorida belgilanadi.*

Ayrim rivojlangan davlatlarda, masalan, Frantsiyada aksizlar tovarlarning natural birligiga nisbatan qat'iy stavkalarda belgilab qo'yilgan. Jumladan, 1 litr vino uchun aksiz solig'ining stavkasi 22 santimni, 1 litr shampän vinosi uchun 55 santimni, 1 litr pivo uchun esa 19,5 santimni tashkil qiladi.²⁰

AQShda aksiz soliqlari Federal ahamiyatga ega bo'lgan soliq hisoblanadi. Lekin ularning davlat budjeti daromadlarining hajmidagi salmog'i nisbatan kichik. Aksiz solig'i tamaki va alkogolli mahsulotlarga, transport xizmatlariga nisbatan joriy qilingan. Aksiz solig'ining stavkasi 10 foizni tashkil etadi.

Buyuk Britaniyada aksiz soliqlari egri soliqlarning tarkibida salmog'iga ko'ra qo'shilgan qiymat solig'idan keyingi o'rinni egallaydi. Aksiz solig'i yoqilg'i, alkogol va tamaki mahsulotlariga, transport vositalari va xizmatlariga nisbatan joriy qilingan. Uning stavkalari 10 foizdan 30 foizgacha oraliqda tebranadi.

Germaniyada aksiz solig'i bo'yicha tushumlarning asosiy qismi Federal budjetga o'tkaziladi, faqat pivoga nisbatan joriy qilingan aksiz solig'i bo'yicha tushumlar federal budjetga kelib tushmaydi. Aksiz solig'ining stavkalari tovarlarning noto'g'ri birligiga nisbatan foizlarda va "evro"da belgilangan. Masalan, sug'urta bitimlari bo'yicha aksiz solig'ining stavkasi sug'urta polisi summasining 12 foiz miqdorida belgilangan. Shampän vinosiga nisbatan belgilangan soliq stavkasi 0,75 litr uchun 2 evroni tashkil qiladi.

Rossiya Federatsiyasida 2001 yilning 1 yanvaridan boshlab, soliq kodeksining 2-qismini kuchga kiritilishi munosabati bilan aksizlarni qo'llash doirasi sezilarli darajada kengaytirildi, ya'ni an'anaviy aksiz solig'i to'lovchilar qatoriga ulgurji savdo tashkilotlari ham kiritildi.

Rossiya Federatsiyasida aksiz solig'ining davlat budjeti daromadlarining manbai sifatidagi roli juda muhim bo'lib, u aksiz soliqlari bo'yicha tushum summalarini Federal budjet daromadlari tarkibidagi salmog'ini yuqori ekanligida namoyon bo'ladi. Masalan, 2003 yilda aksiz solig'i bo'yicha tushumlarning Rossiya Federal budjeti daromadlari tarkibidagi salmog'i 9,6 foizni tashkil qildi.²¹

4. Aksiz solig'i bo'yicha imtiyozlar.

Soliq kodeksiga ko'ra quyidagilarga aksiz solig'i solinmaydi:

1) aksiz to'lanadigan tovarlarni ularning ishlab chiqaruvchilari tomonidan eksportga realizatsiya qilishga, bundan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadigan aksiz to'lanadigan tovarlarning ayrim turlari mustasno;

2) keyinchalik O'zbekiston Respublikasining bojxona hududidan olib chiqib ketilishi sharti bilan «bojxona hududida qayta ishlash» bojxona rejimiga

²⁰ T.Malikov. Soliqlar va soliqqa tortishning dolzarb masalalari. –T.: 2002. 15 b.

²¹ Налоги и налогообложение. Учебник. //под ред. проф. М.В.Романовского и проф. О.В.Врублевской. Санкт-Петербург: ПИТЕР, 2003. –С. 190

joylashtirilgan tovarlardan ishlab chiqarilgan qayta ishlash mahsuli bo'lgan aksiz to'lanadigan tovarlarni topshirishga;

3) O'zbekiston Respublikasining bojxona hududiga:

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadigan tartibda insonparvarlik yordami sifatida;

davlatlar, hukumatlar, xalqaro tashkilotlar tomonidan xayriya yordami maqsadida, shu jumladan texnik ko'mak ko'rsatish maqsadida;

O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari bo'yicha xalqaro va chet el hukumat moliya tashkilotlari tomonidan berilgan zayomlar (kreditlar) mablag'lari hisobiga, shuningdek grantlar hisobiga yuridik shaxslar tomonidan olib kirilayotgan, aksiz to'lanadigan tovarlarni import qilishga.

4) aksiz to'lanadigan tovarlarni O'zbekiston Respublikasining bojxona hududiga aksiz solig'i solinmaydigan tovarlarni olib kirish normalari doirasida jismoniy shaxslar tomonidan import qilishga. O'zbekiston Respublikasining bojxona hududiga aksiz solig'i solinmaydigan tovarlarni jismoniy shaxslar tomonidan olib kirish normalarining eng yuqori chegarasi qonun hujjatlarida belgilanadi;

5) vakolatli davlat organining yozma tasdig'i mavjud bo'lgan taqdirda, telekommunikatsiyalar operatorlari va tezkor-qidiruv tadbirlari tizimining texnik vositalarini sertifikatlashtirish bo'yicha maxsus organ tomonidan olinadigan tezkor-qidiruv tadbirlari tizimi texnik vositalarini import qilishga.

5. Aksiz solig'ini to'lash va hisob-kitoblarni taqdim etish tartibi, muddatlari.

Aksiz solig'ining hisob-kitobi soliq bo'yicha hisobga olish joyidagi davlat soliq xizmati organlariga har oyda, soliq davridan keyingi oyning 10-kunidan kechiktirmay taqdim etiladi.

Soliq kodeksining 240-moddasiga asosan aksiz solig'ini to'lash hisob-kitoblarni topshirish muddatlaridan kechiktirmay amalga oshiriladi.

Import qilinadigan tovarlar bo'yicha aksiz solig'ini to'lash bojxona to'g'risidagi qonun hujjatlarida belgilangan muddatlarda amalga oshiriladi. Tovarga ilova qilinadigan hujjatlarda ko'rsatilgan mahsulot yuklab jo'natilgan kun sotish kuni bo'lib hisoblanadi.

O'n kunlik to'lovlar bo'yicha aksiz solig'ining kelib tushgan summasi Davlat soliq xizmati organlari tomonidan soliq to'lovchilarning shaxsiy hisobvaraqlarida bir vaqtda soliqni "Hisoblab yozish" va "To'lash" ustunlarida aks ettiriladi.

Dam olish (ishlanmaydigan) yoki bayram kuniga to'g'ri keladigan aksiz solig'ini to'lash muddatlari, tegishincha, hisob-kitobni taqdim etish muddatlari ham dam olish yoki bayram kunidan keyingi birinchi ish kuniga ko'chiriladi.

Hisobot davri mobaynida o'n kunlik to'lovlar bilan kiritilgan aksiz solig'i summalari tegishli hisobot davri uchun hisob-kitob bo'yicha hisoblab chiqarilgan soliq summasida hisobga olinishi kerak.

Ortiqcha kiritilgan aksiz solig'i summalari bo'lg'usi to'lovlar hisobiga kiritiladi yoki uning yozma arizasi olingan kundan boshlab Davlat soliq xizmati organi tomonidan 30 kun ichida to'lovchiga qaytariladi (agar budjetga boshqa soliq turlari bo'yicha qarz mavjud bo'lmasa).

6. Yuridik shaxslar tomonidan O‘zbekiston Respublikasi hududiga olib kiriladigan alohida turdagi tovarlar bo‘yicha aksiz solig‘ini to‘lash tartibi.

O‘zbekiston Respublikasi hududiga yuridik shaxslar tomonidan olib kiriladigan, aksiz to‘lanadigan tovarlarga O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qaroriga ko‘ra ro‘yxatlar va stavkalar bo‘yicha aksiz solig‘i solinadi. Aksiz to‘lanadigan tovarlar bo‘yicha aksiz solig‘i bojxona xizmatlari tomonidan so‘mlarda undiriladi va har 5 kunda respublika budjetiga kirim qilinadi. Olib kiriladigan, aksiz to‘lanadigan tovarlarga aksiz solig‘ining hisobi va uning budjetga kelib tushishi ustidan nazoratni O‘zbekiston Respublikasi Davlat bojxona xizmatining hududiy boshqarmalari amalga oshiradi. Respublika xududiga aksiz to‘lanadigan tovarlarni olib kiruvchi, mulkchilik shaklidan qat‘i nazar yuridik shaxslar aksiz solig‘ini to‘lovchilar hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi hududiga olib kiriladigan tovarlar bo‘yicha aksiz solig‘ini hisoblab chiqarish uchun soliq solish ob‘ekti bo‘lib bojxona yuk deklaratsiyasining 45-ustunida ko‘rsatilgan, tovarning bojxona rasmiylashtiruvi paytida O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining kursi bo‘yicha so‘mlarda qayta hisoblangan tovarning bojxona qiymati hisoblanadi.

Aksiz solig‘i summasi quyidagi formula bo‘yicha aniqlanadi:

$$S \times A/100,$$

bu erda:

S -bojxona qiymati;

A -aksiz solig‘i stavkasi.

Olib kiriladigan, aksiz to‘lanadigan alohida turdagi tovarlar bo‘yicha aksiz solig‘i summasi tovarning bojxona qiymatidan foizlarda yoki bir birlik o‘lchovi uchun AQSh dollarlarida belgilanadi.

“O‘zbekiston Respublikasi hududiga aksiz solig‘i olinmaydigan tovarlarning jismoniy shaxslar tomonidan olib kirilishi bo‘yicha belgilangan normalar”ga ko‘ra jismoniy shaxslar tomonidan olib kiriladigan, aksiz solig‘iga tortiladigan tovarlarga nisbatan aksiz solig‘i tatbiq etilmaydi.

Majburiy ravishda markalanadigan, olib kiriladigan aksiz to‘lanadigan tovarlarga aksiz solig‘ini to‘lovchilar aksiz markalarini xarid qilish chog‘ida kontrakt (bayonot berilgan) qiymatidan hisoblangan aksiz solig‘i summasining 100 foizini to‘laydilar, bunda aksiz markalarining nominal qiymati aksiz solig‘i summasidan ortiq miqdorda to‘lanadi, mablag‘lar belgilangan tartibga ko‘ra respublika budjetiga kirim qilinadi.

Markalangan, aksiz to‘lanadigan tovarlar olib kirilganda aksiz solig‘i summasi bojxona qiymatidan kelib chiqib qayta hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi hududiga olib kiriladigan tovarlarga aksiz solig‘ining summasi respublika budjetiga 26-bo‘limining 11-paragrafiga kirim qilinadi.

Davlat bojxona qo‘mitasi hududiy bojxona boshqarmalarining qaroriga ko‘ra to‘lovchiga, tovarlarning bojxona rasmiylashtiruvi sanasidan boshlab 2 oydan oshmaydigan muddatga aksiz solig‘ini kechiktirib yoki bo‘lib-bo‘lib to‘lash taqdim etilishi mumkin.

Ortiqcha kelib tushgan aksiz solig‘i summasi o‘ttiz kun ichida qaytarilishi yoki kelgusi to‘lovlar hisobiga kiritilishi kerak.

Ular to‘langan yoki undirilgan paytdan boshlab bir yil davomida to‘lovchi ortiqcha to‘langan yoki undirilgan aksiz solig‘i summalari qaytarilishini talab qilib, murojaat etishi mumkin.

Ortiqcha to‘langan aksiz solig‘i summalarini qaytarish bojxona organlariga quyidagi hujjatlarni taqdim etish bilan amalga oshiriladi:

- to‘lovchining yozma arizasi, unda ortiqcha to‘lash yoki undirish sabablari ko‘rsatiladi, shuningdek pul mablag‘lari qaytarilishi kerak bo‘lgan to‘lovchining bank rekvizitlari beriladi;

- aksiz solig‘ini hisoblab chiqarish va undirish uchun asos bo‘lgan bojxona yuk deklaratsiyasi;

- ijrosi to‘g‘risida bank belgisi qo‘yilgan, aksiz solig‘ining tegishli summalarini to‘lashga oid to‘lov hujjati;

- tovarlar (ishlar, xizmatlar) chegaradan haqiqatda olib o‘tilgani to‘g‘risida chegara bojxonasining belgisi qo‘yilgan (zarur hollarda) tovarga ilova qilinuvchi hujjatlar.

Ortiqcha to‘langan aksiz solig‘i summalarini qaytarish umumiy tushumlar hisobiga amalga oshiriladi.

7. Aksiz markalari. Tamaki mahsulotlari va alkogolli ichimliklar ishlab chiqarilishi, import qilinishi, saqlanishi, tashilishi va sotilishi ustidan davlat nazoratini o‘rnatish, shuningdek aksiz solig‘i to‘liq undirilishi, ko‘rsatilgan tovarlarni yashirincha ishlab chiqarish yoki O‘zbekiston Respublikasi hududiga olib kelishning oldini olish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1996 yil 14 avgustdagi 285-son “O‘zbekiston Respublikasi hududida tamaki mahsulotlari va alkogolli ichimliklarga aksiz markalarini joriy etish tartibi to‘g‘risida”gi qaroriga muvofiq 1996 yil 1 oktyabrdan boshlab O‘zbekiston Respublikasida ishlab chiqariladigan va uning hududiga olib kelinadigan tamaki mahsulotlari va alkogolli ichimliklarni, pivodan tashqari, majburiy tarzda belgilangan namunadagi aksiz markalari bilan markalash joriy etildi va ularni aksiz markalarini yopishtirmasdan O‘zbekiston Respublikasi hududiga olib kelish, tashish (xalqaro tranzitdan tashqari), saqlash va sotish ta‘qiqlandi.

Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar davlat soliq boshqarmalari soliq inspeksiylarining aksiz markalariga doir kelib tushgan buyurtmanomalarini hudud bo‘yicha umumlashtiradilar va qonunchilikda belgilangan tartibda Davlat soliq qo‘mitasiga taqdim etadilar, bunda ishlab chiqaruvchi korxonalar ular buyurtirgan miqdorda aksiz markalarining nominal qiymatini to‘plashganini tasdiqlaydilar. Kelayotgan yilga buyurtmanoma umuman yil bo‘yicha, choraklarga taqsimlagan holda beriladi.

Aksiz markalarini bosish uchun buyurtmanomani “Davlat belgisi” Davlat ishlab-chiqarish birlashmasi (DICHB)ga joylashtirishni O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi amalga oshiradi.

Importchilar, shu jumladan aksiz tovarlarini O‘zbekiston Respublikasiga olib keladigan jismoniy shaxslar buyurtmanomani Davlat bojxona qo‘mitasining

Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar hududiy organlariga topshiradilar. Bu organlar taqdim etilgan buyurtmanomalar asosida, yuqorida keltirilgan tartibga o‘xshab, aksiz tovarlari uchun aksiz markalariga yig‘ma buyurtmanoma tuzadilar va belgilangan tartibda Davlat bojxona qo‘mitasiga taqdim etadilar.

Davlat soliq inspeksiyalari va Davlat bojxona qo‘mitasining Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahridagi hududiy organlari aksiz markalarini sotishni belgilangan shaklga binoan ana shu markalarni xarid qilishga doir buyurtmanoma – hisob-kitobga muvofiq Paxtabankning mintaqaviy bo‘linmalari orqali amalga oshiradilar.

Paxtabankning mintaqaviy bo‘linmalari aksiz markalarini:

- tamaki mahsulotlari va alkogolli ichimliklarning mahalliy ishlab chiqaruvchilariga – aksiz markalarining nominal qiymati to‘langanidan keyin;
- tamaki mahsulotlari va alkogolli ichimliklar importchilariga – nominal qiymati bo‘yicha aksiz markalari to‘liq to‘langanidan va aksiz solig‘i to‘liq hajmda to‘langanidan keyin beradilar.

Ishlab chiqaruvchilar va importchilar nominal qiymati bo‘yicha xarid qiladigan aksiz markalari uchun pul mablag‘lari respublika budjetiga kiritiladi va aksiz solig‘ini to‘lash chog‘ida aksiz markalarining qiymati hisobiga olinmaydi.

Aksiz markalarining nominal qiymatini O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi “Davlat belgisi” DICHB hisob-kitoblari bo‘yicha tasdiqlaydi.

“Davlat belgisi” DICHBning aksiz markalarini ishlab chiqarishga doir xarajatlarini O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi respublika budjeti mablag‘lari hisobiga ularning nominal qiymati doirasida qoplaydi.

Respublikadan tashqariga eksport qilinadigan:

- respublika hududiga bojsiz savdo do‘konlari uchun olib kelinadigan;
- O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi ruxsati bo‘lganda ko‘rgazmalar o‘tkazish uchun olib kelinadigan;
- O‘zbekiston Respublikasi hududiga xalqaro tranzit bo‘yicha olib kelinadigan va olib chiqish uchun mo‘ljallangan;
- Jismoniy shaxslar tomonidan O‘zbekiston Respublikasi hududiga O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarida belgilangan aksizsiz olib kelish me‘yorlari doirasida olib kelinadigan (jo‘natiladigan) aksizosti tovarlari majburiy tarzda markalanmaydi.

Respublika hududida ishlab chiqariladigan va import qilinadigan pivo O‘zbekiston Respublikasining aksiz markalari bilan markalanmaydi.

Respublikaga ko‘rgazmalar o‘tkazish uchun olib kelingan aksiz tovarlari, ular ko‘rgazmalar yakunlanganidan keyin O‘zbekiston Respublikasi hududida sotilgan taqdirda, O‘zbekiston Respublikasi aksiz markalari bilan majburiy tarzda markalanishi kerak va ular bo‘yicha umumiy belgilangan tartibda aksiz solig‘i to‘lanadi.

Aksiz markalari ishlab chiqariladigan va import qilinadigan aksiz tovarlarining turlariga bog‘liq ravishda harfiy va raqamli belgilar bilan markalanadi hamda quyidagi turlarga bo‘linadi:

- IM – mahsulot O‘zbekiston Respublikasi hududiga import bo‘yicha olib kelingan;
- O‘Z – mahsulot O‘zbekiston Respublikasi hududida ishlab chiqarilgan;
- 98 – dastlabki ikki belgi – aksiz markasi bosib chiqarilgan yil;
- 01 yoki 001 – keyingi ikki yoki uchta belgi – ishlab chiqaruvchi korxonalariga (importchilarga) tegishli tamaki mahsuloti yoki alkogolli ichimlik bo‘yicha beriladigan kod raqamlari;
- 4 raqam belgisi aksiz markalarida tamaki mahsulotini bildiradi;
- 5 raqam belgisi aksiz markalarida alkogolli mahsulotni bildiradi;
- 98 bilan tugaydigan oxirgi raqamlar O‘zbekiston Respublikasi hududiga aksiz tovarlari mayda turkumlar bilan olib kelinganligini anglatadi;
- 99 bilan tugaydigan oxirgi raqamlar musodara qilingan aksiz tovarlari anglatadi.

8. Aksiz solig‘ini undirish bo‘yicha xorijiy davlatlar tajribasi. Aksiz solig‘i davlat soliq siyosatining asosiy qismlaridan biri bo‘lib, davlat budjeti daromadlarini shakllantirishda asosiy manbalardan biridir. Hozirgi vaqtda aksiz solig‘i Evropa Ittifoqiga a‘zo bo‘lgan mamlakatlarning davlat budjetlarining daromadlarini shakllantirishda muhim o‘rin egallaydi. Evropa mamlakatlarida egri soliqlarning roli AQSh, Yaponiya, Kanada va Avstraliyaga qaraganda yuqoridir. Evropa mamlakatlarida jami soliq tushumlarining hajmida egri soliqlarning salmog‘i 40 foizdan yuqori bo‘lib, ayrim mamlakatlarda 50 foizni tashkil etadi. Mazkur ko‘rsatkich 50 foizdan yuqori bo‘lgan mamlakatlar guruhiga Meksika, Turkiya va Koreya kiradi. AQSh, Yaponiya, Kanada va Avstraliyada esa ushbu ko‘rsatkich 25-30 foizni tashkil qiladi.²² Italiyada aksiz soliqlari egri soliqlar ichida fiskallik ahamiyati jihatidan ikkinchi o‘rinda turadi. Aksizli daromadlarning asosiy qismini neft va neft mahsulotlari hamda tamaki mahsulotlaridan tushumlar ta‘minlaydi. O‘xshash holat bir qator MDH davlatlarida ham kuzatiladi. Jumladan, egri soliqlar ichida aksiz soliqlarining ulushi Qirg‘izistonda 32 foizgacha, Tojikistonda esa 34 foizgacha o‘sgan.²³

Federativ davlat tuzilishiga ega mamlakatlarda aksizli daromadlar, soliq qonunchiligiga ko‘ra, federal budjetga yo‘naltiriladi. Masalan, Germaniyada federal budjet tushumlari iste‘mol talabidagi mahsulotlar (benzin va boshqa neft yoqilg‘ilari - 5.6 foiz, tamaki - 3.1 foiz, vino va aroq mahsulotlari - 0.8 foiz va boshqalar)ga solinadigan soliqlar (aksizlar) hisobiga shakllanadi. Spirtli aroq mahsulotlariga solinadigan soliqlardan (pivoga solinadigan soliqdan tashqari, ushbu soliq to‘lig‘icha yerlar budjetiga o‘tkaziladi) tushumlar to‘lig‘icha federal budjetga o‘tkaziladi²⁴.

Aksiz solig‘i stavkalari va aksiz to‘lanadigan tovarlar guruhi turli davlatlarda turlichadir. Quyida ayrim xorijiy davlatlarda ularning amal qilish mexanizmini yoritishga harakat qilamiz.

Shvetsiyada aksiz soliqlari ro‘yxati ancha keng. Aksiz solig‘i alkogolli mahsulotlar, chiqindilar, insektitsidlar, energiya manbalari, uglerod va oltingugurt oksidi, o‘g‘itlar,

²² Александров И. Налоговые системы России и зарубежных стран. –М.: “Бератов-Пресс”, 2002. С. 1122

²³ Центральная Азия: новые тенденции в экономике. –М. 1998. С. 84

²⁴ Рудый К. Финансово-кредитные системы зарубежных стран. Учебное пособие. –М.: “Новое знание”, 2003. С.119-120

atom energiyasi, lotereyalar, tabiiy shag'al, reklama, yutuqlar, qimor o'yinlari, tamaki mahsulotlaridan olinadi, shuningdek hayotni guruh bo'lib sug'urtalashdan maxsus aksiz undiriladi.

Aksizlar davlat budjetiga tushadi hamda ular yiliga taxminan 82 mlrd. kronni - mamlakat daromadining salmoqli qismini tashkil etadi. Shu summadan taxminan 55-60 mlrd. kronni energiya manbalari, jumladan benzina bo'lgan aksiz ta'minlaydi.

Aksizlarning ko'pchiligi Shvetsiya budjetining daromad qismini to'ldirish uchun joriy etilmagan. Navbatdagi aksiz solig'i kiritilishidan avval, odatda, moliyaviy, siyosiy va ijtimoiy muammolar o'rganib chiqiladi. Iste'molga ta'sir ko'rsatish dastagining yorqin misoli sifatida alkogol, tamaki va energiyaga solinadigan aksizlarni ko'rsatish mumkin.

Alkogolga aksizlar pivo, vino va achitish jaraenida tayyorlangan, tarkibida spirt bulgan mahsulot va etil spirtidan tayyorlangan boshqa ichimliklardan olinadi. Bu xom ashyolar Shvetsiyada ishlab chiqarilgan yoki EI davlatlari, uchinchi davlatlardan keltirilgan bo'lishi mumkin. Alkogoldan aksiz olinishi budjetga taxminan 11078 mln. shved kroni tushishini ta'minlaydi. Bu to'lovni 560 ga yaqin soliq to'lovchi amalga oshiradi.

Shvetsiyada alkogolli mahsulotlar uchun aksiz stavkalari o'ziga xos bo'lib, ular alkogolli ichimlikning kuvvatidan kelib chiqib o'rnatiladi.

Shved soliq qonunchiligiga binoan quyidagilar tamaki mahsulotlari bo'yicha aksiz to'lashadi:

- davlat ro'yxatidan o'tgan aksiz omborlari mulkdorlari;
- shved aksizli tovarlari ishlab chiqaruvchilari;
- aksizli tovar oluvchilar - davlat ro'yxatidan o'tganlari ham, o'tmaganlari ham;
- davlat ro'yxatidan o'tgan soliq vakillari;

Tamaki bo'yicha aksiz Shvetsiyada ishlab chiqarilgan yoki Evropa Ittifoqi va boshqa davlatlardan olib kirilgan barcha tamaki mahsulotlaridan: sigaret, sigarilla, sigara, trubkali va saqichli tamakilardan olinadi. Tamakidan tushadigan aksiz taxminan 8500 mln. kronni tashkil etadi. Uni to'lovchilar 70 nafarga yaqin.

Buyuk Britaniyada bilvosita soliqlar tarkibida aksiz solig'i ikkinchi o'rinni egallaydi. Aksiz olinadigan tovarlarga spirtli ichimliklar, yoqilg'i, tamaki mahsulotlari, transport vositalari kiradi. Spirtli ichimliklar va yoqilg'i birligi (litr)dan aksiz qat'iy belgilangan stavkada olinadi. Tamaki mahsulotlariga aksiz bahoga ustama qo'yish shaklida foiz hisobida belgilanadi. Aksiz yig'imlarini stavkasi 10 dan 30 foizgacha belgilanadi.

Belgiyada aksizlar neft mahsulotlari, elektroenergiya, tamaki mahsulotlari, kuchli spirtli ichimliklar, vino, pivo, alkogolsiz ichimliklar, kofe va tashqarida o'rnatiladigan reklama va o'yin bizneslariga qo'llaniladi.

Aksizlar ko'p turdagi mahsulotlaridan olinganligi uchun undan sezilarli hajmda mablag' tushadi va budjet daromadida muhim o'rinni egallaydi. Evropa iqtisodiy hamjamiyati (EIH) chegarasida QQS bilan aksizlarni ham davlatlar o'rtasida moslashtirish masalasi mavjud.

Belgiyada qo'llanilayotgan ayrim aksizlar stavkalari²⁵

№	Tovarlar	Stavka (Belgiya franki)	Soliq solinadigan birlik
1.	Benzin	9900-11900	10001 (stavkasi tarkibidagi qo'rg'oshing bog'liq)
2.	Elektroenergiya	55	kvt/soat
3.	Sigaretlar	50% (bahosidan) + 102 (1000 dona uchun)	bahosi va miqdori
4.	Vino	1471	gallon (toza spirt)
5.	Kofe	28	kg

Turizmni rivojlanishi savdoga ta'sir ko'rsatadi va ayrim holatda davlatlar ma'lum budjet daromadini yo'qotishlariga to'g'ri keladi. Agar mamlakat fuqarosi mamlakatdan tashqarida tovarlarni sotib olsa, soliq tushumi mahsulot bahosi tarkibidagi aksiz tovarlarni sotgan mamlakatda qoladi. Bu orqali kelib chiqqan muammolarni bartaraf qilish uchun EIH jamiyat tarkibidagi hamma davlatlarda aksizni bir xil qilish, aksiz osti tovarlarni bahosida sezilarli farq bo'lmasligi uchun chora-tadbirlar ko'rmoqda. Qo'yilgan maqsadga erishish uchun yangi aksizlarni kiritishdan vaqtincha, ayniqsa benzin, vino-arog ichimliklari va tamaki mahsulotlari aksizlarini o'zgartirmaslik uchun harakat qilinmoqda.

9-mavzu: Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq**Reja:**

- 1.O'zbekiston Respublikasi soliq tizimiga mol-mulk solig'ining joriy etilishi va uning iqtisodiy mohiyati.
- 2.Mol-mulk solig'i to'lovchilar, soliqqa tortish ob'ekti va mol-mulkning o'rtacha yillik qoldiq qiymatini aniqlash tartibi.
- 3.Mol-mulk solig'i stavkalari, soliqdan imtiyozlar.
- 4.Soliq hisobini taqdim etish va hisoblangan soliq summasini budjetga to'lash muddatlari.
- 5.Belgilangan muddatlarda tugallanmagan qurilish ob'ektlari va me'yoriy muddatlarda o'rnatilmagan uskuna uchun mol-mulk solig'ini to'lash tartibi.
- 6.Yuridik shaxslarning mol-mulklariga soliq solishda xorij tajribalaridan foydalanish.

1. O'zbekiston Respublikasi soliq tizimiga mol-mulk solig'ining joriy etilishi va uning iqtisodiy mohiyati. O'zbekistonda korxonalar faoliyatini soliqqa tortish yo'lidagi muhim qadamlardan biri korxonalarining mol-mulkiga solinadigan soliqning joriy qilinishi bo'ldi. Mol-mulk solig'i dastlab, O'zbekiston Respublikasining 1991 yil 15 fevralda qabul qilingan "Korxonalar, birlashmalar va tashkilotlardan olinadigan soliqlar to'g'risida" gi Qonuniga asosan joriy etildi va shu bilan birga korxonalarining ishlab chiqarish fondlariga to'lov hamda transport vositalariga

²⁵ Shamsutdinov F., Shamsutdinova Sh. Chet mamlakatlar soliq tizimi. Darslik. T.: "Fan va texnologiya", 2011. 96-b.

solinadigan soliq bekor qilindi. Hozirgi vaqtda ushbu soliqning huquqiy asosi bo‘lib, O‘zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi, “Davlat soliq xizmati to‘g‘risida” gi qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari hamda boshqa soliq qonunchiligi bilan bog‘liq bo‘lgan me‘yoriy xujjatlar hisoblanadi. O‘zbekiston soliq tizimida yuridik shaxslardan olinadigan mol-mulk solig‘i to‘g‘ri soliqlar tarkibiga kiradi va mohiyatiga ko‘ra bu soliq asosiy fondlar shaklidagi resurslarga nisbatan belgilangan soliq hisoblanadi. Mazkur soliq bo‘yicha tushumlar summasi to‘liq mahalliy budjetlarga tushadi va u budjetning barqaror daromad manbalaridan biri hisoblanadi.

Mamlakat soliq tizimida mol-mulk solig‘ini joriy qilishdan ko‘zlangan maqsad *birinchidan*, korxonalar o‘zlarining xo‘jalik faoliyatini yuritishda ortiqcha va foydalanilmayotgan mol-mulkini sotishga qiziqishini uyg‘otish bo‘lsa, *ikkinchidan*, korxonalar balansidagi mol-mulkdan samarali foydalanishni rag‘batlantirishdan iborat. Chunki, korxonalarning ma‘naviy va jismoniy tomondan eskirgan asosiy vositalarini yangi, ilg‘or texnologiya-uskunalar bilan yangilashi ishlab chiqarilayotgan tovarlarning bahosini arzonlashtiradi va raqobatbardosh tovarlar ishlab chiqarishga imkon beradi. Xo‘jalik yurituvchi sub‘ektlarning balansidagi barcha mulklardan soliq to‘lashga majbur qilish uni ortiqcha bino, inshootlar, mashina va uskunalardan qutilishiga undaydi. Bu esa, o‘z navbatida, ishlab chiqarish vositalari bozorini shakllantirishga, mahsulot tannarxini pasaytirishga hamda raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarish imkoniyatini yaratadi. Shuningdek, mol-mulk solig‘i daromad va mulk taqsimotidagi nomutanosiblikni bartaraf etishning muhim vositasi hisoblanadi.

Yuridik shaxslardan olinadigan mol-mulk solig‘ining davlat budjeti daromadlari tarkibidagi ulushi yuqori salmoqqa ega emas. Hozirgi vaqtda ushbu soliqning tushumi O‘zbekiston Respublikasi davlat budjetining solikli daromadlarida 2,3 – 4,5 foiz oralig‘ini tashkil etmoqda.

9.1-jadval

O‘zbekiston Respublikasi Davlat budjeti daromadlari tarkibida mol-mulk solig‘inining ulushi (foizda)²⁶

Ko‘rsatkichlar	2013 yil		2014 yil		2015 yil		2016 yil	
	mlrd.so‘m	jami nis-n, %da	mlrd.so‘m	jami nis-n, %da	mlrd.so‘m	jami nis-n, %da	mlrd.so‘m	jami nis-n, %da
Davlat maqsadli jamg‘armalar daromadlarisiz - jami	25104,9	100	30160,8	100	36184,9	100	40505,8	100
Mol-mulk solig‘i va resurs to‘lovlari	3755,5	15,0	4521,4	15,0	5741,8	15,9	5806,5	14,3
Mol-mulk solig‘i	831,4	3,3	1135	3,8	1716,7	4,7	1874	4,6

Yuqoridagi jadval ma‘lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, O‘zbekiston Respublikasi davlat budjeti daromadlari yil sayin o‘sib borganligiga amin bo‘lamiz. Zero, 2013

²⁶ O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasining ma‘lumotlari asosida tuzilgan.

yilda budget daromadlari jami 25104,9 mlrd. soʻmni tashkil etgan boʻlsa, 2016 yilga kelib 40505,8 mlrd. soʻmni tashkil etgan.

Jadval maʼlumotlari koʻra mol-mulk soligʻi tushum summasining absolyut miqdorlari yillar boʻyicha oshib borgan boʻlib, foizdagi salmogʻi esa nobarqarorlik tendentsiyasiga ega. Jumladan, 2013 yilda bu miqdor 3,3 foizni tashkil etgan boʻlsa, 2014 yilga borib 3,8 foizni tashkil etgan holda 0,5 punktga koʻpaygan hamda 2015 yilda bu koʻrsatkich 4,7 foizni tashkil etgan va oʻsish tendentsiyasiga ega boʻlgan. Shuni taʼkidlash lozimki, jami soliqlar tushumida mol-mulk soligʻining ulushi 2015 yilda 2013 yilga nisbatan 1,4 punktga oʻsganligini koʻrish mumkin. Bu holatni soliqqa tortish tartiblarini yanada takomillashib borayotganligi bilan izohlamoq kerak.

2.Mol-mulk soligʻi toʻlovchilar, soliqqa tortish obʻekti va mol-mulkning oʻrtacha yillik qoldiq qiymatini aniqlash tartibi.

Soliq qonunchiligiga asosan mol-mulk soligʻining toʻlovchilari boʻlib, soliq solinadigan mol-mulkka ega boʻlgan yuridik shaxslar hisoblanadi.

Soliq solish maqsadida yuridik shaxslar deganda, mulkida, xoʻjalik yuritishida yoki tezkor boshqaruvida mol-mulkka ega boʻlgan va oʻz majburiyatlari boʻyicha mol-mulki bilan javob bera oladigan hamda mustaqil balans va hisob-kitob varagʻiga ega boʻlgan xoʻjalik yurituvchi subʻektlar tushuniladi.

Soliqqa tortishning alohida rejimi oʻrnatilgan ayrim toifadagi korxonalar, jumladan yagona yer soligʻini toʻlovchi qishloq xoʻjaligi tovar ishlab chiqaruvchilar, yagona soliq toʻlovini toʻlovchi miqrofirma va kichik korxonalar hamda savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari hamda notijorat tashkilotlar uchun ularning asosiy faoliyati boʻyicha mol-mulk soligʻini toʻlash tatbiq etilmaydi.

Agar soliqqa tortishning alohida rejimi oʻrnatilgan yuridik shaxslar faoliyatning asosiy turi bilan bir qatorda boshqa faoliyat turlari bilan shugʻullansalar, ular alohida hisob yuritishlari va qonun hujjatlariga muvofiq mol-mulk soligʻini toʻlashlari zarur boʻladi.

Yuridik shaxslardan olinadigan mol-mulk soligʻining obʻekti boʻlib, asosiy vositalar (shu jumladan moliyaviy ijara (lizing) shartnomasi boʻyicha olingan asosiy vositalar), tugallanmagan qurilish obʻektlari hamda belgilangan muddatda ishga tushirilmagan asbob-uskunalar qiymati hisoblanadi.

Yuridik shaxslardan olinadigan mol-mulk soligʻining soliqqa tortish bazasi boʻlib esa:

a) asosiy vositalarning oʻrtacha yillik qoldiq qiymati (shu jumladan moliyaviy ijara (lizing)shartnomasi boʻyicha olingan asosiy vositalar);

b) belgilangan muddatlarda tugallanmagan qurilish obʻektining oʻrtacha yillik qiymati;

v) meʼyoriy muddatlarda oʻrnatilmagan uskunalarining oʻrtacha yillik qiymati hisoblanadi.

Soliq solish obʻektlarining oʻrtacha yillik qoldiq qiymati (oʻrtacha yillik qiymat) hisobot davridagi har bir oyning oxirgi kunidagi holatga koʻra soliq solish obʻektlarining qoldiq qiymatlarini (oʻrtacha yillik qiymatlarini) qoʻshishdan olingan

summaning o'n ikkidan bir qismi sifatida ortib boruvchi yakun bilan quyidagi formula bo'yicha aniqlanadi:

$$\text{O'rtacha yillik qoldiq qiymati} = \frac{31 \text{ yanvar} + 28 (29) \text{ fevral} + \dots + 30 \text{ noyabr} + 31 \text{ dekabr}}{12}$$

O'zbekiston Respublikasi norezidentlarining ko'chmas mulk ob'ektlari bo'yicha soliq solinadigan baza mazkur ob'ektlarga bo'lgan mulk huquqini tasdiqlovchi hujjatlarda ko'rsatilgan qiymat asosida aniqlanadi.

Yagona soliq to'lovini to'lovchilar bo'lgan yuridik shaxslar bir oydan kam muddatga ijaraga berilgan mol-mulk bo'yicha soliq solinadigan bazani bu mol-mulkning mazkur oyning oxirgi kunidagi holatga ko'ra hisoblab chiqilgan qoldiq qiymatini o'n ikkiga va shu oydagi kalendar kunlar soniga bo'lishdan olingan, mazkur mol-mulk ijarada turgan kunlar soniga ko'paytirilgan bo'linma sifatida aniqlaydilar. Binoning bir qismi ijaraga berilgan taqdirda, soliq solinadigan baza umumiy maydoni bir kvadrat metrining qoldiq qiymatini ijaraga berilgan maydonning o'lchamiga ko'paytirish orqali aniqlanadi.

Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni to'lovchi tomonidan yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni to'lash nazarda tutilmagan faoliyat turlari amalga oshirilgan taqdirda, soliq solinadigan baza soliq solinadigan va soliq solinmaydigan mol-mulk hisobini alohida-alohida yuritish asosida aniqlanadi. Alohida-alohida hisob yuritish imkoniyati bo'lmagan taqdirda, soliq solinadigan baza faoliyatdan olinadigan sof tushumning umumiy hajmida yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni to'lash nazarda tutilgan sof tushumning solishtirma salmog'idan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Yuridik shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'ining soliqqa tortiladigan bazasini aniqlash uchun korxonalar balans aktivida aks ettiriladigan asosiy vositalarning eskirishini chegirgan holda, buxgalteriya hisobining quyidagi hisobvaraqlari bo'yicha summalar qabul qilinadi:

1. Asosiy vositalarni hisobga olish hisobvaraqlari (0100);
2. Uzoq muddatga ijaraga olinadigan asosiy vositalarni hisobga olish hisobvaraqlari (0300);
3. Tugallanmagan qurilishni (belgilangan muddatlarda qurilishi tugallanmagan ob'ekt qismida) hisobga olish hisobvaraqlari (0800);
4. O'rnatishga mo'ljallangan uskunani (me'yoriy muddatlarida o'rnatilmagan uskuna qismida) hisobga olish hisobvaraqlari (0700).

3.Mol-mulk solig'i stavkalari, soliqdan imtiyozlar.

Yuridik shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'ining stavkalari har yili keyingi moliya yil uchun tasdiqlanadigan asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar prognozi va davlat budjeti parametrlari to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori asosida belgilanadi. 2017 yil 1 yanvardan boshlab yuridik shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i stavkasi quyidagi miqdorlarda belgilangan.

Yuridik shaxslardan olinadigan mol-mulk solig‘i stavkalari²⁷

T/r	To‘lovchilar	Soliq solinadigan bazaga nisbatan %larda soliq stavkasi
1.	Yuridik shaxslar	5,0
2.	O‘zi ishlab chiqargan tovarlar (ishlar, xizmatlar) eksportining erkin almashtiriladigan valyutadagi hissasi quyidagi miqdorlarni tashkil etadigan eksportchi korxonalar uchun (O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 1997 yil 12 oktyabrdagi PF-1871 soni farmoni bilan tasdiqlangan xom-ashyo tovarlari ro‘yxatidagilar bundan istisno):	
	sotishning umumiy hajmida 15 foizdan 30 foizgacha	belgilangan stavka 30% ga pasaytiriladi
	sotishning umumiy hajmida 30 foiz va undan yuqori	belgilangan stavka 50% ga pasaytiriladi

Izoh:

Me‘yoriy muddatlarda o‘rnatilmagan uskunalar uchun mol-mulk solig‘i ikki baravar miqdorda to‘lanadi.

Eksport mahsulot ishlab chiqaradigan va uni mustaqil ravishda sotadigan yoki ixtisoslashgan tashqi savdo birlashmalari va firmalari orqali sotadigan vazirliklar, idoralar, korporatsiyalar, kontsernlar, uyushmalar va kompaniyalarning tarkibiy bo‘linmalari hisoblangan korxonalar uchun sotishning umumiy xajmida o‘zi ishlab chiqargan mahsulot (ish, xizmatlar) ning eksportdagi ulushiga bog‘liq holda mol-mulk solig‘ining tabaqalashtirilgan stavkalari belgilangan.

Mahsulotini eksport qiluvchi korxonalariga berilgan imtiyoz savdo-vositachi korxonalariga, shuningdek, erkin almashtiriladigan valyutaga xom-ashyo tovarlari – paxta tolasi, ip gazlama, lint, neft, neft mahsulotlari, gaz kondentsati, rangli va qora metallarni eksport qiladigan ishlab chiqarish korxonalariga tadbiiq etilmaydi.

Soliq stavkasi mol-mulkning qayta baholash natijasidagi qoldiq narxiga qo‘llaniladi. Qayta baholash maqsadida korxonalarining asosiy vositalari deganda quyidagilar tushuniladi:

- o‘zining asosiy vositalari;
- o‘rnatiladigan uskunalar;
- tugallanmagan qurilish ob‘ektlari;
- uzoq muddatga ijaraga olinadigan, shu jumladan uzoq muddatli lizing bo‘yicha olingan asosiy vositalar.

Asosiy vositalar qiymati har yili 1 fevralga qadar asosiy vositalarning 1 yanvar holatiga qarab qayta baholanadi. Qayta baholash chog‘ida korxonalar mutaxassis ekspertlarini jalb qiladi.

Yer uchastkalari va tabiatdan foydalanish ob‘ektlarining qiymati qayta baholanmaydi.

Amaldagi soliq qonunchiligiga ko‘ra quyidagi yuridik shaxslarning mol-mulkiga soliq solinmaydi:

²⁷ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 27 dekabrda PQ-2699-son qarori.

a) notijorat tashkilotlarning mol-mulkiga (tadbirkorlik faoliyati uchun foydalaniladigan mol-mulkdan tashqari).

Soliqqa tortish maqsadida notijorat tashkilotlar deganda quyidagilar tushuniladi:

- faqat davlat budjeti mablagʻlari hisobiga moliyalanadigan, tasdiqlangan smetalar doirasida xarajatlarni qoplashga budjetdan dotatsiyalar oladigan korxonalar, muassasalar va tashkilotlar;

- xayriya birlashmalar, uyushmalar va jamgʻarmalar, xalqaro tashkilotlar, diniy birlashmalar va boshqa tashkilotlar:

- 1) ijtimoiy-xayriya yoki boshqa maqsadlar uchun barpo etilgan, tadbirkorlik faoliyati uchun daromad olishni koʻzlamasligi taʼsis hujjatlarida qayd etilganlari;

- 2) moliyaviy va boshqa mablagʻlarni mazkur tashkilotning xodimlari, muassislari yoki aʼzolarining shaxsiy manfaatlari uchun taqsimlamaydigan va investitsiyalamaydiganlari (mehnat uchun qonun hujjatlarida belgilangan tartibda taqdirlashlardan tashqari);

b) xalq taʼlimi va madaniyat muassasalari ehtiyojlari uchun foydalaniladigan mol-mulkka;

v) uy-joy-kommunal xoʻjaligi va boshqa umumfuqaroviy ahamiyatga molik shahar xoʻjaligining mol-mulkiga.

g) nogironlarning jamoat birlashmalari, "Nuroni" jamgʻarmasi va "Oʻzbekiston chernobilchilari" uyushmasining mulkida boʻlgan, ishlovchilari umumiy sonining kamida ellik foizini nogironlar tashkil qilgan yuridik shaxslarning mol-mulkiga;

d) yangi tashkil etilgan yuridik shaxslarning mol-mulkiga, roʻyxatdan oʻtgan paytidan eʼtiboran ikki yil mobaynida. Mazkur imtiyoz tugatilgan (qayta tashkil etilgan) korxonalar, ularning filiallari va tarkibiy boʻlinmalarining ishlab chiqarish quvvatlari va asosiy fondlari negizida tashkil etilgan korxonalarga, shuningdek korxonalar huzurida tashkil etilgan yuridik shaxslarga nisbatan, basharti ular ana shu korxonalardan ijaraga olingan asbob-uskunalarda ishlayotgan boʻlsalar, qoʻllanilmaydi;

Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi va mahalliy hokimiyat organlari tomonidan (oʻz hududida mol-mulk joylashgan soliq toʻlovchilarga nisbatan) yuridik shaxslarga qoʻshimcha imtiyozlar berilishi ham mumkin.

Mol-mulk soligʻi hisoblab chiqarilayotganida soliq solinadigan baza quyidagilarning qiymatiga kamaytiriladi:

- soliq toʻlovchining balansida boʻlgan uy-joy-kommunal va ijtimoiy-madaniy soha obʼektlarining;

- tabiatni muhofaza qilish, sanitariya-tozalash maqsadida va yongʻinga qarshi xavfsizlik uchun foydalaniladigan obʼektlarning;

- mahsulot oʻtkazgichlar, aloqa yoʻllari (shu jumladan avtomobil yoʻllari), aloqa va energiya uzatish liniyalarining, shuningdek ularni foydalanishga yaroqli holda saqlab turish maqsadida qurilgan inshootlarning.

Mahsulot oʻtkazgichlarga quyidagilar kiradi:

-neft, neft mahsulotlari, kondensat quvurlari va quvur transportining boshqa turlari, nasos, kompressor hamda taqsimlash stantsiyalari bilan birga;

-uy-joy-kommunal ob'ektlari bo'lmagan mintaqaviy gaz, bug' quvurlari, issiqlik trassalari, suv quvurlari, kanalizatsiya kollektorlari;

-buxgalteriya hisobotida alohida ob'ektlar sifatida hisobga olinadigan alohida joylashgan tsexlar, konlar va karerlarning ayrim uchastkalari orasidagi mahsulotlarni harakatlantirish uchun ishlatiladigan yer osti, yer usti va havoda joylashtirilgan har xil ko'rinishdagi quvurlar va transportyorlar.

Aloqa liniyalariga havo aloqa liniyalari, ularga ilib qo'yilgan simlar va aloqa kabellari, ustunli radiofikatsiya aloqa liniyalari, ularni belgilaydigan signal va o'lchov ustunlari (qoziqlari), radiorele aloqa liniyalari, kabelli telefon kanalizatsiyasi, yer usti va yer ostidagi ularga xizmat qilinmaydigan kuchaytirish punktlari, taqsimlovchi shkaflar, qutilar, erga ulangan sim konturlari va boshqa aloqa inshootlari kiradi.

Energiya uzatish liniyalariga havo va kabelli elektr uzatish liniyalari kiradi.

Soliq solish maqsadida ularni foydalanishga yaroqli holda saqlab turish maqsadida qurilgan inshootlarga ustunlar, tabiiy va sun'iy to'siqlardan o'tishlar va boshqa muhofaza inshootlari kiradi.

- aloqa yo'ldoshlarining;

- O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qaroriga ko'ra to'xtatib qo'yilgan asosiy ishlab chiqarish fondlarining;

- shahar yo'lovchilar transportining (taksidan, shu jumladan yo'nalishli taksidan tashqari), shahar atrofidagi yo'nalishlarda yo'lovchilar tashiydigan umumiy foydalanishdagi avtomobil transportining (taksi, shu jumladan yo'nalishli taksidan tashqari);

- yo'l xo'jaligi korxonalarini va tashkilotlarining yo'llarni ta'mirlash va saqlash ishlarida band bo'lgan transport vositalarining;

- soliq to'lovchining balansida bo'lgan hamda tadbirkorlik faoliyatida foydalanilmayotgan fuqarolik himoyasi va safarbarlik ahamiyatiga molik ob'ektlarning;

- lizingga olingan mol-mulkning, lizing shartnomasining amal qilish muddatiga;

- xorijiy kredit hisobiga xarid qilingan asbob-uskunalarga, ushbu kreditni so'ndirish muddatiga, lekin u besh yildan ortiq bo'lmasligi kerak.

Mazkur imtiyoz quyidagilarga tatbiq etiladi:

a) soliq to'lashga doir majburiyatlar yuzaga kelgan paytdan boshlab ushbu kreditni so'ndirish muddatiga, lekin besh yildan oshirmagan holda, mazkur asbob-uskuna bo'yicha mol-mulkka;

b) buxgalteriya hisobi to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq to'lovchining balansida qayd etilgan etkazib berish, montaj qilish va ishga tushirish-sozlash xarajatlarini o'z ichiga oladigan asbob-uskunalarining butun qiymatiga.

Soliq to'lovchilarga O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi amalga kiritilishiga qadar qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlari bilan taqdim etilgan soliq imtiyozlari ular taqdim etilgan muddat tugashiga qadar saqlanadi.

4. Soliq hisobini taqdim etish va hisoblangan soliq summasini budjetga to'lash muddatlari. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni hisoblab

chiqarish soliq solinadigan bazadan va belgilangan stavkadan kelib chiqqan holda soliq to'lovchi - O'zbekiston Respublikasining rezidenti tomonidan amalga oshiriladi.

Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqning hisob-kitobi soliq bo'yicha hisobga olish joyidagi davlat soliq xizmati organiga yilda bir marta, yillik moliyaviy hisobot topshiriladigan muddatda taqdim etiladi.

Soliq davri mobaynida soliq to'lovchilar yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq bo'yicha joriy to'lovlar to'laydilar.

Joriy to'lovlar miqdorini hisoblab chiqarish uchun soliq to'lovchilar joriy soliq davrining 10 yanvarigacha, yangi tashkil qilinganlari esa davlat ro'yxatidan o'tkazilgan sanadan e'tiboran o'ttiz kundan kechiktirmay, soliq bo'yicha hisobga olish joyidagi davlat soliq xizmati organlariga mo'ljallanayotgan soliq solinadigan bazadan (tegishli yil uchun mol-mulkning o'rtacha yillik qoldiq qiymatidan (o'rtacha yillik qiymatidan) va belgilangan stavkadan kelib chiqqan holda hisoblangan joriy soliq davri uchun yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq summasi to'g'risidagi ma'lumotnomani taqdim etadilar.

Joriy to'lovlar quyidagicha to'lanadi:

- mikrofirmalar va kichik korxonalar tomonidan -yuridik shaxslar mol-mulkiga solinadigan soliq yillik summasining to'rt dan bir qismi miqdorida yilning har choragi uchinchi oyining 25-kunidan kechiktirmay;

- mikrofirmalar va kichik korxonalar jumlasiga kirmaydigan soliq to'lovchilar tomonidan -yuridik shaxslar mol-mulkiga solinadigan soliq yillik summasining o'n ikkidan bir qismi miqdorida har oyning 10-kunidan kechiktirmay.

Soliq davri mobaynida mo'ljallanayotgan soliq solinadigan baza o'zgargan taqdirda soliq to'lovchi yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq summasi to'g'risida aniqlashtirilgan ma'lumotnoma taqdim etishga haqli. Bunda soliq davrining qolgan qismi uchun joriy to'lovlarga yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqning o'zgarish summasiga teng ulushlarda tuzatish kiritiladi.

Soliq davrida to'lanishi lozim bo'lgan yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq summasi joriy to'lovlar hisobga olingan holda, hisob-kitobni taqdim etish muddatidan kechiktirmay budjetga o'tkaziladi.

Soliq davrida yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq bo'yicha joriy to'lovlar summasi hisob-kitobga ko'ra budjetga to'lanishi lozim bo'lgan soliq summasiga nisbatan 10 foizdan ortiq kamaytirilgan taqdirda, davlat soliq xizmati organi joriy to'lovlarni yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqning haqiqiy summasidan kelib chiqib, penya hisoblangan holda qaytadan hisoblab chiqadi.

O'zbekiston Respublikasining norezidentlari bo'yicha yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni hisoblab chiqarish soliq solinadigan bazadan va belgilangan stavkadan kelib chiqqan holda davlat soliq xizmati organlari tomonidan quyidagi tartibda amalga oshiriladi:

O'zbekiston Respublikasida faoliyatni doimiy muassasa orqali amalga oshirayotgan O'zbekiston Respublikasining norezidenti doimiy muassasaning soliq bo'yicha hisobga olish joyidagi davlat soliq xizmati organiga soliq solinadigan mavjud mol-mulk to'g'risidagi ma'lumotnomani hisobot yilidan keyingi yilning 25 yanvaridan kechiktirmay taqdim etishi shart. Taqdim etilgan ma'lumotnoma asosida

davlat soliq xizmati organi yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq summasi hisob-kitobini o'n kun ichida amalga oshiradi va to'lov xabarnomasini yozib beradi;

O'zbekiston Respublikasining ko'chmas mulkka ega bo'lgan norezidentlariga ko'chmas mulk joylashgan erdagi O'zbekiston Respublikasi davlat soliq xizmati organlari soliq to'lovchining yoki ko'chmas mulkka bo'lgan huquqlarni davlat ro'yxatidan o'tkazuvchi organning ma'lumotlari asosida to'lov xabarnomasini yozib beradi.

Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq O'zbekiston Respublikasining norezidentlari tomonidan yilda bir marta, soliq hisoboti davridan keyingi yilning 15 fevralidan kechiktirmay to'lanishi kerak.

5. Belgilangan muddatlarda tugallanmagan qurilish ob'ektlari va me'yoriy muddatlarda o'rnatilmagan uskuna uchun mol-mulk solig'ini to'lash tartibi.

Belgilangan muddatlarda tugallanmagan qurilish ob'ekti uchun mol-mulk solig'ini to'lovchilar bo'lib qurilishni amalga oshiruvchi yuridik shaxslar, ya'ni buyurtmachilar hisoblanadi.

Soliqqa tortish ob'ekti bo'lib, belgilangan muddatlarda tugallanmagan qurilish ob'ektining qiymati, ya'ni buyurtmachi tomonidan F-3 shaklida (bajarilgan ishlar va xarajatlar hajmi to'g'risida ma'lumotnoma) rasmiylashtirilgan statistika hisobiga ob'ekt bo'yicha kiritilgan va tugallanmagan qurilish hisobvarag'ida hisoblanadigan barcha ishlar va xarajatlar xajmi hisoblanadi.

Qurilishning belgilangan muddati deb qurilishni tashkil qilish loyihasi (QTQL) tarkibida 1.04.03-85-son QMQ "Korxonalar, binolar va inshootlarni qurish muddati me'yorlari"ga muvofiq loyihalash tashkiloti tomonidan aniqlanadigan ob'ekt qurilishining me'yoriy muddati hisoblanadi.

Loyihalash tashkilotlari loyiha-smeta hujjatlarida tayyorlash muddatlarini ajratgan holda qurilish muddati me'yorini ko'rsatishlari shart. Loyiha-smeta hujjatlarida qurilish muddati me'yori ko'rsatilmagan taqdirda, buyurtmachi loyihalash tashkilotidan muayyan ob'ekt bo'yicha qurilish muddatining me'yori to'g'risida xulosa olishga majbur.

Me'yordagi muddatda o'rnatilmagan uskunalar uchun mol-mulk solig'ini to'lovchilar bo'lib kapital mablag'lar hisobiga qayta jihozlanadigan ob'ektlarda montaj qilish talab qilinadigan va o'rnatishga belgilangan texnologik, energetik va ishlab chiqarish uskunalari bo'lgan yuridik shaxslar hisoblanadi.

Me'yordagi muddatda o'rnatilmagan uskunalar uchun soliq solish ob'ekti bo'lib o'rnatishga belgilangan uskunalar qiymati hisoblanadi, ular qatoriga montaj qilishni talab qiladigan, faqat qismlarini yig'ish va poydevorga yoki ustunlarga, polga, qavatlararo to'siqlarga va boshqa bino va inshootlarni ko'tarib turuvchi konstruksiyalarga o'rnatiladigan uskunalar hamda uskunalarni hisobga olish hisobvarag'ida hisoblanadigan shunday uskunalarning ehtiyot qismlar to'plami (me'yordagi muddatda o'rnatilmagan uskunalar qismida) hisoblanadi. Ushbu uskunalar tarkibiga o'rnatiladigan uskunalar qatorida montaj qilish uchun belgilangan nazorat-o'lchov apparaturasi yoki boshqa asboblari ham kiradi.

Korxonalar, binolar va inshootlar qurilishida tasdiqlangan qurilish muddati va tayyorlab qo'yilgan zaxiralar me'yoriga muvofiq har bir ob'ekt bo'yicha texnologik yoki boshqa uskunalarni etkazib berish va montaj qilish jadvali belgilangan bo'lishi lozim.

Mamlakatimizda ishlab chiqarilgan va import qilingan uskunalarni etkazib berish va montaj qilish jadvalida quyidagi muddatlarda topshirish hisobga olinadi:

- yirik texnologiya va energetika uskunalari -ularni nomma-nom ro'yxatlari bo'yicha montaj qilish va etkazib berish jadvallarining rejadagi muddati o'tib ketgandan keyin;

- texnologiya uskunalari, texnologiya liniyalari, qurilmalar va boshqa umumzavod uskunalari -uskunalarni montajga topshirishining rejadagi muddati o'tgandan keyin, lekin olti oydan ortiq bo'lmagan muddatda;

- komplekt import uskunalari -ularni montajga topshirishning rejadagi muddati o'tib ketgandan keyin, lekin bir yildan ortiq bo'lmagan muddatga, agar texnik shart-sharoitlariga ko'ra uskunani qismlar bo'yicha montaj qilish mumkin bo'lmasa, ularni montajga topshirish muddati uskunalar butun komplektining kelib tushishi paytidan hisoblanadi;

- qismlarga ajratilgan import uskunalari, shuningdek kabel mahsulotlari, simlar va trosalar -ularni montajga topshirishning rejadagi muddati o'tgandan keyin, lekin olti oydan ortiq bo'lmagan muddatda.

Uskunalarni montaj qilish va o'rnatish uchun me'yorlar va jadvallar bo'lmaganida soliq quyidagi muddatlarda to'lanadi:

- ishlab chiqarish maqsadlaridagi ob'ektlar bo'yicha mamlakatimizda ishlab chiqarilgan va import qilingan uskunalarning o'rnatilmaganligi uchun -sotib olinganiga bir yillik muddat to'lganidan keyingi oydan boshlab;

- noishlab chiqarish maqsadlaridagi ob'ektlar bo'yicha -sotib olinganiga olti oy tugagandan keyin;

Uskunalarni etkazib berish va montaj qilishning yuqorida ko'rsatilgan muddatlarini buzganligi uchun korxonalar va tashkilotlar, O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarida nazarda tutilgan hollardan tashqari, mol-mulk solig'ini ikki baravar ko'paytirilgan stavka bo'yicha to'laydilar.

6. Yuridik shaxslarning mol-mulklariga soliq solishda xorij tajribalaridan foydalanish. Rivojlangan mamlakatlarning soliq tizimi turli iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy shart-sharoitlar ta'siri ostida shakllanish xarakteriga ega. Bu mamlakatlarda soliqqa tortish tizimi, soliqlarning turi, ularning tarkibiy tuzilishi, soliqqa tortish usuli, stavkalari, soliqqa tortish bazasi va soliq imtiyozlari berilishi qoidalalariga asosan hukumatning turli darajalardagi fiskal vakolatlariga qarab bir-biridan tubdan farq qiladi va quyidagi umumiy xususiyatlarga ega:

- byudjetga tushadigan soliq daromadlarini oshirib borish yo'llarini qidirish;
- soliqqa tortishda umumiy tizim bo'lgan adolatlilik tamoyiliga rioya qilish;
- iqtisodiyot qonun qoidalaridan kelib chiqqan holda soliq tizimini ishlash mexanizmini tashkil etish.

Iqtisodiy jihatdan rivojlangan mamlakatlarda amal qiluvchi mol-mulk solig'i bo'yicha tajribasini o'rganish sabablari quyidagicha:

Birinchiidan, soliqqa tortishning bu turidan rivojlangan mamlakatlarda uzoq vaqt, unga xos bo'lgan fiskal va iqtisodiy vazifani bajarish uchun foydalanib kelinmoqda;

Ikkinchiidan, rivojlangan mamlakatlarda amal qiluvchi mol-mulk solig'i mexanizmlarini aynan qabul qilmay, balki mamlakatimizda ular tajribasidagi eng ilg'or tomonlarni qo'llash zarur.

Mulk solig'i bozor iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlar soliq tizimining tabiiy elementlari hisoblanadi. Ular, qoida bo'yicha, mahalliy byudjetga tushadi va bunday darajadagi byudjetlar soliq manbalarida beqiyos salmoqqa ega. Rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda mulkni soliqqa tortish quyidagi soliq guruhlarida yordamida amalga oshiriladi: shaxsiy mulk solig'i, meros va hadya solig'i, kapitalning o'sishiga soliq va mulkning ayrim turlari (yer, bino va inshootlar) soliqlardan iborat.²⁸

Rivojlangan mamlakatlarda soliqlarning quyidagi asosiy shakllari mavjud: jismoniy shaxslar daromad solig'i, yuridik shaxslar daromad solig'i, oborot solig'i yoki QQS, ijtimoiy sug'urta fondlariga ajratmalar, iste'mol soliqlari, mol-mulk solig'i, yer solig'i, meros va sovg'aga soliq va boshqalar.

Bu mamlakatlarda mulkni soliqqa tortish asosan ikki soliq yo'nalishida: mulkning umumiy summasiga soliq solish va mulkning alohida turlariga soliqlar asosida amalga oshiriladi. Mulkning umumiy summasiga soliq o'z navbatida jismoniy shaxslarning shaxsiy mulkiga soliq va yuridik shaxslar mol-mulk soliqlariga bo'linadi. Mol-mulkka solinadigan barcha soliqlar hududiy yoki mahalliy soliqlarga taalluqli ammo, undirish chegarasi ko'p hollarda markaziy darajada belgilanadi. Maxsus mol-mulk soliqlari tarixan saqlanib qolgan soliqlar hisoblanadi. Bu soliqlarning jami soliq tushumlaridagi ulushi rivojlangan mamlakatlarda qattiq farq qiladi. Agar Buyuk Britaniyada ushbu ulush 10%dan oshig'ini tashkil etgan bo'lsa, Belgiya, Gretsiya, Avstriya, Italiya, Lyuksemburg, Turkiya, Finlyandiya, Shveytsariya, Shvetsiya, Ispaniyalarda ular 1%dan oshadi. Mulkning alohida turlariga soliqlari bo'yicha yuqori tushumli davlatlarga AQSh (9%dan yuqori), Kanada (8%dan yuqori), Yangi Zelandiya (6% atrofida), Avstraliya (deyarli 5%), Irlandiya (2,5%), Frantsiya (2% atrofida) kiradi.²⁹

Jismoniy shaxslar mol-mulk solig'iga tortishda inshoot va imoratlarning qurilish materiallari, hajmi va foydalanish maqsadlaridan kelib chiqqan holda soliqqa tortish shartlari o'zgarishi mumkin. Albatta, bu borada aholining yashash joylari va iqtisodiy faoliyat ob'ektlariga tegishli binolarni soliqqa tortish shartlari sezilarli farq qiladi.

Mulkiy soliqlar ichida ko'chmas mulk uchun soliq asosiy soliqlardan biri bo'lib, bu soliqqa yer uchastkalari va imoratlar tortiladi. Bu soliq stavkalari unchalik yuqori bo'lmaydi va odatda shunday mulk qiymatining 1,0–3,0%ini tashkil etadi. Ba'zi mamlakatlarda shuningdek, mulkning umumiy summasiga solinadigan soliq ham bo'ladi, unga faqat yirik mulk tortiladi, chunki ushbu soliq borasida soliq

²⁸ Налоги и налогообложение: Учебн. пособие для вузов/И.Г. Русакова, В.А. Толкушкин и др.; Под.ред. И.Г. Русаковой, В.А. Кашина.-М.: Финансы, ЮНИТИ, 1990.-495с. (1926)

²⁹ А.В.Перов, А.В.Толкушкин, Налоги и налогообложение. Учебное пособие, 2-е изд., перераб. и допол. Москва – ЮРАЙТ, 2003. 87 с.

solinmaydigan yuqori darajali minimum ko'zda tutilgan. Soliqqa tortiladigan ob'ekt tarkibiga yer uchastkalari va imoratlardan tashqari, kompaniyalarning aktsiyalari paketlari, individual (yakka) tadbirkorlarning aktivlari va tovar zaxiralari, uchinchi shaxslar qarzdorligi va shu kabilar ham kiritiladi. Soliq stavkalari asosan 1,0–2,0%ni tashkil etadi.

Ma'lumki Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida jahon moliyaviy-iqtisodiy inqiroziga qarshi chora tadbirlarni amalga oshirishda soliq islohotlarini amalga oshirilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan biz tahlil qilayotgan mol-mulk soligi Yevropa Ittifoqining ayrim davlatlarida qayta ko'rib chiqilishi oqibatida, shuningdek iqtisodiy inqirozni bartaraf etish choralari sifatida jismoniy shaxslarning daromad manbalariga tug'ridan-tug'ri ta'sir etuvchi daromad solig'i stavkalarini yanada kamaytirish siyosati amalga oshirilmoqda. Bundan tashqari, Yevropa Ittifoqi Komissiyasi tomonidan qayd etilganidek, mol-mulk solig'i aholining jismoniy shaxslardan undiriladigan daromad solig'i stavkasini pasaytirish imkoniyatini beruvchi bir qancha ipoteka xizmatlaridan biri bo'lmish mol-mulkni shaxsiy qarzdorlik evaziga sotib olinishining rag'batlantirilishini o'z ichiga oladi. Mazkur rag'batlantirishlar amalda aholining qarzdorlik ko'rsatkichlarini pasayishida, mol-mulk narxlarining oshishida hamda mamlakatning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etdi.

Evropa Ittifoqi mamlakatlarida mol-mulk soliqlari Frantsiya, Daniya, Ispaniya, Lyuksemburg, Nidderlandiya, Shvetsariya, Norvegiya, Islandiya, Shvetsiya, Finlyandiya, Lixtenshteyn davlatlarida undiriladi. Ayrim mamlakatlarda esa, masalan Frantsiya va Niderlandiyada mol-mulk soliqlari faqat jismoniy shaxslarga solinadi. Evropadan tashqarida esa, mol-mulk soliqlari AQSh, Yaponiya, Isroil, Indoneziya, Koreya hamda Janubiy Amerikaning ba'zi davlatlarida undiriladi.

Xususan, AQShda mol-mulk solig'ini yuridik va jismoniy shaxslar to'laydilar. Yuridik va jismoniy shaxslar mol-mulkiga solinadigan soliq ko'pchilik shtatlarda undiriladi. Soliq stavkalari shtatlar bo'yicha farqlanadi. Ko'chmas mulkni baqolash bilan shug'ullanadigan soliq idorasi xizmatchilari soliq baholovchilari deb nomlanadilar. Soliq baholovchilari tarkibiga nafaqat soliq inspektorlari, balki texnik nazorat idorlari xodimlari ham kiritiladi. Mol-mulk solig'i tushumlari hokimiyat tuzilmalarining barcha darajadagi soliq tushumlarining sal kam 9,0%ini tashkil etadi. AQShda mol-mulk soliqlari shtat va munitsipalitet darjasida undiriladi. Bu soliqqa asosan ko'chmas mulk va xo'jalik uskunalari tortiladi, foyda ko'rmaydigan tashkilotlarga tegishli bo'lgan va ular tomonidan tijorat maqsadlarida foydalanilmaydigan mol-mulk bundan mustasno. Shuningdek federal hukumat, shtatlar hukumatlari va mahalliy hokimiyat organlarining mol-mulki ham soliqqa tortilmaydi. 13 ta shtatda nomoddiy aktivlar: aktsiyalar, qarz majburiyatlari va shu kabilar soliqqa tortiladi. Fuqarolarga tegishli bo'lgan shaxsiy ko'chmas mulk va ishlab chiqarish vositalari ham soliqqa tortiladi. Shtat darajasida quyidagi soliq stavkalari: korporatsiya kapitalining 0,75%i miqdorida va yuridik hamda jismoniy shaxslarning soliqqa tortiladigan mol-mulkiga 0,5dan 5,0%gacha miqdorda belgilangan. Bundan tashqari, munitsipalitet darajasida ham soliq undiriladi. Barcha

mol-mulk soliqlari har qanday darajada daromad solig'iga tortiladigan daromadni hisoblab chiqarishda chegiriladi.

Buyuk Britaniyada yuridik va jismoniy shaxslarning ko'chmas mulkiga solinadigan soliq mahalliy byudjetni shakllantiruvchi asosiy soliqlardan biri hisoblanadi. Renta to'lovi soliq asosi bo'ladi. U ko'chmas mulk egalari yoki uni ijaraga oluvchmlardan undiriladi. Xullas, mol-mulk solig'i to'lovchilari bo'lib, mulk egalari yoki ishtirokchilari hisoblanadi. Ko'chmas mulk deganda yer tushuniladi. Shuningdek, ushbu soliq to'lovchilari qatoriga uy-joyni ijaraga oluvchilar hamda kvartira haqini to'lovchilar ham kiradi.

Frantsiya byudjetida mol-mulkdan soliq yuqori salmoqqa ega. Bu soliqqa mol-mulk, mol-mulk huquqi va qimmatbaho qog'ozlar tortiladi. Mol-mulk tarkibiga binolar, sanoat va qishloq xo'jalik korxonalari, harakatlanuvchi mulk, aktsiyalar, obligatsiyalar va boshqalar kiradi. Shunisi diqqatga sazovorki, Frantsiyada ba'zi mol-mulk ushbu soliq turidan qisman yoki to'liq ozod etilgan. Shular jumlasiga professional faoliyat doirasida foydalanish uchun mo'ljallangan mol-mulk, qishloq xo'jaligiga oid ba'zi mol-mulk turlari, tarixiy yodgorlik buyumlar, badiiy va kolleksiya buyumlari kiradi.

Germaniyada shaxsiy mulk solig'i tarixiy an'anaga egadir. Bu soliqni 1278 yilda qirol Rudolf fon Gabsburg joriy qilgan. Jismoniy shaxsning umumiy mol-mulkiga solinadigan soliq stavkasi 1955 yil 1 yanvaridan boshlab 1%ga qadar ko'tarildi. Unga qadar soliq stavkasi 0,5 foiz darajasida edi. Sanoat korxonalari va kompaniyalari uchun 0,6 foiz soliq stavkasi belgilangan. Qishloq va o'rmon xo'jaligi mulki pasaytirilgan soliq summasi ko'rinishidagi imtiyozlarga ega.

Kunchiqar davlat Yaponiya soliq tuzimida mol-mulk solig'i alohida o'ringa ega bo'lib, yirik uch guruh soliqlardan birini, ya'ni mol-mulk solig'i guruhini tashkil qiladi. Yaponiyada bu soliqni bizning mamlakatdan farqli o'laroq ham yuridik, ham jismoniy shaxslar bir xil stavkada to'laydilar. Odatda bu mol-mulk qiymatining 1,4%ini tashkil qiladi. Mol-mulknı qayta baholash 3 yilda bir marta o'tkaziladi. Soliqqa tortiladigan ob'ektga barcha ko'chmas mulklar, yer, qimmatbaho qog'ozlar, bank depozitlari bo'yicha foizlar kiradi. Soliq shuningdek, mulk bir egadan boshqasiga o'tgan vaqtida, ya'ni mulk sotish yoki sotib olish vaqtida ham to'lanadi. Soliqqa tortishda yer uchastkalarining qiymatini baholash murakkab vazifa hisoblanadi. Bunga asosiy sabab aholi sonining oshishi natijasida yer bahosining ko'tarilishidir.

O'tgan yillar mobaynida, ko'plab mamlakatlarda mol-mulk bozorining o'tish bosqichida turganligi hamda moliyaviy inqirozlar dunyo moliyaviy bozorini zaiflashtirgani barchamizga ma'lum. Shuning uchun, Yevropa Ittifoqi a'zolari kelishgan holda mol-mulk so'lig'i islohotlarini ipoteka xizmatlarining foiz stavkalarini hamda aholining qarzдорlik ko'rsatkichlarini pasaytirish maqsadida amalga oshirdi. Shu jumladan, Ispaniya o'tgan yildan boshlab yangi ipoteka xizmatlarining foiz stavkalarini keng qamrovda keskin pasaytirishni boshlagan bo'lsa, Gollandiya, Finlandiya va Estoniya mamlakatlari bu keskin o'zgarishlarni ma'lum vaqt davomida sekinlik bilan amalga oshirishni rejalashtirdi. Misol tariqasida shuni aytib o'tish mumkinki, Gollandiya hukumati mol-mulkga egalik qilayotgan

jismoniy shaxslarga ular 30 yil mobaynida mol-mulk ning boshlang'ich qiymati to'laqonligicha to'laganligidan so'ng yangi islohotga ko'ra mol-mulk solig'ining stavkasi kamaytirilgan holda to'lanishi belgilab qo'yildi.

Finlandiya mamlakatida mol-mulk solig'i 2015-yilga kelib 70% ga kamaytirilishi rejalashtirilayotgan bo'lsa (hozirgi vaqtda 80% tashkil etadi), Estoniya hukumati 2012-yilgi mol-mulk solig'ining stavkasini 40% miqdorida kamaytirishga qaror qildi.

Ba'zi Yevropa mamlakatlar iqtisodiy o'sishga bo'lgan salbiy ta'siri sezilarli darajada emasligini xulosa qilib, ko'chmas mulkni soliqqa tortiladigan foiz ko'rsatkichlarini yanada oshirishga qaror qildi. Litva hamda Latvia hukumatlari mamlakatda aholining mol-mulk solig'i bazasini kengaytirishni va mahalliy hokimiyat tomonidan bundan oldingi soliq tizimidan kelib chiqqan holda yangi solig' stavkalarini o'zgarmas holda belgilanishini amalga oshirdi. Shu jumladan, ba'zi Yevropa mamlakatlarida bu islohotlarning asosiy maqsadi etib yirik miqdordagi mol-mulkni hamda jamiyatning bu islohotlarga bo'lgan keskin harakatlarni e'tiborga olgan holda mol-mulk solig'ini yanada barqarorligini ta'minlash deya e'tirof etilgan. 2012-yilning iyun oyida, Sloveniya hukumati yangi yirik miqdordagi mol-mulkni soliqqa tortish tizimini joriy qildi (tijorat hamda tadbirkorlik maqsadida egalik qilinayotgan mol-mulk bundan mustasno). Umumiy qiymati 1 million yevrodan ortiq bo'lgan mol-mulk 0.5% stavka bo'yicha soliqqa tortiladigan bo'ldi (qiymati 2 million yevrodan ortiq bo'lgan mol-mulk uchun esa soliq 1 foiz etib belgilandi). Bu soliq to'lovi keyinchalik 2013-yilning yanvar oyiga kelib belgilanadigan mol-mulk qiymatini 5 yuz ming yevroga tushirish hamda fuqarolarning mol-mulkini soliqqa tortilish stavkasini yanada kamaytirish orqali barqarorlashtirildi. Irlandiya mamlakatida 2013-yilning iyul oyidan boshlab yangi mahalliy mol-mulkni soliqqa tortish tizimi ishga tushirildi (soliq stavkalari mahalliy aholining umumiy qiymati 1 million yevrodan oshmaydigan mol-mulki uchun 0.18% ni, undan yuqori qiymatda belgilangan mol-mulk uchun esa 0.25% ni tashkil etdi). Buyuk Britaniya mamlakatida 2013-yil aprel oyidan boshlab qiymati 2 million funt sterlinggacha belgilangan ma'lum yuridik shaxslarning egalik qilayotgan mol-mulki yangi belgilangan tartibda yillik soliqqa tortish tizimi joriy etildi. Latvia hukumati o'tgan yilning bahoridan boshlab, uch va undan ko'p farzandli oilalarning mol-mulkini soliqqa tortish foiz stavkalari yangi qonun asosida kamaytirilishi mumkinligini qayd etdi.

Qolgan Yevropa mamlakatlari esa soliqqa tortiladigan mol-mulk qiymatini o'zgartirmasliklarini e'tirof etishgan. Biroq, ba'zi Yevropa Ittifoqi a'zolari joriy yilda mahalliy aholining mol-mulkini kadastr bahosini qayta ko'rib chiqishliklarini e'lon qilgan. Ruminiya mamlakatida mahalliy hukumat 2013-yil hisobotiga ko'ra mol-mulkni kadastr qiymatini qayta baholash siyosatini olib borgan taqdirda mol-mulkning kadastr bahosi 16% atrofida o'sish ehtimoli kutilmoqda. Gretsiya hukumati esa yangi mol-mulkni qayta baholash loyihasini taqdim etish ehtimolini matbuot hodimlariga habar bergan. Portugaliya yaqin o'tmishda yangi mol-mulk solig'ini joriy etish siyosatini qo'llab quvvatlovchi qiymati 4.9 millionga teng mol-mulkni qayta baholash yirik loyihasini nihoyasiga yetkazdi.

Yevropa Ittifoqi mamlakatlari soliq tizimini isloh qilinishida Kipr Respublikasi singari 2013-yil yanvar oyidagi yuridik va jismoniy shaxslarning mol-mulk soliqi stavkasini oshirish siyosatini olib borishlari ham mumkin. Shuni ta'kidlash lozimki, mahalliy aholining mol-mulk qiymatini qayta baholamasdan soliq stavkalarini oshirish mol-mulkning hozirgi real qiymatining o'zgarishiga olib keladi. Barcha o'zgarishlarni e'tiborga olgan holda, Estoniya hukumati 2013-yil yanvar oyidan boshlab, kichik va o'rta hajmdagi mol-mulkka egalik qilayotgan mahalliy aholini yer solig'idan ozod qilish orqali mol-mulk solig'ining to'lov qiymatini kamaytirdi. Italiyada esa 2012-yildan buyon joriy etilgan mol-mulkga egalik qilayotgan jismoniy shaxslarni majburiy mahalliy soliq to'lovi kelgusi mol-mulk solig'ini qayta ko'rib chiqish loyihasi tasdiqlangunga qadar vaqtinchalik amalda o'z kuchini yo'qotdi³⁰.

Evropa Ittifoqi bo'lgan Avstriyada mol-mulk solig'i qonunchiligida cheklanmagan soliq javobgarligiga ega (rezidentlar) va cheklangan soliq javobgarligiga ega bo'lgan (rezident bo'lmagan) shaxslarni soliqqa tortishda turli ob'ektlar ko'zda to'tilgan.

Birinchi uchun, qaerda bo'lishidan qat'iy nazar, uning barcha mulki soliqqa tortish ob'ekti hisoblanadi. Ikkinchi uchun esa faqat Avstriya hududida joylashgan mulklar uchun soliq to'laydi. Soliq yuridik shaxslardan ham, jismoniy shaxslardan ham undiriladi. Shuningdek ko'rib chiqish talab qilinadigan asosiy masala mulkning stavkasi va bahosi bo'lib, bunda bu mulk yuqoridagi aytilgan soliqqa tortiladi. Umumiy bo'lgan stavka bo'yicha shaxsiy mulk solig'i Avstriya va Belgiyada-1%, Daniyada-2,2%, Niderlandiyada-0,8%, Germaniyada, jismoniy shaxslar uchun-0,5% (1%), korporatsiyalar uchun-0,6%, Yaponiyada-1,4% da undiriladi. Progressiv soliqqa tortish Frantsiyada Odan 1,5% gacha, Shvetsiyada 3% gacha, amal qiladi. Tahlil qilinayotgan barcha davlatlarda soliqqa tortish maqsadi uchun bozor qiymati bahosidan foydalaniladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda aytish lozimki, mol-mulkni soliqqa tortishning bu turi soliq to'lovchini, to'lov qobiliyatini soliqqa tortish tamoyiliga ko'proq va to'liqroq javob beradi, daromad solig'iga qo'shimcha bo'lib xizmat qiladi, qoidaga asosan, tartibga solish harakteriga ega bo'lib, bunda ko'proq mulkdor shaxslarni soliqqa tortish ko'zda to'tilgan. U qo'llanayotgan mamlakatlarning ko'pida, unga asosan tushumlar soliq tushumlari umumiy so'mmasida uncha katta emas. Vaholanki, mahalliy byudjetlarda u fiskal vazifani bajarishi aniq.

Mulk soliqlaridan keyingi o'rin meros va hadyaga taaluqli soliq hisoblanadi. Meros solig'i – bu yangi mulk egasiga merosga egalik qilish huquqi bilan birgalikda o'tadigan mulk solig'idir (ko'chmas va ko'chma). hadya solig'i- sovg'a sifatida bir mulk egasidan boshqasiga o'tadigan mulk solig'i (ko'chmas va ko'chma). Tijorat shartnomasiga asoslanmay yangi egasiga o'tadigan huquqga ega bo'ladigan, ikkala soliqlarga ham tortiladigan mulk bo'lsa, bu soliqlar bir guruhga birlashadilar va egalik huquqidan mulkka o'tadigan soliqlar deb nomlanadilar. Amalda barcha

³⁰ Jo'rayev A.S. Mol-mulk solig'i: horijiy amaloyot. Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish sharoitida soliqlarning rag'batlantiruvchanlik rolini yanada oshirish yo'llari. Respublika ilmiy-amaliy konferentsiya materiallari. 2014 yil 22 fevral. TMI.136-138 betlar.

rivojlangan davlatlarda meros va hadyani soliqqa tortish markaziy (federal) darajada amalga oshiriladi.

10-mavzu: Yuridik shaxslardan undiriladigan yer solig‘i

Reja:

- 1.Yer solig‘ining huquqiy asoslari, iqtisodiy mohiyati.
- 2.Yer solig‘ini to‘lovchilar.
- 3.Yer solig‘i ob‘ekti, bazasi va soliq stavkalari.
- 4.Yer solig‘i bo‘yicha imtiyozlar.
- 5.Yer solig‘ini hisoblab chiqarish va budjetga to‘lash muddatlari.
6. Yer solig‘ini undirish bo‘yicha xorijiy davlatlar tajribasi va ularning ijobiy tomonlaridan foydalanish.

1.Yer solig‘ining huquqiy asoslari, iqtisodiy mohiyati. 1990 yilda O‘zbekistonda “Yer to‘g‘risida” qonun qabul qilindi va ushbu qonunga ko‘ra yerga egalik qilish va yerdan foydalanishning pullik bo‘lishi belgilandi hamda yer uchun haq yillik yer solig‘i sifatida undiriladigan bo‘ldi.

1991 yilda “Korxonalar, birlashmalar va tashkilotlardan olinadigan soliqlar to‘g‘risida”, 1993 yilda “Yer solig‘i to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Qonuni qabul qilinib, unda yer solig‘ini undirishda soliqqa tortish ob‘ekti, sub‘ektlari, soliq bo‘yicha imtiyozlar, soliqni hisoblash va budjetga to‘lash tartiblari ko‘rsatib berildi. 1997 yilda “Soliq kodeksi”ning qabul qilinishi hamda 1998 yildan uning kuchga kiritilishi bilan yer solig‘ining to‘laqonli huquqiy asoslari yaratildi. Yer solig‘i O‘zbekiston soliq tizimida mahalliy soliqlar va yig‘imlar tarkibiga kiradi hamda mahalliy budjetlarning barqaror daromad manbai hisoblanadi.

Yer solig‘i boshqa soliq turlaridan farqli o‘laroq, o‘ziga hos xususiyatlarga ega. Jumladan, o‘zining iqtisodiy mohiyatiga ko‘ra u renta to‘lovidir yoki boshqacha qilib aytganda ushbu soliq yer egalari va yerdan foydalanuvchi xo‘jalik yurituvchi sub‘ektlar moliyaviy faoliyatining natijalari bilan bog‘liq emas. Demak, ushbu soliqni joriy etilishidan maqsad – yerdan oqilona foydalanishni rag‘batlantirish, tuproq unumdorligini oshirish, sifati turlicha bo‘lgan yerlarda xo‘jalik yuritishning ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlarini tenglashtirish, aholi yashaydigan joylarda infrastruktura rivojlanishini ta‘minlash hamda yerni talon-taroj qilinishiga yo‘l qo‘ymaslik hisoblanadi.

Yer fondi hajmida qishloq ho‘jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari yer maydonlarining o‘sishi fermer xo‘jaliklari sonining yildan-yilga ko‘payib borayotganligi va o‘rmon xo‘jaliklari ixtiyoridagi yer maydonlarining bir qismining ular tasarrufiga o‘tkazilishi hamda zaxira yerlarning o‘zlashtirilishi bilan izohlanadi.

2.Yer solig‘ini to‘lovchilar. Soliq qonunchiligiga ko‘ra o‘z mulkida, egaligida yoki foydalanishida yer uchastkalariga ega bo‘lgan yuridik shaxslar, shu jumladan O‘zbekiston Respublikasining norezidentlari yer solig‘ini to‘lovchilari bo‘lib hisoblanishadi. Agarda soliqqa tortishning alohida tartibi o‘rnatilgan yuridik shaxslar (mikrofirma va kichik korxonalar, savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari, yagona

yer solig'ini to'lovchi qishloq xo'jalik korxonalari, tadbirkorlik faoliyatining qat'iy soliq to'lanishi belgilangan yuridik shaxslar, audio va video kassetalar, lazer disklarini ishlab chiqish, yozish, ko'paytirish va sotish faoliyatini amalga oshiruvchi korxonalar) hamda notijorat tashkilotlar asosiy faoliyat turi bilan bir qatorda boshqa faoliyat turlari bilan shug'ullansalar, unda ular shu faoliyatda foydalaniladigan yerlari uchun yer solig'ini to'lovchilari hisoblanishadi.

Yer uchastkasidan foydalanganlik uchun soliq solish maqsadlarida mashina-traktor parklari (shu jumladan qayta tashkil etilayotgan qishloq xo'jalik korxonalari hududida barpo etiladigan muqobil mashina-traktor parklari), pilla urug'i tayyorlash, pilla tayyorlash va birlamchi ishlov berish korxonalari qishloq xo'jaligi korxonalariga tenglashtiriladi.

Ko'chmas mulk ijaraga berilganda ijaraga beruvchi yer solig'ini to'lovchisi hisoblanadi. Qonun hujjatlariga muvofiq yer uchastkalarini ijaraga olgan yuridik shaxslar (savdo korxonalari bundan mustasno) yer solig'i o'rniga budjetga ijara haqi to'laydilar. Ijara haqi taraflarning kelishuviga binoan belgilanadi, lekin bu haq qonun hujjatlarida belgilangan yer solig'ining bir stavkasidan kam va uch stavkasidan ko'p bo'lmasligi, yerlardan qishloq xo'jaligi ehtiyojlari uchun foydalanilgan taqdirda esa - bir stavkasi miqdorida bo'lishi lozim.

Yer ijarachilarining hisobi, ijaraga olingan yer uchun ijara haqi hisob-kitoblarini taqdim etish, ijara haqini hisoblab chiqarish va to'lash yer solig'i uchun belgilangan tartibga muvofiq amalga oshiriladi.

3.Yer solig'i ob'ekti, bazasi va soliq stavkalari. Soliq kodeksiga ko'ra mulk huquqi, egalik qilish huquqi, foydalanish huquqi yoki ijara huquqi asosida yuridik shaxslarda bo'lgan yer uchastkalari soliq solish ob'ekti hisoblanadi. Soliq kodeksining 280-moddasiga ko'ra quyidagilarga soliq solish ob'ekti sifatida qaralmaydi:

a) aholi punktlarining umumiy foydalanishdagi yerlari. Aholi punktlarining umumiy foydalanishdagi yerlari jumlasiga maydonlar, ko'chalar, tor ko'chalar, yo'llar, sug'orish tarmog'i, sohil bo'yi yerlari va boshqa shu kabi yerlar;

b) aholining madaniy-maishiy ehtiyojlarini qondirish va dam olishi uchun foydalaniladigan yerlar (daraxtzorlar, bog'lar, sayilgohlar, xiyobonlar, shuningdek ariq tarmoqlari egallagan yerlar);

v) kommunal-maishiy yerlar (qabristonlar, chiqindilarni zararsizlantirish va ularni utilizatsiya qilish joylari va boshqa shu kabi joylar);

g) zahira yerlar.

Mavjud yer uchastkalaridan qonun xujjatlariga muvofiq soliq solinmaydigan yer uchastkalari maydonlarini chegirib tashlash orqali soliq solinadigan baza aniqlanadi.

Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'i stavkalari O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori bilan belgilanadi va soliq to'lovchilarga Moliya vazirligi va Davlat soliq qo'mitasi va ularning quyi organlari tomonidan belgilangan tartibda etkaziladi.

Yer solig'i stavkalari jahon amaliyotida qabul qilinganidek, yer qiymatidan kelib chiqib belgilanadi.

O‘zbekiston Respublikasida yerning bozor qiymati shakllanmaganligi sababli, 1 gektar sug‘oriladigan yerdan olinadigan dehqonchilik yalpi mahsulotining o‘rtacha qiymatidan kelib chiqib, uni shartli baholash amalga oshiriladi.

Jahon soliq amaliyotida yer solig‘i stavkalari turli mamlakatlarda turlicha belgilanadi, lekin o‘rtacha olganda yer qiymatining 5 foizidan oshmaydi. Soliq stavkalarini belgilashda tuproq boniteti (sifati) hisobga olinadi. Bonitetni aniqlashda tuproqning genetik kelib chiqishi, mexanik tarkibi, sho‘rlanganlik darajasi, tuproq qatlamining suv o‘tkazaolishi, zichligi kabi boshqa tabiiy xossalari hisobga olinadi. Tuproq boniteti 100 balli tizim bo‘yicha aniqlanadi. 100 ball 10 ta klassga bo‘linadi, ya‘ni 1 klass yerlar nol balldan 10 ballgacha, 2 klass yerlar 11 balldan 20 ballgacha, 3 klass yerlar 21 balldan 30 ballgacha va h.k. 10 klass yerlar 91 balldan 100 ballgacha baholanadi. Bunda yerning ball boniteti qancha yuqori bo‘lsa soliq stavkasi ham shuncha yuqori belgilanadi.

Yerlardan noqishloq xo‘jalik maqsadlarida foydalanadigan yuridik shaxslardan olinadigan yer solig‘i stavkalari O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015 yil 22 dekabrda “O‘zbekiston Respublikasining 2016 yilgi asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari prognozi va davlat budjeti parametrlari to‘g‘risida” gi PQ-2455-sonli qaroriga asosan quyidagicha guruhlanadi:

1. Sug‘oriladigan jamoat qishloq xo‘jaligi yerlari uchun undiriladigan yer solig‘i stavkalari.

2. Lalmi ekinzorlar, bo‘z yerlar va ko‘p yillik ko‘chatlar uchun undiriladigan yer solig‘i stavkalari.

3. Sug‘orilmaydigan pichanzorlar va yaylovlar uchun undiriladigan yer solig‘i stavkalari.

4. Qishloq xo‘jaligi va o‘rmon xo‘jaligida foydalanilmaydigan boshqa yerlar uchun undiriladigan yer solig‘i stavkalari.

5. Toshkent shahrida yer uchastkalaridan foydalanganlik uchun yer solig‘i stavkalari.

6. Shahar va posyolkalardagi yer uchastkalaridan olinadigan yer solig‘i stavkalari.

7. Qishloq joylarda joylashgan yer uchastkalaridan foydalanganlik uchun korxonalar, muassasalar va tashkilotlardan undiriladigan yer solig‘i stavkalari.

8. Qishloq joylarda joylashgan yer uchastkalaridan foydalanganlik uchun fuqarolardan undiriladigan yer solig‘i stavkalari.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qaroridan kelib chiqib, mahalliy xokimiyat idoralari ham o‘zlarining xududiy territoriyasiga qarab qaror chiqarishadi va unda tegishli koeffitsientlar hisobga olinadi.

Qishloq xo‘jalik yerlarining sifati yer uchastkasi mulkdori, yer egasi yoki yerdan foydalanuvchining aybi bilan yomonlashgan (boniteti pasayib ketgan) taqdirda, yer solig‘i yerning sifati yomonlashuviga qadar belgilangan stavkalar bo‘yicha undiriladi.

Shaharlar va shahar qo‘rg‘onlarining ma‘muriy chegaralarida joylashgan qishloq xo‘jalik ahamiyatiga molik yerlar uchun yer solig‘i qishloq xo‘jalik yerlariga belgilangan stavkalarining ikki baravari miqdorida undiriladi.

Yuridik shaxslar foydalanadigan (shu jumladan, yer solig'ini to'lashdan ozod etilgan), davlat hokimiyati organlari tomonidan ajratilgan maydonlardan ortiqcha yer uchastkalari uchun yer solig'i yuridik shaxslar uchun 2,0 koeffitsientini qo'llagan holda to'lanadi. Davlat hokimiyati organlari tomonidan ajratilgan maydonlardan ortiqcha foydalaniladigan yerlar uchun yuqorida ko'rsatilgan koeffitsientni qo'llagan holda yer solig'i to'lanmagan taqdirda soliq to'lovchilarga nisbatan qonun hujjatlariga muvofiq moliyaviy jazo choralari qo'llanadi.

Ma'muriy va sanoat markazlariga nisbatan olganda yer uchastkalarining joylashish joyiga bog'liq holda qishloq joylari uchun belgilangan yer solig'i stavkalariga quyidagi koeffitsientlar qo'llanadi:

-Toshkent shahri atrofida 20 km lik aylanada -1.30;

-Qoraqalpog'iston Respublikasi poytaxti va viloyat markazlari atrofida 15 km lik aylanada -1.20;

-tuman markazlari atrofida 10 km lik aylanada -1,15;

-boshqa shaharlar atrofida 5 km lik aylanada -1,10.

Yer uchastkalarigacha masofa shaharlar va tuman markazlarining ma'muriy chegaralaridan boshlab avtomobil yo'llari bo'ylab belgilanadi. Yer uchastkasi ikki shahar yaqinida joylashgan taqdirda shaharning yuqoriroq funksional vazifasiga muvofiq keladigan koeffitsient qabul qilinadi.

Bir qishloq aholi punkti doirasida yagona stavkalarni belgilash maqsadida soliq to'lovchilarga berilgan yerlar, yerlarning qanday qismi ushbu zonaga kirishiga bog'liq holda, butunlay shahar atrofi zonasiga kiritiladi yoki ushbu zonadan butunlay chiqariladi.

Dehqon xo'jaliklaridan undiriladigan yer solig'ini hisoblab chiqarish chog'ida yer solig'i stavkalariga, yer sifatiga bog'liq holda quyidagi koeffitsientlar qo'llaniladi:

-tuproq boniteti 40 ballgacha bo'lsa -0,75;

-tuproq boniteti 41 dan 70 ballgacha bo'lsa -1,0;

-tuproq boniteti 70 balldan ortiq bo'lsa -1,25.

Shahar va qo'rg'onlarning ma'muriy chegaralarida joylashgan kon va karerlar band etgan yerlar uchun soliq korxonalar, muassasalar va tashkilotlar uchun belgilangan stavkalarga 0,1 koeffitsientini qo'llagan holda to'lanadi.

O'rmon xo'jaliklarida mollarni o'tlatish uchun foydalanilmaydigan yaylov yerlar uchun yer solig'i boshqa yerlar uchun stavkalar bo'yicha to'lanadi.

4.Yer solig'i bo'yicha imtiyozlar. *Soliq kodeksining 282-moddasiga ko'ra soliq solinmaydigan yer uchastkalariga quyidagi yerlar kiradi:*

a) jamoa bog'dorchiligi, uzumchiligi va polizchiligining, jamoa garajlarining umumiy foydalanishdagi yerlari. Ularga borish yo'llari, ariqlar, kollektorlar va umumiy foydalanishdagi boshqa yerlar kiradi;

b) tabiatni muhofaza qilish ahamiyatiga molik yerlar (davlat qo'riqxonalari, milliy va dendrologiya bog'lari, botanika bog'lari, zakazniklar, ov qilishga mo'ljallanganlari bundan mustasno, tabiat yodgorliklari), korxonalar, muassasalar va tashkilotlarga belgilangan tartibda maxsus maqsadlar uchun berilgan, ihota daraxtzorlari egallagan yerlar;

v) tarixiy-madaniy ahamiyatga molik yerlar (tegishli muassasalar va tashkilotlarga doimiy foydalanishga berilgan tarixiy-madaniy qo'riqxonalar, xotira bog'lari, arxeologiya yodgorliklari, tarix va madaniyat yodgorliklari egallagan yerlar);

g) suv fondi yerlari (daryolar, ko'llar, suv omborlari, kanallar, dengizlar, muzliklar, botqoqliklar, gidrotexnika va boshqa suv xo'jaligi inshootlari egallagan yerlar, shuningdek suv havzalari sohilidagi suv xo'jaligi ehtiyojlari uchun korxonalar, muassasalar va tashkilotlarga belgilangan tartibda berilgan yerlar);

d) elektr uzatish liniyalari, podstantsiyalar, umumdavlat aloqa liniyalari va ularning inshootlari egallagan yerlar.

e) umumiy foydalanishdagi avtomobil yo'llari va ularning inshootlari egallagan yerlar. Umumiy foydalanishdagi avtomobil yo'llariga O'zbekiston Respublikasi hukumati tomonidan belgilangan tartibda ularning indekslari va tartib raqamlarini ko'rsatgan holda tegishli ro'yxatlarga kiritilgan avtomobil yo'llari taalluqlidir.

Avtomobil yo'llarining inshootlariga ko'priklar, yo'l chetidagi ariqlar, yon tomondagi zaxira yerlar, ko'tarma ortidagi ariqlar va ko'tarmalar, tog'dagi suv ajratish kanallari, avtobus bekatlari, tushishlar, traktor yo'llari, piyodalar va velosiped yo'laklari, o'pirilish, sel, ko'chkiga qarshi va avtomobil yo'llari uchun ajratilgan yerlarda joylashtirilgan boshqa himoya inshootlari kiradi;

j) temir yo'llarning umumiy tarmog'i va ularning inshootlari egallagan yerlar.

Sanoat va boshqa korxonalariga o'tkazilgan temir yo'llar egallagan yerlar uchun soliq belgilangan tartibda to'lanadi.

Temir yo'llarning inshootlari tarkibiga zaxiralar, tuproqtepalar, yo'ldagi suv ajratish, mustahkamlash va tutib turish inshootlari, yo'llar bo'ylab qordan himoyalash va qumni mustahkamlash polosalari, tortish podstantsiyalari, tonnellar va shu singari sun'iy inshootlar va yo'l qurilmalari kiradi;

z) umumiy foydalanishdagi shahar elektr transporti yo'llari va metropoliten liniyalari (shu jumladan, metropoliten bekatlari egallagan yerlar) va ularning inshootlari egallagan yerlar. Mazkur imtiyoz tramvay yo'llari va trolleybus liniyalari, metropoliten liniyalari, tramvay va trolleybus bekatlari, shu jumladan dispetcherlik punktlari, metropoliten bekatlari va shahar elektr transporti yo'llaridagi boshqa inshootlar egallagan yerlarga tatbiq etiladi. Ma'muriy va boshqa yordamchi binolar, depolar (depo hududida joylashgan elektr transporti yo'llari va metropoliten liniyalari egallagan yerlardan tashqari), qurilish va ta'mirlash ob'ektlari egallagan yerlar uchun soliq belgilangan tartibda to'lanadi;

i) sport inshootlari, stadionlar, sport maydonchalari, suzish havzalari, sportning texnik turlari ob'ektlari va boshqa jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish komplekslari, onalar va bolalarning dam olish va sog'lomlashtirish joylari, sanatoriy-kurort muassasalari va dam olish uylari, o'quv-mashq bazalari egallagan yerlar;

k) magistral suv quvurlari, magistral kanalizatsiya kollektorlari va ularning inshootlari, suv olish va tozalash inshootlari, shuningdek suv ta'minoti va kanalizatsiyaga tegishli boshqa ob'ektlar egallagan yerlar. Suv ta'minoti va kanalizatsiyaga tegishli boshqa ob'ektlar tarkibiga aholi punktlarida suv quvuri va

kanalizatsiya tarmog'idagi nasos stantsiyalari, kuzatish quduqlari va dyukerlar, suv mineralari va shu singari inshootlar kiradi;

l) magistral gaz va neft quvurlari va ularning inshootlari egallagan yerlar;

m) magistral issiqlik trassalari va ularning inshootlari egallagan yerlar. Issiqlik trassalarining inshootlariga nasos stantsiyalari, issiqlikni hisobga olish va nazorat qilish asboblari, isitkichlar, issiq suv ta'minotining tsirkulyatsiya nasoslari kiradi;

n) samolyotlarning uchish-qo'nish maydonlari, shu jumladan ularni yerda boshqarish yo'laklari va to'xtash joylari, fuqaro aviatsiyasi aeroportlarining radionavigatsiya va elektr-yoritish uskunalari joylashgan yerlar;

o) O'zbekiston Respublikasining Investitsiya dasturiga kiritilgan ob'ektlar qurilishi uchun ajratilgan yerlar-qurilishning me'yoriy muddati davriga, shuningdek Vazirlar Mahkamasining qarori bilan qurilish ishlari to'xtatib qo'yilgan ob'ektlar egallagan yerlar. Investitsiya dasturiga kiritilgan ob'ektlar qurilishining me'yoriy muddati tugagach, shuningdek to'xtatib qo'yilgan ob'ektlarni qurish davom etilgan yoki ular faoliyat ko'rsata boshlagan hollarda yer solig'i qurilishning me'yoriy muddati tugashidan yoki ob'ekt qurilishi yoxud undan foydalanish boshlanganidan keyingi oydan boshlab to'lanishi boshlaydi.

Investitsiya dasturiga kiritilgan ob'ektlar qurilishiga ajratilgan yer uchastkalariga soliq solinmaydi. Agar Investitsiya dasturiga ko'ra korxonalar, uning alohida tsexlarini ta'mirlash yoki qayta jihozlash nazarda tutilgan bo'lsa, bunday hollarda mazkur imtiyoz qo'llanmaydi;

p) gidrometeorologiya va gidrogeologiya stantsiyalari hamda postlari egallagan yerlar;

r) ilmiy tashkilotlarning qishloq xo'jaligi ahamiyatiga molik va o'rmon fondidagi yerlari, qishloq xo'jaligi va o'rmon xo'jaligi sohasidagi ilmiy-tadqiqot tashkilotlari hamda o'quv yurtlariga qarashli tajriba, eksperimental va o'quv-tajriba xo'jaliklarining bevosita ilmiy va o'quv maqsadlari uchun foydalaniladigan yerlari. Ilmiy tajribalar, eksperimental ishlar, yangi navlar seleksiyasini amalga oshirish hamda mavzu doirasi tasdiqlangan boshqa ilmiy va o'quv maqsadlari uchun foydalaniladigan ekinlar va ko'chatlar egallagan yer uchastkalari soliq to'lashdan ozod etiladi;

s) yangi o'zlashtirilayotgan yerlar va meliorativ holatini yaxshilash ishlari olib borilayotgan sug'oriladigan yerlar -loyihada nazarda tutilgan muddatga, lekin ishlar boshlanganidan e'tiboran ko'pi bilan besh yilga;

t) rekreatsion ahamiyatga molik yerlar (aholining ommaviy dam olishi va turizmni tashkil etish uchun tegishli muassasalarga berilgan yerlar: o'rmon bog'lari, bog'lar, xiyobonlar, plyajlar va hokazolar).

Bunda muassasa deganda mulkdor tomonidan boshqarish, ijtimoiy-madaniy yoki notijorat tusidagi boshqa funktsiyalarni bajarish uchun tashkil etilgan holda u tomonidan to'liq yoki qisman moliyalanadigan tashkilot tan olinadi;

u) sog'lomlashtirish ahamiyatiga molik yerlar (kasalliklarning oldini olish va odamlarni davolash ishini tashkil etish uchun qulay tabiiy omillarga ega bo'lgan yerlar);

f) qishloq xo'jalik va o'rmon xo'jaligi korxonalari hamda tashkilotlarining o'rmonlar va ihotazorlar, ta'lim, madaniyat va sog'liqni saqlash ob'ektlari, shuningdek sport inshootlari egallagan yerlari;

x) qishloq xo'jalik korxonalarining yangi o'tqazilgan bog' va uzumzorlari -ular meva qilish davriga kirishigacha, qishloq xo'jalik ekinlari ekish uchun qator oralaridan foydalanilishidan qat'i nazar.

Yangi tut ko'chatlari o'tqazilgan yer uchastkalari -qator oralaridan qishloq xo'jalik ekinlarini ekish uchun foydalanilishidan qat'i nazar, 3 yil muddatga. Shu munosabat bilan bahorda o'tqazilgan tut ko'chatlari soliq to'lashdan uch yilga ozod qilinadi, bunga ko'chat o'tqazilgan yil ham kiradi. Kuzda o'tqazilgan ko'chatlar o'tqazilgan yildan keyingi yildan boshlab uch yilga soliq to'lashdan ozod qilinadi;

ch) soliq to'lovchining balansida bo'lgan hamda tadbirkorlik faoliyatida foydalanilmayotgan fuqarolik himoyasi va safarbarlik ahamiyatiga molik ob'ektlar egallagan yerlar. Fuqarolik himoyasi va safarbarlik ahamiyatiga molik ob'ektlar egallagan yerlar maydoni haqiqatda egallagan maydondan kelib chiqib qabul qilinadi.

Agar soliq solinmaydigan yer uchastkasi maqsadga ko'ra foydalanilmasa, ushbu maydon uchun yer solig'i belgilangan tartibda to'lanadi. Bunday yer uchastkasidan qishloq xo'jalik ekinlari va ko'chatlarni parvarishlash uchun foydalanilsa, soliq qishloq xo'jaligi ahamiyatiga molik yerlar uchun stavkalar bo'yicha to'lanadi.

Quyidagi yuridik shaxslar yer solig'idan ozod qilinadilar:

a) madaniyat, ta'lim, sog'liqni saqlash, mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish muassasalari, qaysi idoraga bo'ysunishidan qat'i nazar, ular zimmasiga yuklangan vazifalarni amalga oshirish uchun ajratilgan yer uchastkalari uchun.

Ularga quyidagilar kiradi:

1) madaniyat va san'at muassasalari (kutubxonalar, muzeylar, ko'rgazmalar, klub muassasalari, maktabgacha tarbiya muassasalari, madaniyat va istirohat bog'lari, botanika bog'lari va hayvonot bog'lari, televidenie va radioeshittirish tahririyatlari, teatrlar, kinoteatrlar, kontsert tashkilotlari va jamoalari, tsirkalar, kinostudiyalar va ovoz yozish studiyalari, va boshqalar);

2) maorif muassasalari (oliy va o'rta maxsus ma'lumotli kadrlar tayyorlash, oliy ma'lumotli kadrlar tayyorlash, o'rta maxsus ma'lumotli kadrlar tayyorlash, ishchilar va boshqa xodimlarni tayyorlash va malakasini oshirish, umumiy ta'lim bolalar maktablari, maktabgacha tarbiya, ota-onalar qarovsiz qolgan bolalarni tarbiyalash muassasalari);

3) sog'liqni saqlash muassasalari (kasalxona muassasalari, dispanserlar, ambulatoriya-poliklinika muassasalari, tez va shoshilinch tibbiy yordam hamda qon quyish muassasalari, onalik va bolalikni muhofaza qilish muassasalari, sanatoriy-kurort muassasalari, sanitariya-profilaktika muassasalari, sanitariya-epidemiologiya muassasalari, sanitariya maorifi muassasalari, sud-tibbiy ekspertiza muassasalari);

4) mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish muassasalari (vrachlik-mehnat ekspertiza komissiyalari, qariyalar va nogironlar uchun internet uylar).

b) dehqon xo'jaliklari -davlat ro'yxatidan o'tkazilgan paytdan e'tiboran ikki yil muddatga;

v) nogironlarning jamoat birlashmalari, "Nuroniylar" jamg'armasi va "O'zbekiston chernobilchilari" uyushmasi mulkida bo'lgan, ishlovchilari umumiy sonining kamida ellik foizini nogironlar tashkil qilgan yuridik shaxslar, savdo, vositachilik, ta'minot-sotish va tayyorlov faoliyati bilan shug'ullanuvchi yuridik shaxslar bundan mustasno.

Xodimlarning umumiy soniga korxonada shtatida bo'lgan, shu jumladan o'rindoshlik bo'yicha ishlovchilar, shuningdek korxonada shtatida bo'lmagan (pudrat shartnomasi va fuqarolik-huquqiy tuzdagi boshqa shartnomalar bo'yicha ishlarni bajaradigan) xodimlar kiritiladi.

5.Yer solig'ini hisoblab chiqarish va budjetga to'lash muddatlari. Yer solig'i yuridik shaxslar tomonidan har yili 1 yanvargacha bo'lgan holatga qarab mustaqil hisoblab chiqariladi va soliq bo'yicha hisob-kitoblar yer uchastkasi joylashgan hududdagi davlat soliq organiga joriy yilning 15 fevraligacha qishloq xo'jaligi ahamiyatiga ega bo'lmagan hamda qishloq xo'jaligi ahamiyatiga molik yerlar uchun belgilangan shakllar bo'yicha taqdim etiladi.

Bo'shatib olinayotgan mablag'lardan muayyan maqsadlar uchun foydalanish sharti bilan imtiyozlar olgan yuridik shaxslar soliq to'lovchilar uchun belgilangan shakl bo'yicha va muddatlarda yer solig'i hisob-kitobini taqdim etadilar.

Yuridik shaxs hisoblangan dehqon xo'jaliklari hisoblab yozilgan yer solig'i umumiy summasining 95%ini budjetga, 5%ini esa Dehqon va fermer xo'jaliklarini qo'llab-quvvatlash jamg'armasiga to'laydilar. Hisob-kitoblarda Jamg'armaga to'lanadigan summa alohida satrda aks ettiriladi.

Yer solig'ini hisoblab chiqarish yer uchastkasi haqiqatda egallagan maydondan kelib chiqib amalga oshiriladi.

Yer uchastkalarining umumiy maydonlari to'g'risidagi ma'lumotlar yer uchastkasiga bo'lgan huquqni tasdiqlaydigan hujjatlar yoki yerlarni inventarizatsiyalash dalolatnomalari bo'yicha qabul qilinadi.

Yil davomida yuridik shaxslarda yer uchastkalariga mulk huquqi, yerga egalik qilish huquqi, yerdan foydalanish huquqi vujudga kelgan (bekor bo'lgan) taqdirda, shuningdek ular foydalanayotgan yer maydoni kengaygan (kamaygan) yoki yer solig'i bo'yicha imtiyoz huquqlari to'xtatib qo'yilgan (paydo bo'lgan) hollarda ular yer uchastkasi ajratilgan (olib qo'yilgan) yoki imtiyozlar to'xtatilgan (paydo bo'lgan) kundan e'tiboran bir oydan kechiktirmay davlat soliq organlariga yer solig'i bo'yicha hisob-kitoblarni taqdim etishlari shart.

Hisobot yili davomida yer mulklari tarkibida o'zgarishlar yuz bergan yuridik shaxslar davlat soliq organlariga yer solig'i to'lanadigan hisobot yilining 1 noyabriga qadar yer solig'ining aniqlashtirilgan hisob-kitobini taqdim etadilar.

Agar alohida bino bir necha yuridik shaxsning balansida bo'lsa, yer solig'ini har bir yuridik shaxs alohida, egallagan ishlab chiqarish xonalariga mutanosib ravishda to'laydi.

Ko'p qavatli turar joylarning bir qismini egallagan yuridik shaxslar yer solig'ini turar joy egallagan umumiy maydondan va mazkur yuridik shaxs tomonidan foydalaniladigan ishlab chiqarish xonalarining hissasidan kelib chiqib hisoblab chiqaradilar.

Yuridik shaxslar (qishloq xo'jaligi korxonalaridan tashqari) soliqni har chorakda, chorak ikkinchi oyining 15-kuniga qadar teng ulushlar bilan to'laydilar (15 fevral, 15 may, 15 avgust, 15 noyabr).

Agar yuridik shaxs yer uchastkasini hisobot choragi uchun to'lash muddati tugaganidan keyin olgan bo'lsa, ushbu davr uchun soliqni to'lash muddati bo'lib keyingi chorak uchun soliq to'lash muddati hisoblanadi.

Yagona yer solig'ini to'lashga o'tmagan qishloq xo'jaligi korxonalari yer solig'ini hisobot yilining 1 iyuliga qadar – yillik soliq summasining 20 foizini, hisobot yilining 1 sentabriga qadar – yillik soliq summasining 30 foizini va hisobot yilining 1 dekabriga qadar – hisoblangan soliqning qolgan (50 foizi) summasini to'lashni amalga oshiradi.

Yil davomida ajratilgan yer uchastkalari uchun soliq yer uchastkasi ajratilgan oydan keyingi oydan boshlab to'lanadi. (Masalan, vakolatli hokimiyat organining 15 avgustdagi qarori bilan korxonaga yer ajratilsa, u yer solig'ini 1 sentabrdan boshlab to'laydi).

Yuridik shaxslarga yer solig'i bo'yicha imtiyoz belgilansa, ular ushbu huquq paydo bo'lgan oydan boshlab soliq to'lashni to'xtatadilar. Yer solig'i bo'yicha imtiyoz huquqi to'xtatilgan taqdirda ular yer solig'ini ushbu huquq to'xtatilgan oydan keyingi oydan boshlab to'laydilar.

Soliq to'lovchi tomonidan ortiqcha soliq summalari to'langan taqdirda, agar boshqa soliqlar va yig'imlar bo'yicha qarz mavjud bo'lmasa, ushbu summalar soliq to'lovchiga o'ttiz kun ichida uning yozma arizasi bo'yicha qaytariladi yoki bo'lg'usi to'lovlar hisobiga qayd etiladi. Yer solig'i, soliq to'lovchining joylashgan yeridan qat'i nazar, hududida yer uchastkasi joylashgan tuman yoki shaharning mahalliy budjetiga to'lanadi. Agar yer uchastkasi ham tuman, ham shahar hududida joylashgan bo'lsa, soliq xuddi shu tartibda to'lanadi. Yuridik shaxslarning budjet bilan yer solig'i bo'yicha hisob-kitoblari buxgalteriya hisobi budjetga to'lovlar bo'yicha qarzlarni hisobga olish hisobvarag'ida yuritiladi.

6. Yer solig'ini undirish bo'yicha xorijiy davlatlar tajribasi va ularning ijobiy tomonlaridan foydalanish. Ko'pgina rivojlangan mamlakatlarda fuqarolar egaligida, tasarrufida va foydalanishidagi yer uchastkalari bizning mamlakatimizdagidek yer solig'iga emas, balki, mulk ob'ektlari tarkibiga kirgan holda mol-mulk solig'iga tortiladi. Mol-mulkdan olinadigan soliqlar davlat soliqlari umumiy hajmida kam o'rin tutadi va ko'pchilik mamlakatlarda mahalliy soliqlar toifasiga kiritiladi. Mamlakatimizda ham yer solig'i mahalliy soliqlar guruhiga kiritilgan.

Rivojlangan mamlakatlarda mulkni soliqqa tortish ikki soliq guruhi: mulkning umumiy summasiga soliq va mulkning alohida turlariga soliqlari asosida amalga oshiriladi. Mulkning umumiy summasiga soliq o'z navbatida jismoniy shaxslarning shaxsiy mulkiga soliq va yuridik shaxslar mol-mulk soliqlariga bo'linadi.

Shaxsiy mulk solig'iga jismoniy shaxslar mulkning qiymati tortiladi. Mulk qiymati amaldagi qonunlarga ko'ra ishlab chiqilgan usullar orqali aniqlanadigan bozor yoki kadastr qiymati asosida baholanadi.

Shaxsiy mulk solig'i yagona stavkada yoki soliqqa tortishning tabaqalashtirilgan progressiv stavkasi asosida undirilishi mumkin. Soliqqa tortishning yagona stavkasi Germaniya, Belgiya, Islandiya va Lyuksemburgda qo'llaniladi. Soliqqa tortishning progressiv tizimi Shvetsiya, Finlyandiya, Norvegiya, Ispaniya, Shveysariya va boshqa davlatlarda amal qiladi.

Yer uchastkalariga solinadigan barcha soliqlar hududiy yoki mahalliy soliqlarga taalluqli ammo, undirish chegarasi ko'p hollarda markaziy darajada belgilanadi. Maxsus yer soliqlari tarixan saqlanib qolingani soliqlar hisoblanadi. Bu soliqlarning jami soliq tushumlaridagi ulushi rivojlangan mamlakatlarda qattiq farq qiladi. Agar Buyuk Britaniyada ushbu ulush 10%dan oshig'ini tashkil etgan bo'lsa, Belgiya, Gretsiya, Avstriya, Italiya, Lyuksemburg, Turkiya, Finlyandiya, Shveysariya, Shvetsiya, Ispaniyalarda ular 1%dan oshadi. Mulkning alohida turlariga soliqlari bo'yicha yuqori tushumli davlatlarga AQSh (9%dan yuqori), Kanada (8%dan yuqori), Yangi Zelandiya (6% atrofida), Avstraliya (deyarli 5%), Irlandiya (2,5%), Frantsiya (2% atrofida) kiradi.³¹

Yer uchastkalariga solinadigan soliqlar bo'yicha yuqori ulushli tushumlar asosan aholi yashash joylaridan undiriladi. Inshaot va imoratlarni soliqqa tortishda ularning qurilish materiallari, yerga birlashtirish usullari, xajmi va foydalanish maqsadlaridan kelib chiqqan holda soliqqa tortish shartlari differentsiyalanadi. Albatta, turar joylarni va sanoatga tegishli binolarni soliqqa tortish shartlari sezilarli farq qiladi.

Yer uchastkalarini soliqqa tortishda qaysi xo'jalik maqsadlarida foydalanishidan kelib chiqqan holda farqlanadi. Imorat qurilgan va qurilmagan yer uchastkalari, qishloq xo'jaligi maqsadlarida ishlatiladigan va ishlatilmaydigan yer uchastkalarini soliqqa tortish tizimi farq qiladi. Odatda ushbu soliq stavkalari yer uchastkasining kadastr qiymatidan foizlarda belgilanadi. Bu soliqlardan davlat mulkida, mahalliy hokimiyat organlari mulkida, shuningdek, qonun-hujjatlarda ko'rsatilgan tashkilotlar mulkida bo'lgan ob'ektlar ozod etilishi mumkin.

Ushbu soliqlar orasida ko'chmas mulk solig'i asosiy soliq hisoblanadi, bu soliqqa yer uchastkalari va imoratlar tortiladi. Bu soliq stavkalari yuqori bo'lmaydi va odatda shunday mulk qiymatining 1,0–3,0%ini tashkil etadi. Ba'zi mamlakatlarda shuningdek, mulkning umumiy summasiga solinadigan soliq ham bo'ladi, unga faqat yirik mulk tortiladi, chunki ushbu soliq borasida soliq solinmaydigan yuqori darajali minimum ko'zda tutilgan. Soliq solinadigan mulk tarkibiga yer uchastkalari va imoratlardan tashqari, kompaniyalarning aksiyalari paketlari, individual (yakka) tadbirkorlarning aktivlari va tovar zaxiralari, uchinchi shaxslar qarzdorligi va shu kabilar ham kiritiladi. Soliq stavkalari 1,0–2,0%ni tashkil etadi.

Ayrim mamlakatlarda hamon saqlanib qolayotgan hunarmandchilik va uy egaligi soliqlari ham mol-mulk soliqlari jumlasiga kiradi. Bunday soliqlarni hisoblab chiqishda ishchilar, dastgohlar, deraza, eshiklar soni va shu kabilar negiz qilib olinadi.

³¹ А.В.Перов, А.В.Толкушкин, Налоги и налогообложение. Учебное пособие, 2-е изд., перераб. и допол. Москва – ЮРАЙТ, 2003. 87 с.

Jahon bozorida etakchilik qiluvchi mamlakatlar yutuqlarining tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, ularning ko'pchiligi soliqlar borasida raqobatbardoshlik yo'li bilan muvaffaqiyatli ravishda quyidagi asosiy vazifalarni hal qiladi:

- soliq stavkalarini dunyodagi o'rta darajadan pastroq darajada belgilash;
- daromad oluvchilar asosiy ommasi bo'yicha soliqqa tortishning progressiv tizimlaridan voz kechish;
- soliqqa torish bazasini hisoblab chiqarishda investitsiyalarni soliqqa tortishdan butunlay ozod qiladigan muayyan qoidalarni belgilash.

Rivojlangan xorijiy mamlakatlardagi soliq tizimlarining hammasini ham takomillashgan va hozirgi kunning talablariga to'liq javob beradi deb bo'lmaydi. Shuning uchun ham bu mamlakatlar soliq tizimlarini sistematik ravishda isloh qilib turilishi bejiz emas. Albatta, o'tish iqtisodiyotiga ega bo'lgan mamlakatlar rivojlangan xorijiy mamlakatlar soliq tizimlaridan avtomatik ravishda nusxa olmasdan, ularning xatolaridan tegishli saboq olishlari kerak. Zero, soliq siyosatida mamlakatning o'z tajribasiga tayanibgina qolmay, soliq tizimida yaratilayotgan va rivojlanayotgan mahalliy sharoitlarni hisobga olgan holda boshqa mamlakatlardagi barcha qimmatli va foydali tajribalardan foydalanish ham muhim.

Rivojlanayotgan mamlakatlarda o'tkazilayotgan islohotlar tajribasini tahlil qilish ham bu mamlakatlar bilan O'zbekiston o'rtasida bir necha o'xshash sharoitlar mavjud bo'lganligi uchun mamlakatimizda soliq sohasida o'zgarishlarni amalga oshirishda bir necha foydali saboqlarni berishi mumkin.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, davlatimiz soliq tizimidagi mol-mulk va yer solig'ining o'rni va ahamiyati rivojlangin mamlakatlardagi mol-mulk va yer solig'ining ahamiyati bilan bir qator o'xshashliklarga ega. Yuqorida ko'rib o'tganimizdek, mol-mulk solig'i barcha davlatlarda undiriladi. Yer solig'i esa Avstriya, Germaniya, Rossiya Federatsiyasi, Ukraina va boshqa xorijiy davlatlarda undirilgan ekan. Boshqa davlatlarda esa yer uchastkalari ko'chmas mulk solig'i ob'ektiga qo'shilgan holda soliqqa tortiladi. Yuqorida ko'rib o'tganimizdek, mamlakatimiz mol-mulk va yer solig'i Rossiya Federatsiyasi mol-mulk va yer solig'i bilan umumiy o'xshashliklarga ega.

Albatta, rivojlanish yo'lida borayotgan yosh davlatimizning soliq siyosati ham mukamallashtirish yo'lidadir. Jumladan, jismoniy shaxslardan undiriladigan yer solig'i ham. Ushbu soliq turini takomillashtirish maqsadida Kanada misolidagi kabi maxsus bo'linmalarni tashkil qilish, Yaponiya misolida yer solig'ini faqatgina oldi-sotdi paytida to'lash kabi vazifalarni amalga oshirilganda, nazarimda foydadan holi bo'lmas edi.

Maxsus bo'linma yer solig'iga tortiladigan yer maydoni hajmini aniqlashda ob'ektivlikni ta'minlaydi va turli ko'rinishdagi soliqdan qochish hollarining oldini oladi.

Yer uchastkalari bo'yicha soliqni oldi-sotdi paytida undirishning afzaliklarini katta miqdordagi pul tushumi (undirish xarajatlari kamayadi va soliq to'lash manbasi naqd bo'ladi) hamda ijtimoiy himoyada (harakatda bo'lmagan mulkdan undirishmaydi) ko'rishimiz mumkin.

Ijtimoiy himoyani yanada kuchaytirishimiz maqsadida Germaniya, Frantsiya, Ispaniya, Shvetsiya kabi davlatlar amaliyotida qo'llanilayotgan yer solig'idagi soliqqa tortilmaydigan yer uchastkalarini hamda yuqorida sanab o'tilgan davlatlarda mavjud bo'lgan soliq stavkalarini taklif qilish mumkin.

Bundan tashqari, yuqoridagi deyarli barcha davlatlardagi kabi yer solig'i ob'ektlarini mol-mulk solig'igi qo'shgan holda soliqqa tortish tartibini ishlab chiqish va uni mamlakatimiz amaliyotiga joriy etish mumkin. Bunda mamlakatimizdagi mol-mulk va yer soliqlari birlashtirilib, jismoniy shaxslar egaligidagi barcha mulkka, jumladan, yer uchastkalari ham shu mulk ob'ektiga kiritilgan holda soliqqa tortiladi. Buning uchun mamlakatimizda yerning bozor bahosi shakllangan bo'lishi kerak.

Bundan tashqari, tajribasi o'rganilgan AQSh, Germaniya, Shvetsiya va Evropa ittifoqi boshqa davlatlarida ko'chmas mulk solig'i ob'ekti sifatida yer uchastkasi, unda joylashgan imorat va inshootlar belgilangan.

Soliq solinadigan baza Shvetsiyada baholash narxi (otsenochnaya stoimost) oxirgi ikki yil statistika ma'lumotlari tahlili asosida aniqlanadigan bozor narxining 75 foizi olinadigan bo'lsa, Germaniyada baholash narxidan soliq solinmaydigan minimum olib tashlangan holda va AQShda ko'chmas mulkning sotib olingan bahosi har yili 2 foizga indeksatsiya qilingan holda aniqlanadi.

O'QUV MATERIALLAR

(Amaliy mashg'ulotlar uchun)

1-mavzu: “Yuridik shaxslarni soliqqa tortish” fanining mazmuni, predmeti va metodi

Quyidagi atamalarga izoh bering: yuridik shaxs, to'lovlar, soliqlar, soliqqa tortish, soliq tizimi, soliq to'lovchilar, soliq xizmati, soliqli va soliqsiz to'lovlar, davlat byudjeti, byudjet daromadlari, to'g'ri soliqlar, egri soliqlar, inflyatsiya, majburiy ajratmalar, soliq agenti.

NAZORAT SAVOLLARI

1. “Yuridik shaxslarni soliqqa tortish” fanining predmeti nima?
2. “Yuridik shaxslarni soliqqa tortish” fanining boshqa fanlar bilan bog'liqligi izohlang.
3. Soliqlar deganda nimani tushunasiz?
4. Soliqlar tizimi deganda nimani tushunasiz?
5. Umumdavlat soliqlari tarkibiga qaysi soliqlar kiradi?
6. Mahalliy soliqlar tarkibiga qaysi soliqlar kiradi?
7. Qaysi soliqlar mahalliy budjetlar o'rtasida taqsimlanadi va qanday tartibda?
8. Qaysi mahalliy soliqlar O'zbekiston Respublikasining butun hududida undiriladi?
9. Soddalashtirilgan soliq tizimiga qanday yuridik va jismoniy shaxslar o'tgan?
10. Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari qachondan boshlab yagona soliq to'lovini to'lovchilari hisoblanishadi?
11. Budjetdan tashqari jamg'armalarni sanab bering?
12. Yagona ijtimoiy to'lov qaysi jamg'armalar o'rtasida taqsimlanadi?
13. Soliqlarni umumdavlat va mahalliy soliqlarga ajratishning sababi nimada deb o'ylaysiz?
14. Oborotdan olinadigan soliqlarga qaysi soliqlar kiradi?
15. Daromaddan olinadigan soliqlarga qaysi soliqlar kiradi?
16. Mol-mulk va yer maydonlaridan olinadigan soliqlarga qaysi soliqlarni kiritish mumkin?
17. Egri soliqlar tarkibiga qanday soliqlar kiradi?

2-mavzu: Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i

Quyidagi atamalarga izoh bering: yuridik shaxslarning foydasi, foyda solig'i, soliq to'lovchilar tarkibi, rezident va norezidentlar, foyda solig'i stavkasi, foyda solig'i ob'ekti, foyda solig'i imtiyozlari, foyda solig'i hisob-kitoblarini taqdim etish muddatlari, foyda solig'i summasini to'lash muddatlari, jami daromadlar tarkibi, chegiriladigan xarajatlar, chegirilmaydigan xarajatlar, erkin almashtiriladigan valyuta, yalpi foyda, asosiy faoliyatdan olingan foyda, umumxo'jalik faoliyatidan olingan foyda, soliq to'languncha bo'lgan baza.

NAZORAT SAVOLLARI

1. Foyda solig'i O'zbekistonda qachon joriy qilingan?
2. Yuridik shaxslar foyda solig'ini to'lovchilari kimlar?
3. Rezident va norezident kimlar va ular qandan tartibda soliqqa tortiladi?
4. Soliq ob'ekti va soliqqa tortish bazasi qanday aniqlanadi?
5. Korxonaning moliyaviy faoliyat natijalari fanday aniqlanadi?
6. Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i stavkalari qaysi mezonlar asosida tabaqalashtirilgan?
7. Mahsulotini eksport qiluvchi korxonalar uchun qanday stavkalar belgilangan?
8. Qanday yuridik shaxslar foyda solig'idan to'liq ozod etiladi?
9. Yuridik shaxslarning qanday foydasi yuridik shaxslar foyda solig'ini to'lashdan ozod etiladi?
10. Yuridik shaxslarning qanday xarajatlari soliqqa tortiladigan daromaddan kamaytiriladi?

MAVZU BO'YICHA MASALALAR

1-masala. Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i to'lovchisi bo'lgan ishlab chiqarish faoliyati bilan shug'ullanuvchi korxonada 2017 yil hisobot davri uchun quyidagi ko'rsatkichlarga ega:

- ichki bozorda mahsulotni sotishdan tushgan tushum -212800 ming so‘m;
- chet el valyutasiga sotilgan mahsulot miqdori -114 ming AQSH dollari (yuk ortilgan vaqtda 1 AQSH dollari -3500 so‘mga teng bo‘lgan).
- omborxonalarni ijaraga berishdan olingan sof daromad -27000 ming so‘m;
- uskunalarni o‘z vaqtida olib kelib o‘rnatilmagani uchun sotuvchi korxonadan tushgan jarima va shartnomada ko‘rsatilgan qo‘shimcha to‘lov -9980 ming so‘m;
- yordamchi korxonadan olingan dividendlar (dividenddan undirilgan soliq haqidagi ma‘lumotnoma mavjud) -13390 ming so‘m;
- “ISHONCH” firmasi tomonidan xodimlar bo‘limiga tegishli 17510 ming so‘mlik kompyuter dasturi tekinga o‘rnatib berilgan;
- 2016 yilda qonunchilikka asosan chegirmaga olib borilgan 30050 ming so‘mlik sotilgan mahsulotning puli kelib tushgan.
- sotilgan mahsulotlarning ishlab chiqarish tannarxi -113750 ming so‘m, shu jumladan, ishlab chiqarishda ishlatiladigan asosiy vositalarning eskirishi belgilangan me‘yorga nisbatan 2 koeffitsient qo‘llanilgan bo‘lib, 21000 ming so‘mni tashkil etgan.

O‘tgan davr uchun quyidagi xarajatlar ham amalga oshirilgan:

- o‘z mahsulotini reklama qilish uchun – 1250 ming so‘m sarflangan;
- boshqaruv xodimlari uchun ish haqi bo‘yicha xarajat – 44950 ming so‘m;
- xizmat safari xarajatlari, me‘yordagisi -3920 ming so‘m, me‘yordan yuqori – 850 ming so‘m;
- xizmat avtomobilini saqlash uchun xarajatlar – 1450 ming so‘m;
- uyali telefon uchun qilingan xarajatlar – 13450 ming so‘m;
- ishlab chiqarishda qatnashmaydigan asosiy vositalar eskirishi – 8950 ming so‘m.

Talab qilinadi:

-korxonaning hisobot davri uchun “Moliyaviy natijalar to‘g‘risida”gi hisobot shaklini (2-shakl) to‘ldiring?

-korxonaning hisobot davri uchun foyda solig'i summasi aniqlang va hisob-kitobni to'ldiring?

2-masala. Quyidagi ma'lumotlar asosida korxonaning budjetga to'laydigan foyda solig'i summasini aniqlang:

- tovar (ish, xizmatlar) realizatsiyasidan olingan sof tushum – 31920 (shundan, eksport faoliyatidan – 6700) ming so'm;
- foyda solig'i to'langunga qadar foyda – 5080 ming so'm;
- chegirilmaydigan xarajatlar umumiy summasi – 2056 ming so'm;
- qimmatli qog'ozlar bo'yicha olingan dividendlar summasi – 750 ming so'm;
- soliq solinadigan foydani kamaytirish bo'yicha imtiyozlar – 1000 ming so'm.

Talab qilinadi:

-berilgan ma'lumotlar asosida foyda solig'i summasini aniqlang?

3-masala. Quyidagi ma'lumotlarga asosan foyda solig'ini hisoblang (ming so'm).

- mahsulot (ish, xizmatlar) sotishdan tushgan tushum – 43800
 - qo'shilgan qiymat solig'i – 6880
 - atsiz solig'i – 5000
 - sotilgan mahsulotning ishlab chiqarish tannarxi – 26950
 - sotish xarajatlari – 350
 - ma'muriy xarajatlar – 830
 - asosiy faoliyatning boshqa jarayonlaridan daromad – 350
 - olingan dividendlar – 750
 - valyuta kursi bo'yicha musbat farq -290
 - moliyaviy faoliyat bo'yicha boshqa xarajatlar – 150
 - favqulodda foyda – 50
 - chegirilmaydigan xarajatlar -312
- soliq imtiyozi -100.

Talab qilinadi: Berilgan ma'lumotlar asosida foyda solig'i summasini aniqlang?

4-masala. Ishlab chiqarish faoliyati bilan shug'ullanuvchi korxonada ikkinchi yil faoliyat yuritmoqda, uning foyda solig'i to'langunga qadar foydasi (2-son, 170-satr) 10500 ming so'm bo'lgan. Bundan tashqari korxonada bo'yicha quyidagi ma'lumotlar ham berilgan:

- hisobot davrida mahalliy davlat hokimiyati organlariga homiylik yordami ko'rsatilgan -1800 ming so'm;
- nuroniylar oromgohiga yordam ko'rsatish uchun – 900 ming so'm ajratilgan.

Talab qilinadi: Hisobot davri uchun korxonada to'lashi lozim bo'lgan foyda solig'i summasini aniqlang?

3-mavzu: Obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i

Quyidagi atamalarga izoh bering: yuridik shaxslarning foydasi, obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i, soliq to'lovchilar tarkibi, rezident va norezidentlar, soliq stavkasi, soliq ob'ekti, soliq imtiyozlari, soliq hisob-kitoblarini taqdim etish muddatlari, soliq summasini to'lash muddatlari.

NAZORAT SAVOLLARI

1. Obodonlashtirish va infratuzilmani rivojlantirish uchun soliqni joriy etish sabablarini ayting?
2. Obodonlashtirish va infratuzilmani rivojlantirish uchun soliqni to'lovchilari kimlar?
3. Obodonlashtirish va infratuzilmani rivojlantirish uchun soliqni ob'ekti ayting?
4. Obodonlashtirish va infratuzilmani rivojlantirish uchun soliqning stavkasi ayting?

5. Obodonlashtirish va infratuzilmani rivojlantirish uchun soliqni hisoblash tartibi tushuntiring?
6. Obodonlashtirish va infratuzilmani rivojlantirish uchun soliqni budjetga to'lash tartibi tushuntiring?

1-masala. Barcha umumdavlat va mahalliy soliqlarni to'lovchi yuridik shaxsda foyda solig'ini to'lagunga qadar foydasi 490 ming so'mni tashkil etadi. Korxonada hech qanday imtiyozlarga ega emas; bazaga q'ayta qoshiluvchi xarajatlar yo'q.

Aniqlang: 2017 yil uchun obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i summasini?

2-masala. Quyidagi ma'lumotlar asosida obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i summasini aniqlang:

Korxonaning hisobot davrida foyda solig'i to'langunga qadar foydasi (2-shakl 240-satr) -508 ming so'mga teng, foyda solig'i summasi (2-shakl 250-satr) -300 ming so'm.

3-masala. Hisobot davrida bolalar bog'chasini tutib turish xarajatlari 100 ming so'mni tashkil etadi. Foyda solig'i to'langunga qadar foyda (2-shakl 240-satr) -500 ming so'mdan iborat. Foyda solig'i summasi (2-shakl 250-satr) -200 ming so'm. Foyda solig'i stavkasi 7,5%.

Obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i summasini hisoblang.

4-masala. Hisobot davrida sog'liqni saqlash muassasasini tutib turish xarajatlari 150 ming so'mni tashkil etadi. 2-shakl bo'yicha 240-satr soliq solinadigan foyda 4000 ming so'mdan iborat. Foyda solig'i summasi 2-shakl bo'yicha 250-satr -1800 ming so'm. Foyda solig'i stavkasi – 7,5 foiz.

Obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i summasini hisoblang.

5-masala. Korxonaning hisobot davridagi soliq solinadigan foydasi: 240-satr – 0 ga teng. Foyda solig'i summasi 250 satr – 75 ming so'm.

Obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i summasini hisoblang.

6-masala. Hisobot davrida korxonalarining umumiy ta'lim maktabini tutib turish xarajatlari 100 ming so'mni tashkil etadi. Soliq solinadigan foyda (2-shakl 240 satr) 800 ming so'mdan iborat. Foyda solig'i summasi 50 ming so'm. Korxonaga eksportga tovar realizatsiya qilganligi uchun imtiyozga ega.

Obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i summasini hisoblang.

4-mavzu: Soliq solishning soddalashtirilgan tartibini qo'llovchi mikrofirmaga va kichik korxonalarining yagona soliq to'lovi

Quyidagi atamalarga izoh bering: yagona soliq to'lovi, soliq stavkasi, yalpi tushum, mikrofirmaga va kichik korxonaga, bo'nak, soliq to'lovchilar, soliq ob'ekti, soliq bazasi, soliq imtiyozlari, preferentsiya, soliqlarni to'lash muddatlari, soliq hisob-kitoblarini taqdim etish muddatlari.

NAZORAT SAVOLLARI

1. Soliq solishning soddalashtirilgan tartibini soliq amaliyotida tatbiq etishning zarurligi nimada?
2. Soliq amaliyotida ilk bor qachon soddalashtirilgan soliq rejimi joriy qilingan va qaysi me'yoriy hujjat asosida?
3. Kichik biznes sub'ektlari tarkibi qaysi mezonlar asosida belgilanadi?
4. Yagona soliq to'lovi qachon joriy etildi?
5. Yagona soliq bilan yagona soliq to'lovining farqi nimada?
6. Yagona soliq to'lovini to'lovchilari kimlar?
7. Yagona soliq to'lovining stavkalari qanday mezonlar asosida belgilanadi?
8. Qanday yuridik shaxslar yagona soliq to'lovidan imtiyozga ega?
9. Yagona soliq to'lovi budjetga qanday muddatlarda to'lanadi?

MAVZU BO'YICHA MASALALAR

1-masala. “Sayqal” nomli sanoat mahsulotlarini ishlab chiqaradigan kichik korxonadan 2017 yil 1-chorak davomida sotilgan poyabzal mahsulotlaridan kelgan tushum miqdori (yalpi tushum) 25 000 ming soʻmni tashkil etgan.

Talab qilinadi: Berilgan maʼlumotlarga asosan korxonaga yagona soliq toʻlovini hisoblang?

2-masala. “Nur” nomli lak-boʻyoq mahsulotlarini ishlab chiqaradigan kichik korxonadan 2017 yilda mahsulot sotishdan tushgan tushum miqdori (yalpi tushum) 82 000 ming soʻmni tashkil etgan. Shundan 25 000 ming soʻmlik mahsulotlar eksport qilingan.

Talab qilinadi: Berilgan maʼlumotlarga asosan korxonaga yagona soliq toʻlovini hisoblang?

3-masala. Qurilish mahsulotlarini ishlab chiqaradigan kichik korxonadan 2017 yil 1-chorak davomida mahsulot(tovar) realizatsiyasidan kelgan tushum miqdori (yalpi tushum) 72 800 ming soʻmni tashkil etgan.

Talab qilinadi: Berilgan maʼlumotlarga asosan korxonaga yagona soliq toʻlovini hisoblang?

4-masala. Yagona soliq toʻlovi toʻlovchisi boʻlgan ishlab chiqarish korxonasi joriy yilda quyidagi koʻrsatkichlarga ega boʻlgan:

- oʻzi ishlab chiqargan mahsulotlarni sotishdan tushgan tushum – 65000 ming soʻm;
- davlat qimmatbaho qogʻozlaridan olingan daromad – 350 ming soʻm;
- valyuta hisobvaraqlari boʻyicha, shuningdek chet el valyutasidagi operatsiyalar boʻyicha kursdagi ijobiy farq – 52 ming soʻm;
- valyuta hisobvaraqlari boʻyicha, shuningdek chet el valyutasidagi operatsiyalar boʻyicha kursdagi salbiy farq – 45 ming soʻm;
- sud qarori bilan korxonaga undirib berilgan jarima summasi – 250 ming soʻm;
- daʼvo muddati oʻtgan kreditor qarzdorlikning hisobdan chiqarilgan summasi – 550 ming soʻm;

- tekinga olingan mol-mulk qiymati – 280 ming so'm.

Talab qilinadi: Hisobot davri uchun yagona soliq to'lovi summasini aniqlang?

5-masala. Yagona soliq to'lovi va qo'shilgan qiymat solig'i to'lovchisi bo'lgan ishlab chiqarish korxonasi bo'yicha quyidagi ko'rsatkichlar berilgan:

- tovar (ish, xizmat)larni sotishdan tushgan tushum (QQS bilan) – 650000 ming so'm;
- asosiy vositalarni realizatsiya qilishdan tushgan tushum – 66000 ming so'm (asosiy vositalarning boshlang'ich qiymati 100000 ming so'm, hisoblangan amortizatsiya summasi – 50000 ming so'm);
- mol etkazib beruvchilar tomonidan xo'jalik shartnomasiga muvofiq to'lab berilgan jarima summalari – 250 ming so'm;
- binoni ijaraga berishdan olingan daromadlar – 25000 ming so'm.

Talab qilinadi: Hisobot davri uchun byudjetga hisoblangan va to'langan yagona soliq to'lovi va qo'shilgan qiymat solig'i summasini aniqlang?

1-muammoli vaziyat. Yagona soliq to'lovini to'laydigan korxonada asosiy vositalar ob'ektini qoldiq qiymat (185 ming so'm) bo'yicha sotmoqda. Qo'shimcha baholash saldosini (8510 – "Mol-mulkni qayta baholash bo'yicha tuzatishlar" hisobvarag'ining krediti) 68,3 ming so'mni tashkil etadi. Yagona soliq to'lovini qanday summadan hisoblash kerak? Yalpi tushumga avvalgi qo'shimcha baholashning 8510-hisobvaraqlar krediti bo'yicha qayd etiladigan saldosini kiritiladimi?

Vaziyatning echimi. Yagona soliq to'loviga tortish ob'ekti bo'lib yalpi tushum hisoblanadi, uning tarkibiga kichik korxonalarining asosiy vositalari va boshqa mol-mulkini sotishdan olingan daromadlar (asosiy faoliyatga doir boshqa daromadlar) ham kiritiladi. Daromad sotishdan olingan tushum bilan sotiladigan asosiy vositalarning qoldiq qiymati o'rtasidagi farq sifatida shakllantiriladi, bunda qayta baholash saldosini hisobga olinadi. Ya'ni sotishdan olgan daromadingiz 68,3 ming so'mni tashkil etadi, tegishincha, yagona soliq to'lovining summasi 8879 so'mni ($68300 \times 0,13$) tashkil etadi.

2-muammoli vaziyat. Men yagona soliq to'lovchisi hisoblangan xususiy tibbiy muassasaning muassisi va direktoriman. O'z kvartiramni yashash uchun mo'ljallanmagan joylar fondiga o'tkazdim va 2003 yil aprelida uni tibbiy muassasa balansiga tekinga topshirdim. Soliq to'g'risidagi qonunlarga ko'ra tibbiy muassasalar yer solig'ini to'lashdan ozod etilgan. Biroq materiallarni davlat kadastrida rasmiylashtirish chog'ida mendan 2005 yil 1 iyulgacha yer uchun ijara haqini to'lashni talab qilishmoqda. Holbuki men shartnoma tuzmaganman. Bunday talab to'g'rimi?

Vaziyatning echimi. Soliq kodeksi 102-moddasining 2-bandiga muvofiq sog'liqni saqlash muassasalari yer solig'ini to'lashdan ozod qilingan. Doimiy foydalanishga berilgan, shuningdek ulardan foydalanish huquqi korxonalar, bino va inshootlarga bo'lgan mulk huquqi birga o'tgan yer uchastkalari yer solig'i solinadigan ob'ekt hisoblanadi.

"Davlat yer kadastri to'g'risida"gi qonunning 13-moddasiga muvofiq egalik qilishi, foydalanishi, ijarada, shuningdek mulkida yer uchastkalari bo'lgan yuridik va jismoniy shaxslar ularga bo'pgan huquqlarini belgilangan tartibda ro'yxatdan o'tkazishlari shart.

Sizning tibbiy muassasangiz, xatdan ko'rinishicha, ko'p kvartirali uyda joylashgan. O'zbekiston Respublikasi Yer kodeksining 21-moddasida "birgalikda egalik qilinadigan yoki foydalaniladigan yer uchastkalari" tushunchasi keltirilgan. Ana shu me'yordan kelib chiqib, tibbiy muassasa uy-joy mulkdorlari bilan birgalikda uy-joy band etgan yer uchastkasidan foydalanadi, ya'ni maydondagi o'z hissasining yeridan foydalanuvchisi hisoblanadi. Shu bois tibbiy muassasa yer uchastkasidagi hissaga bo'lgan o'z huquqini ro'yxatdan o'tkazishi kerak. Toshkent shaxrida yer uchastkalariga doir huquqlarni tumanlarning yer resurslari va davlat kadastri bo'yicha bo'limlari ro'yxatdan o'tkazadi.

Xatga qaraganda, tibbiy muassasangiz unga doir biror-bir hujjatlarga ega bo'lmasdan yer uchastkasi hissasidan foydalangan. Shu bois tumanning yer resurslari va davlat kadastri bo'limi yerdan foydalanish huquqiga doir hujjatlarni

rasmiylashtirishingizni talab qiladi. Hujjatlarni rasmiylashtirish doimiy foydalanish huquqlarida yoki ijara huquqlarida amalga oshirilishi mumkin.

"Uy-joy mulkdorlarining shirkatlari to'g'risida"gi qonunning 10-moddasiga muvofiq uylar atrofidagi yer uchastkalari shirkatga doimiy foydalanish huquqi asosida beriladi. Ushbu me'yordan kelib chiqib va turar joy maydoni tibbiy muassasaga mulk qilib berilganini hisobga olib, u bilan birga tibbiy muassasaga doimiy foydalanish huquqida yer uchastkasi xissasi ham o'tgan deb xulosa chikarish mumkin. Qonunning ushbu me'yori munosabati bilan siz yer resurslari va davlat kadastri bo'limiga yer uchastkasi hissasidan doimiy foydalanish huquqida foydalanilayotganini isbotlashingiz kerak bo'ladi. Zero uy-joy egallab turgan butun yer uchastkasini doimiy foydalanishga, uning hissasini esa ijaraga berish mumkin emas. Yer uchastkasi hissasi doimiy foydalanish huquqida rasmiylashtirilgan taqdirda tibbiy muassasa yer solig'ini to'lashdan ozod qilinadi. Biroq foydalanish shakli masalasini baribir yer uchastkasiga doir huquqni ro'yxatdan o'tkazadigan yuqorida ko'rsatilgan bo'limlar hal qiladi.

Agar uning qaroriga qo'shilmasangiz, xo'jalik sudiga murojaat qilishingiz mumkin. Agar u tibbiy muassasa yer ijarasi shartnomasini tuzishi kerak deb qaror qilsa, siz shunday qilishga va byudjetga shartnomaga ko'ra ijara haqi to'lashga majbur bo'lasiz, chunki tibbiy muassasalar ijara haqini emas, balki yer solig'ini to'lashdan ozod qilinganlar.

Darvoqe, Prezidentning 2005 yil 20 iyundagi "Mikrofirmalar va kichik korxonalarini rivojlantirishni rag'batlantirish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" PF-3620-son Farmoni 5-bandiga ko'ra yagona soliq to'lovini to'lovchilar 2005 yil 1 iyuldan boshlab qonun hujjatlariga muvofiq ijaraga olingan yer uchastkalari uchun byudjetga ijara haqi to'lashdan ozod qilinadi.

3-muammoli vaziyat. "Energotexservis" MChJ 2005 yil 1 iyundan xususiy korxonaga aylantirildi. Ushbu sanaga jamg'arilgan taqsimlanmagan foyda 221913,7 ming so'mni tashkil etdi. Hozirgi vaqtda XK dividendlarni jamg'arilgan foydaning butun summasidan, ya'ni 1995 yildan taqsimlashni rejalashtirmoqda.

Bizning korxonamizga 2003 yil 11 dekabrda 558-II-son “Xususiy korxonalar to’g’risida”gi qonunda nazarda tutilgan imtiyoz, ya’ni soliqlar va boshqa majburiy to’lovlar to’langanidan keyin xususiy korxonaning olgan foydasi uning mulkdori tasarrufiga kelib tushishi va soliqqa tortilmasligi tatbiq etiladimi?

Vaziyatning echimi. 2003 yil 11 dekabrda 558-II-son “Xususiy korxonalar to’g’risida”gi qonunda nazarda tutilgan imtiyozni siz “Energotexservis” MChJ qayta tashkil etilishi natijasida “Energotexservis” XK balansiga kelib tushgan jamg’arilgan foydani, ya’ni 1995 yildan boshlab olingan foydani taqsimlash chog’ida qo’llay olmaysiz. Ushbu imtiyoz faqat foydaning xususiy korxonalar 2005 yil 1 iyundan boshlab olgan qismiga tatbiq etiladi.

4-muammoli vaziyat. Yagona soliq to’lovchi ishlab chiqarish korxonasi 2005 yil 1 iyundan boshlab ulgurji savdoni amalga oshirish huquqiga ruxsat guvohnomasi oldi. Biroq, amalda o’tgan davrda savdo faoliyatini yuritmadi. Korxonalar mol-mulk solig’i to’lashi kerakmi?

Vaziyatning echimi. Yagona soliq to’lovi to’lovchisi bo’lgan ishlab chiqarish korxonasi savdo faoliyatini yuritmaganligini, tegishincha, yalpi daromaddan soliq to’lamaganligini hisobga olganda, ushbu davr uchun mol-mulk solig’ini ham to’lashi kerak emas. Agar yuridik shaxslar asosiy faoliyatdan tashqari ulgurji savdoni amalga oshirsalar, mazkur faoliyat turi bo’yicha ular alohida hisob yuritishlari va savdo korxonalari uchun belgilangan soliqlarni to’lashlari kerak.

5-mavzu: Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini soliqqa tortishning o’ziga xos xususiyatlari

Quyidagi atamalarga izoh bering: yagona soliq to’lovi, soliq stavkasi, yalpi tushum, savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari, bo’nak, soliq to’lovchilar, soliq ob’ekti, soliq bazasi, soliq imtiyozlari, preferentsiya, soliqlarni to’lash muddatlari, soliq hisob-kitoblarini taqdim etish muddatlari.

NAZORAT SAVOLLARI

1. Soliq solishning soddalashtirilgan tartibini soliq amaliyotida tatbiq etishning zarurligi nimada?
2. Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari tarkibi qaysi mezonlar asosida belgilanadi?
3. Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalariga yagona soliq to'lovi qachon joriy etildi?
4. Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalariga yagona soliq to'lovining stavkalari qanday mezonlar asosida belgilanadi?
5. Qanday yuridik shaxslar yagona soliq to'lovidan imtiyozga ega?
6. Yagona soliq to'lovi budjetga qanday muddatlarda to'lanadi?

MAVZU BO'YICHA MASALALAR

1-masala. Toshkent shahrida ro'yxatdan o'tgan chakana savdo korxonasi hisobot davrida 35600 ming so'mlik mahsulot sotgan. Shu jumladan, 24800 ming so'mlik mahsulot plastik kartalar orqali to'lov terminallaridan foydalangan holda sotilgan. Sotilgan tovarlarning xarid qiymati 29800 ming so'mni tashkil etadi. Bundan tashqari savdo korxonasi quyidagi ko'rsatkichlarga ham ega:

- asosiy vositalar ob'ekti realizatsiya qilingan – 380 ming so'm (boshlang'ich qiymat – 1000 ming so'm, hisoblangan amortizatsiya summasi – 640 ming so'm);
- muddati o'tgan deponent qarzdorlik hisobdan chiqarilgan – 360 ming so'm;
- valyuta hisobvaraqlari bo'yicha, shuningdek chet el valyutasidagi operatsiyalar bo'yicha kursdagi ijobiy farq – 120 ming so'm;
- valyuta hisobvaraqlari bo'yicha, shuningdek chet el valyutasidagi operatsiyalar bo'yicha kursdagi salbiy farq – 140 ming so'm;

Talab qilinadi: Hisobot davri uchun yagona soliq to'lovi summasini aniqlang?

2-masala. Savdo korxonasi shartnoma qiymati 50 ming AQSh dollari bo'lgan shokolad qandolat mahsulotini import qilmoqda. Olingan tovarning bojxona

qonunchiligi bo'yicha aniqlangan bojxona qiymati 55 ming AQSh dollarini tashkil etmoqda. Bojxona yuk deklaratsiyani rasmiylashtirish vaqtidagi 1 AQSh dollarining so'mga nisbatan ayirboshlash kursi 3500 so'mni tashkil etadi.

Bojxona bojining stavkasi 10 foiz, bojxonada rasmiylashtiruv yig'imi esa 0,2 foizni tashkil etadi

Talab qilinadi: Savdo korxonasi tomonidan to'lanadigan bojxona to'lovlari summasini aniqlang?

3-masala. Ulgurji savdo bilan shug'ullanuvchi korxonada shartnoma bo'yicha kontrakt qiymati 400 ming AQSh dollari bo'lgan shokolad qandolat mahsulotni import bo'yicha oldi.

Olingan tovarning bojxonadagi qiymati 460 ming dollar. Bojxona deklaratsiyani rasmiylashtirish vaqtidagi kursi 1 AQSh dollari 3500 so'm.

Import bojxona bojining stavkasi 10%, bojxona xujjatlarini rasmiylashtirilgani uchun undiriladigan yig'im - 0,2 foiz, tovar muyyan bir mamlakatda ishlab chiqarilganligi bo'yicha kelib chiqishiga doir sertifikat bilan tasdiqlanmagan.

Talab qilinadi:

- import bojxona bojining qiymati necha so'mga teng?
- olingan tovar partiyasining haqiqiy tannarxini aniqlang?
- ulgurji savdo bilan shug'ullanuvchi korxonada to'langan qo'shilgan qiymat solig'i uning hisobotida qanday aks ettiriladi?

4-masala. Birlashgan Arab Amirliklaridan 8 ming AQSh dollarga soatlar partiyasi olindi.

Talab qilinadi: Agarda bojxona deklaratsiyasini to'ldirilgan vaqtda dollar kursi 1 AQSh dollari uchun 3500 so'mni tashkil etgan va import bojxona bojining stavkasi 30 foiz bo'lsa, u holda tovar necha so'mga teng bo'lishini aniqlang?

1-muammoli vaziyat. Savdo korxonasi amalga oshiradigan konsignatsiya operatsiyalari bo'yicha majburiy to'lovlarning ajratmalar ob'ekti bo'lib nima hisoblanishini tushuntirib bersangiz. Xususan, savdo korxonasi konsignatsiya shartnomasi bo'yicha olingan tovarni 18 mln. so'mga sotgan bo'lsa (xaridor tomonidan konsignor hisobraqamiga to'langan), Yo'l jamg'armasi, Pensiya jamg'armasi

va maktab ta'limini rivojlantirishga ajratmalarni qanday hisob-kitob qilish kerak? Konsignatsiya tovarining qiymati konsignant hujjatlari bo'yicha 12 mln. so'm (balansdan tashqari hisobvaraqqa kirim qilinadi), komission haq summasi - 1,5 mln. so'm. Ya'ni korxonaga 18 mln so'mdan faqat 1,5 mln. so'm komission haq summasini qoldiradi, qolgan barcha summani 5 bank kuni mobaynida konsignantga o'tkazadi.

Vaziyatning echimi. Konsignatsiya shartnomalari bo'yicha ham savdo korxonalari uchun Yo'l jamg'armasi, Pensiya jamg'armasi va maktab ta'limini rivojlantirishga ajratmalar ob'ekti bo'lib tovar aylanmasi (sotish)ning butun hajmi hisoblanadi. Ya'ni yuqorida aytilgan jamg'armalarga majburiy ajratmalarni ajratmalarning belgilangan stavkalari bo'yicha sotish summasidan (18 mln. so'm) hisoblash zarur.

6-mavzu: Qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari uchun yagona yer solig'i

Quyidagi atamalarga izoh bering: yagona soliq to'lovi, yagona yer solig'i, qat'iy soliq, soliq stavkasi, yalpi tushum, yalpi daromad, mikrofirma va kichik korxonaga, bo'nak, soliq to'lovchilar, soliq ob'ekti, soliq bazasi, soliq imtiyozlari, preferentsiya, soliqlarni to'lash muddatlari, soliq hisob-kitoblarini taqdim etish muddatlari.

NAZORAT SAVOLLARI

1. Soliq solishning soddalashtirilgan tartibini soliq amaliyotida tatbiq etishning zarurligi nimada?
2. Soliq amaliyotida ilk bor qachon soddalashtirilgan soliq rejimi joriy qilingan va qaysi me'yoriy hujjat asosida?
3. Qishloq xo'jaligi tovarlari ishlab chiqaruvchilar uchun yagona yer solig'i qachon joriy etilgan hamda uning ahamiyati qanday?
4. Qanday yuridik shaxslar yagona yer solig'ining to'lovchilari hisoblanadi?
5. Yagona yer solig'ining ob'ekti va bazasi qanday aniqlanadi?
6. Yagona yer solig'i qanday miqdorda undiriladi?

7. Soliq solinmaydigan yer uchastkalariga qanday yerlar kiradi?
8. Yagona yer solig'ini to'lashdan kimlar ozod etiladi?
9. Yagona yer solig'i bo'yicha hisob-kitob qaysi muddatda soliq xizmati organlariga taqdim etiladi?
10. Yagona yer solig'i summasi qaysi muddatda budjetga o'tkaziladi?
11. Qishloq xo'jaligi korxonalarini soliqqa tortishda rivojlangan xorijiy davlatlar tajribasi qanday?

MAVZU BO'YICHA MASALALAR

1-masala. “BOBIR” fermer xo'jaligining quyidagi jadval ma'lumotlari asosida 2017 yil uchun yagona yer solig'ini hisoblang va hisob-kitob shaklini to'ldiring:

Ko'rsatkichlar	Maydon, ga	Yerning normativ qiymati, ming so'm.
		1 ga uchun
Jami yer maydoni, shu jumladan:	17.0	
Ekin yerlar:		
sug'oriladigan	4.0	2383.5
lalmi	5.6	562.9
pichanzor va yaylovlar	7.4	231.6

2-masala. “MIRZO ULUGBEK” fermer xo'jaligining quyidagi jadval ma'lumotlari asosida 2017 yil uchun yagona yer solig'ini hisoblang va hisob-kitob shaklini to'ldiring:

Ko'rsatkichlar	Maydon, ga	Yerning normativ qiymati, ming so'm.
		1 ga uchun
Jami yer maydoni, shu jumladan:	1408.4	
Ekin yerlar:		
lalmi	327.8	247.9
Boshqa ko'p yillik daraxtzorlar:		

lalmi	2	722.1
Pichanzor va yaylovlar:		
sug'orilmaydigan	975.4	225.2
Ijtimoiy imoratlar va hovlilar	2	3844.2
Jami soliq solinmaydigan yerlar	101.2	

1-muammoli vaziyat. Qishloq xo'jaligi korxonasi dehqonchilik va chorvachilik mahsulotini etishtirish hamda sotish bilan shug'ullanadi (XXTUT - 21210) va byudjetga yagona yer solig'i to'laydi. Tushuntirib bersangiz, korxonada: go'ngni boshqa xo'jaliklarga sotganda; da'vo muddati tugagach kreditorlik karzini hisobdan chiqarishda qanday soliqlarni to'lashi kerak? Ushbu operatsiyalar alohida hisob yuritish va boshqa soliqlar (yagona yer solig'i emas) to'lash lozim bo'lgan faoliyatning boshqa turlari hisoblanadimi?

Vaziyatning echimi. Yo'q, hisoblanmaydi. Sanab o'tilgan barcha operatsiyalar asosiy faoliyatingizni amalga oshirish bilan bog'liq, shu sababli ular bo'yicha alohida hisob yuritish va "boshqa" soliqlar to'lash kerak emas. Siz belgilangan soliq solish ob'ekti sizga qishloq xo'jaligini yuritish uchun egalik qilish, foydalanish yoki ijaraga berilgan yer uchastkasi maydoniga muvofiq yagona yer solig'i to'lashingiz kerak.

2-muammoli vaziyat. Yagona yer solig'i to'lovchisi bo'lgan korxonada quyidagi boshqa daromadlarga ega: musbat kurs farqi va tekinga moliyaviy yordam. Korxonada birgalikdagi faoliyat to'g'risidagi shartnoma bo'yicha ham daromad oladi. Yuqorida sanalgan daromadlarga soliq solish tartibi qanday?

Musbat kurs farqi va tekinga moliyaviy yordam ko'rinishidagi daromadlar yagona yer solig'i to'lovchilari tomonidan hisob-kitobga kiritilishi kerak emas, chunki u boshqa baza bo'yicha - qishloq xo'jaligi yerlari hamda jamoat imoratlari va hovlilari band etgan yerlarning (Toshkent, Samarqand va Surxondaryo viloyatlaridagi korxonalarda) yoki mazkur yer uchastkalari maydonining (qolgan viloyatlar uchun) me'yoriy qiymati bo'yicha hisoblab chiqariladi.

Birgalikdagi faoliyatga doir shartnoma bo'yicha olinadigan daromadlar bo'yicha siz alohida hisob yuritishingiz va qonun hujjatlarida soliq to'lovchilarning tegishli toifasi uchun nazarda tutilgan soliqlarni to'lashingiz kerak.

3-muammoli vaziyat. “Hayot Nashr” MChJ “Suvsoz” trestidan ishlab chiqarish sexi uchun yerto'ladagi xonani ijaraga olib, yer solig'ini uning hisob-kitobiga binoan ijara haqi tarkibida to'laydi. Prezidentning 2005 yil 20 iyundagi PF-3620-son Farmoniga binoan (5-band) yagona soliq to'lovini to'lovchi kichik korxonalar yer uchun ijara haqi to'lashdan ozod qilingan. Agar yer uchastkasini ijaraga olish shartnomasini tuzmagan bo'lsak, mazkur band bizning tashkilotga taalluqli bo'ladimi?

Vaziyatning echimi. Prezidentning 2005 yil 20 iyundagi “Mikrofirmalar va kichik korxonalarni rivojlantirishni rag'batlantirish borasidagi qo'shimcha chora tadbirlar to'g'risida” PF-3620-son Farmoniga binoan berilgan imtiyoz Vazirlar Mahkamasi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi va davlat hokimiyati mahalliy organlarining qarorlariga ko'ra ijaraga olingan yer uchastkalariga tatbiq etiladi. Sizning korxonangiz yerni ijaraga olish shartnomasini tuzmagan, shu sababli ham yuqorida ko'rsatilgan imtiyozni sizlar qo'llay olmaysiz. Korxonangiz uchun “Suvsoz” tresti tomonidan belgilangan va siz shartnoma bo'yicha to'laydigan ijara haqining summasi va tarkibiy qismlarini trestning muayyan xarajatlari (shu jumladan ijaraga oluvchilar qoplaydigan soliqlarni to'lash bo'yicha ham) hamda foyda sifatida kiritish mumkin.

7-mavzu: Yuridik shaxslardan undiriladigan qo'shilgan qiymat solig'i

Quyidagi atamalarga izoh bering: qo'shilgan qiymat tushunchasi, soliq sub'ekti, soliq ob'ekti, soliq stavkasi, nollik stavka, soliq imtiyozlari, import mahsulotlari uchun qo'shilgan qiymat solig'i, bojxona yuk deklaratsiyasi, hisobvaraqa-fakturalar, qo'shilgan qiymat solig'ini ixtiyoriy ravishda to'lash, qo'shilgan qiymat solig'i hisob-kitoblarini taqdim etish, qo'shilgan qiymat solig'i summasini to'lash muddatlari.

NAZORAT SAVOLLARI

1. Qo'shilgan qiymat solig'i ilk bor qaysi davlatda joriy etilgan?
2. Qo'shilgan qiymat solig'ining davlat budjeti daromadlarini shakllantirishdagi ahamiyati qanday?
3. Qo'shilgan qiymat solig'ini kimlar to'laydi?
4. Qo'shilgan qiymat solig'i ob'ekti qanday aniqlanadi?
5. Soliqqa tortiladigan oborot deganda nimani tushunasiz?
6. Qo'shilgan qiymat solig'i stavkalari va ularni qo'llash tartibi qanday?
7. Nollik stavka qaysi tovarlar (ish va xizmatlar)ga nisbatan qo'llaniladi?
8. Qanday tovarlar va mahsulotlar (ishlar xizmatlar) qo'shilgan qiymat solig'idan ozod etilgan?
9. Nollik stavka bilan imtiyoz o'rtasida qanday farq mavjud?
10. Qo'shilgan qiymat solig'ini to'lash va hisobotni taqdim etish tartibi qanday?

MAVZU BO'YICHA MASALALAR

1-masala. Qo'shilgan qiymat solig'i to'lovchisi bo'lgan korxonada 12000 ming so'mga qo'shilgan qiymat solig'i bilan 400 kg bo'yoq sotib olgan. Sotib olingan bo'yoqdan:

- 50 kg sifati yomon bo'lganligi uchun sotuvchiga qaytarib berilgan;
- 100 kg tekinga bolalar bog'chasiga berilgan;
- 20 kg korxonada klubini ta'mirlash uchun ishlatilgan;
- 180 kg ishlab chiqarish uchun ishlatilgan;

Talab qilinadi: Korxonada qo'shilgan qiymat solig'i qaysi qismini hisobga kiritish huquqiga ega?

2-masala. Yillik hisobotni tekshirish jarayonida auditor buyurtmachi tomonidan raqobatbardosh korxonada sotib olinayotganligini aniqladi. Agar bu ma'lumotlar ma'lum bo'lsa, raqobatbardosh korxonada aksiyalari kursi oshadi. Auditor vositachi tomonidan korxonada aksiyalarini sotib olishga qarshi emas va shu tarzda u ko'proq foyda olish imkoniyatini qidirmoqda.

Talab qilinadi: Bunday holatda u o'zining professionallik majburiyatini buzmayaptimi? Holatlarni tahlil qiling.

3-masala. Qo'shilgan qiymat solig'i to'lovchisi bo'lgan qayta ishlash korxonasi joriy yilda quyidagi ko'rsatkichlarga ega:

- mahsulotni sotishdan tushgan tushum -24000 ming so'm;
- bunda qaytarib berilishi lozim bo'lgan idishning narxi -1500 ming so'm;
- tekinga (tannarxi bo'yicha) -100 ming so'mlik maxsulot berilgan;
- olingan jarima summasi -30 ming so'm;
- bankdan olingan foizlar -12 ming so'm;
- 200 ming so'mga korxonadan nomoddiy aktivlar sotilgan (boshlang'ich narxi -600 ming so'm, to'plangan amortizatsiya -420 ming so'm);
- nolikvid xom-ashyo zaxiralari sotishdan tushgan tushum -96 ming so'm, ularning tannarxi -85 ming so'm;

Hisobvaraqa-faktura bo'yicha olingan qo'shilgan qiymat solig'i:

- xom ashyo uchun -480 ming so'm;
- ishlab chiqarish inshootlarini ijaraga berishdan -150 ming so'm;
- uyali aloqadan -60 ming so'm;

Talab qilinadi: Hisobot davrda budjetga to'lanishi lozim bo'lgan qo'shilgan qiymat solig'i summasini.

4-masala. Qo'shilgan qiymat solig'i to'lovchisi bo'lgan korxonadan ko'rpa tikib realizatsiya qiladi. Bitta ko'rpaning tannarxi – 35 ming so'm. Qo'shilgan qiymat solig'isiz bitta ko'rpaning sotish narxi – 45 ming so'm.

2017 yil hisobot davrida sotilgan ko'rpalar:

- 300 tasi ichki bozorda sotilgan;
- 500 tasi erkin valyutaga eksport qilingan (45 ming so'mga ekvivalent bo'lgan narxda).

Bundan tashqari 10 tasi bolalar bog'chasiga tekinga berilgan. 40 tasi korxonadan ishchi va xizmatchilariga 30 ming so'mdan sotilgan. 5 tasi xodimlar bo'limi boshlig'ining tug'ilgan kunida (yubiley) hadya qilingan.

Talab qilinadi: Sotish oborotlari bo'yicha hisoblangan qo'shilgan qiymat solig'i summasini aniqlang?

5-masala. Qo'shilgan qiymat solig'i to'lovchi bo'lgan korxonada bojxonadagi narxi 340 AQSH dollari bo'lgan asbob-uskunani import qilmoqda. Bojxona deklaratsiyasini to'ldirish vaqtidagi 1 AQSh dollarining kursi 3500 so'mni tashkil etgan. Bojxona boji – 30 foiz, aksiz solig'ining stavkasi – 10 foiz, bojxonada rasmiylashtiruv yig'imi bojxona qonunchiligida belgilangan tartibda hisoblangan.

Talab qilinadi: Import qilingan tovarlar uchun qo'shilgan qiymat solig'i summasini va asbob-uskunaning haqiqatdagi tannarxini aniqlang?

6-masala. Xususiy korxonada tayyor mahsulotni qarzni uzish hisobiga bermoqda. Qarz summasi va tayyor mahsulot qiymati 5 000 ming so'mni tashkil qiladi.

Talab qilinadi: Qo'shilgan qiymat solig'i summasi necha so'mni tashkil qiladi?

7-masala. O'zbekiston Respublikasida ro'yxatdan o'tgan rezident korxonada Germaniyaning loyiha-konstruktorlik kompaniyasi bilan injiniring xizmatlari ko'rsatish bo'yicha shartnoma tuzdi. Loyiha konstruktorlik ishlari qiymati 35 ming AQSh dollarini tashkil etadi.

Loyiha-konstruktorlik ishlarini qabul qilish topshirish dalolatnomasi imzolanayotgan paytda 1 AQSh dollarining kursi 3500 so'mni va Germaniyaning loyiha-konstruktorlik kompaniyasiga pul mablag'lari o'tkazilgan paytda 3500 so'mni tashkil qilgan.

Talab qilinadi: O'zbekiston Respublikasida ro'yxatdan o'tgan rezident korxonada injiniring xizmatlari xaridori hisoblanadi, norezident Germaniyaning loyiha-konstruktorlik kompaniyasining qo'shilgan qiymat solig'i solinadigan oboroti uchun kim tomonidan qo'shilgan qiymat solig'i to'lanadi va qo'shilgan qiymat solig'i summasi necha so'mni tashkil qiladi ?

8-masala. Mebel ishlab chiqarishga ixtisoslashgan korxonada boshqa bir korxonaga o'zi ishlab chiqargan mebelni tekinga bermoqda. Berilayotgan mebel tannarxi 8000 ming so'm. Qo'shilgan qiymat solig'i necha so'mni tashkil qiladi.

Talab qilinadi: Qo'shilgan qiymat solig'i summasi qanday tartibda to'lanadi?

QO'SHILGAN QIYMAT SOLIG'IGA OID MUAMMOLI VAZIYATLAR VA ULARNING ECHIMI

1-muammoli vaziyat. QQS bilan birga xarid qilingan mol-mulk kamomadida aybdor shaxs soliqni qoplamaydi va uni hisobot davrida hisobga qabul qilinadigan summadan chiqarmaydi.

Vaziyatning echimi: Inventarizatsiya paytida QQS bilan birga 12 000 000 so'mlik tovar kamomadi aniqlandi. Ular xarid qilinganda QQS hisobga olingan edi. Aybdorga faqat 10 000 000 so'mni QQSsiz (2 000 000 so'm) to'lash talabi qo'yildi. Provodka Dt 5910; Kt 1010 - 10 000 000 so'm.

Mazkur holda etishmaydigan tovarlar realizatsiya bo'yicha soliq solinadigan oborotda ishtirok etmagan va ilgari hisobga olingan QQS joriy davrda hisobdan chiqarilishi (*Soliq kodeksi (SK)ning 218-moddasi*) va to'lashi uchun aybdor shaxsga taqdim etilishi kerak (Dt 5910; Kt 44 yoki Kt 64). Agar sud biror-bir sababga ko'ra QQSni to'lash talabini tan olmasa, mazkur summa davr xarajatlariga hisobdan chiqarilishi (Dt 9430; Kt 44) va foyda solig'i hisob-kitobi paytida chegirilmaydigan xarajatlarga kiritilishi kerak.

2-muammoli vaziyat. Davlat mulkini ijaraga berishdan daromadlar bo'yicha oborotga QQS solinadi yoki hisobga olinadigan QQSni kamaytirish uchun soliq solinmaydigan oborot sifatida soliq hisob-kitobiga kiritilmaydi.

Vaziyatning echimi: Vazirlar Mahkamasining «Davlat mulkini ijaraga berish tartibini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qaroriga (8.04.2009 yildagi 102-son) muvofiq davlat mulkini balansida saqlovchilar (DUKlar, byudjet tashkilotlari va hokazo) ijara shartnomalarini Davlat raqobat qo'mitasi (sobiq DMQ) huzuridagi Ijara markazlarida ro'yxatdan o'tkazishlari shart. SKning 208-moddasiga ko'ra qo'shilgan qiymat solig'idan, agar SKning 212-moddasida boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, realizatsiya qilish oboroti ozod etiladi.

Shu tariqa, davlat mulki ijarasidan daromadlarga QQS solish kerak emas, biroq ularni Qo'shilgan qiymat solig'i hisob-kitobiga¹ 4-«Tovarlar (ishlar, xizmatlar) realizatsiyasi bo'yicha oborotlar» ilovasining 01082-«Soliq solinmaydigan, 01021-

satrda ko'rsatilmagan» satri bo'yicha kiritish kerak. Etkazib beruvchilarga to'langan hisobga olinadigan QQS bunday daromadlar mavjud bo'lganda hisobot davri uchun oborotlar umumiy hajmida soliq solinmaydigan oborotlar ulushiga kamayadi va, tegishincha, byudjetga to'lanadigan QQS summasi ko'payadi. Ba'zi davlat korxonalarida davlat mulki ijarasi bo'yicha oborotlar xato ravishda QQS hisob-kitobiga kiritilmaydi va hisobga kiritiladigan soliqni tegishli ulushga kamaytirishmaydi. Bu esa QQSni kam hisoblash va tegishli moliyaviy sanksiyalarga olib keladi. Bunday xatoning sababi — buxgalterlar davlat mulkini ijaraga berishdan daromatlarni xizmatlarni realizatsiya qilish oborotlari deb hisoblashmaydi, balki QQS hisob-kitobiga kiritilmaydigan boshqa daromad deb biladilar.

3-muammoli vaziyat. QQS bo'yicha maqsadli imtiyoz tufayli tejalgan mablag'lar maqsadga ko'ra ishlatilmaydi.

Vaziyatning echimi: Vazirlar Mahkamasining qarori bilan korxonaga jamg'arilgan summalarni ishlab chiqarishni kengaytirish, respublika bo'yicha filiallar barpo etish va yangi texnologiyalarni joriy etish sharti bilan 3 yilga QQS to'lashdan ozod etilgan. Soliq imtiyozlari summasi Kt 8840-«Maqsadli ishlatish sharti bilan soliq imtiyozlari» bo'yicha hisobga olinadi va 3 yil o'tgach, balansda ushbu hisobvaraqlarning saldosi bo'ladi.

Imtiyozli davr mobaynida korxonaga yangi uskuna va nou-xaular sotib oldi, biroq xarajat summasini Dt 8840 dan Kt 8530-«Tekinga olingan mol-mulk»ning «Maqsadli soliq imtiyozlari» ilova hisobvarag'iga hisobdan chiqarmadi.

Filiallarni ochish xarajatlari (TIA ishlanmasi, konsalting, litsenziyalar, xodimlarning ish haqi, pudratchilarning xizmatlari va hokazo) joriy xarajatlarga hisobdan chiqarilib, bu bilan korxonaning soliq solinadigan foydasi kamaygan.

Imtiyozli davr uchinchi yilining oxirida 8840-hisobvaraqlarda QQS bo'yicha jamg'arilgan imtiyoz saldosi imtiyozdan foydalanilmaganligini ko'rsatadi. Bu esa nazorat qiluvchi organlarning hukumat qarori bajarilmaganligi xususida e'tirozlar bildirishi; penyani hisoblagan holda filiallar ochish bo'yicha xarajatlarga foyda solig'i solish, soliq imtiyozlarining buxgalteriya hisobini yuritish tartibini buzganlik uchun ma'muriy jarima solish xatarlarini yuzaga keltiradi.

Mazkur holda Yuridik shaxslarga soliqlar, bojxona va majburiy to'lovlarni byudjetga to'lash bo'yicha berilgan imtiyozlarni rasmiylashtirish va buxgalterlik hisobida aks ettirish tartibi to'g'risida nizomning 9-bandiga amal qilish kerak, unga ko'ra 8840-«Maqsadli ishlatish bilan soliq imtiyozlari» hisobvarag'ida hisobga olinadigan, soliqlar va bojxona imtiyozlarini berish natijasida bo'shagan mablag'lar summolari quyidagi tartibda hisobdan chiqariladi:

a) asosiy vositalar, nomoddiy aktivlar, tovar-moddiy boyliklarni xarid qilishga, kredit va qarzlarni so'ndirishga, asosiy vositalarni rekonstruktsiya qilish va zamonaviylashtirishga yo'naltirganda, agar imtiyozli davr ko'rsatilgan bo'lsa - muddatlarning eng kami bo'yicha: imtiyozli davr yoki haqiqatda ishlatish tugaganda, imtiyozli davr ko'rsatilmagan hollarda esa - har yili:

8840-«Maqsadli ishlatish bilan soliq imtiyozlari» hisobvarag'i debeti;

8530-«Tekinga olingan mol-mulk» hisobvarag'i krediti, bunda «Soliqlar va bojxona imtiyozlari» hisobvarag'i ajratiladi;

b) joriy majburiyatlarning hosil bo'lishiga (masalan: ish haqining hisoblab yozilishi, ijara, davlat maqsadli jamg'armalariga ajratmalar va hokazo) olib keladigan joriy xarajatlarni qoplashga yo'naltirilganda:

8840-«Maqsadli ishlatish bilan soliq imtiyozlari» hisobvarag'i debeti;

6010-«Etkazib beruvchilar va pudratchilarga to'lanadigan hisobvaraqlar» yoki 6120-«Shu'ba va qaram xo'jalik jamiyatlariga to'lanadigan hisobvaraqlar» yoxud 6710-«Mehnatga haq to'lash bo'yicha xodimlar bilan hisoblashishlar» yoki turli kreditorlardan qarzni hisobga olish hisobvarag'i (6900) krediti yoxud boshqa tegishli hisobvaraqlar.

4-muammoli vaziyat. Asosiy vositalar olib kirilganda (import qilinganda) bojxona organlariga to'langan QQS hisobga olinadi.

Vaziyatning echimi: BYuDda ko'rsatilgan soliq summasi (bojxona to'lovi kodi - 29) xato ravishda hisobga olinadi, biroq asosiy vositaning tannarxiga kiritilmaydi.

Xato sababi - 5-son BHMS «Asosiy vositalar» noto'g'ri qo'llanishi va SKning 219-moddasi «Hisobga olinmaydigan soliq summasi» talablarini buzish.

5-muammoli vaziyat. QQS hisob-kitobida nol stavkali oborotlar va soliq solinmaydigan oborotlar o'z satrlarida aks ettirilmagan.

Vaziyatning echimi: Mazkur xato QQS bo'yicha boqimonda va jarima sanksiyalarini to'lashga, shuningdek realizatsiya qilingan mahsulotni va foyda solig'i hisob-kitobini buzib ko'rsatishga olib keladi.

6-muammoli vaziyat. Asosiy hisob-kitobda norezidentlar ishlari (xizmatlari) importiga QQS uning summasini byudjetga to'lamasdan hisobga olinadi.

Vaziyatning echimi: Hisobga olish uchun norezidentlar ko'rsatgan ishlar (xizmatlar) importiga QQS soliqning asosiy hisob-kitobi taalluqli bo'lgan davrda byudjetga to'lanishi kerak. Ko'pincha hisobga ishlar (xizmatlar) importiga QQS uni byudjetga to'lamasdan qabul qilinadi (hisoblab yozish usulida), bu esa soliq bo'yicha boqimonda va penyaga olib keladi.

Noto'g'ri:

Dt 4410 Kt 6410 - importga QQS hisoblab yozilgan;

DT 6420 KT 4410 - importga QQS asosiy hisob-kitobda hisobga olingan.

To'g'ri:

Dt 4410 Kt 6410 - importga QQS hisoblab yozilgan;

Dt 6410 Kt 5110 - importga QQS byudjetga to'langan;

Dt 6420 Kt 4410 - importga QQS asosiy hisob-kitobda hisobga olindi.

7-muammoli vaziyat. Ishlar (xizmatlar) importiga QQS bajarilgan ishlar (xizmatlar) dalolatnomasi bo'yicha emas, balki mablag'lar norezidentga to'langan paytda hisoblab yoziladi.

Vaziyatning echimi: Ko'pincha daromad norezidentga haqiqatda to'langanidan keyin ishlar (xizmatlar) importiga QQSni hisoblab yozadilar va unga doir hisob-kitobni topshiradilar. Bu esa soliqni o'z vaqtida to'lamaganlik uchun jarima sanksiyalariga olib keladi. Mazkur xato SKning 203-moddasini buzish hisoblanadi.

8-muammoli vaziyat. O'zi etishtirgan qishloq xo'jaligi mahsuloti realizatsiyasiga QQS solinadi.

Vaziyatning echimi: Yirik davlat kompaniyalari va korporatsiyalar, imkoni boricha, o'z xodimlarini o'zlari etishtirgan arzon mahsulot (go'sht, sut, sabzavot, baliq va hokazo) bilan ta'minlash uchun yordamchi xo'jaliklarni rivojlantirishlari

shart (*VMning 22.12.2010 yildagi 05/03-10-1-son majlisi bayonnomasi*). Ushbu maqsadlarda ko'p korxonalariga mahalliy hokimiyat organlari er uchastkalari ajratganlar va chorva mollari, don, urug'lik, o'g'it va hokazolarni sotib olishga ruxsat berganlar.

Ishlab chiqarilgan (etishtirilgan) mahsulot o'z xodimlari yoki uchinchi shaxslarga sotilganda xato ravishda etishtirilgan mahsulot qiymatiga QQS hisoblab yoziladi.

9-muammoli vaziyat. QQS to'lovchisi bo'lmagan yuridik shaxslarning hisobvaraqa-fakturalarida QQSni aks ettirish va hisobvaraqa-fakturalarni chala to'ldirish.

Vaziyatning echimi: QQS to'lovchisi bo'lmagan soliq to'lovchining hisobvaraqa-fakturasida QQS aks ettirilgan taqdirda mahsulot etkazib beruvchilarga hisobvaraqa-fakturada ko'rsatilgan QQS summasining 20%i miqdorida jarima solish nazarda tutilgan. Bunda mahsulot etkazib beruvchi hisobvaraqa-fakturada ko'rsatilgan soliq summasini byudjetga to'lashi shart (*SKning 118-moddasi*).

Tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) sotib oluvchilarga nisbatan mazkur holda jarima solinmaydi va ular QQS bo'yicha byudjet bilan qayta hisob-kitob qilmaydi.

Hisobvaraqa-faktura rekvizitlarini to'liq to'ldirmaslik tovarlar (ishlar, xizmatlar) oluvchisi tomonidan hisobga olingan QQSning nazorat qiluvchi organlar tomonidan bekor qilinishiga olib keladi. Tovarlarni sotuvchisi SKning 222-moddasiga muvofiq hisobvaraqa-fakturani to'ldirishi kerak, unga ko'ra ushbu qat'iy hisobot hujjatida quyidagi ma'lumotlar ko'rsatiladi:

- 1) hisobvaraqa-fakturaning tartib raqami va yozib berilgan sanasi;
- 2) hisobvaraqa-faktura ilova qilinadigan tovar jo'natish hujjatlarining yoki shartnomaning raqami va sanasi;
- 3) soliq to'lovchining va tovarlar (ishlar, xizmatlar) sotib oluvchining nomi, joylashgan yeri (pochta manzili) hamda identifikatsiya raqami;
- 4) realizatsiya qilingan tovarlarning, bajarilgan ishlarning, ko'rsatilgan xizmatlarning nomi va o'lchov birliklari (ularni ko'rsatishning imkoniyati bo'lsa);

5) o'lchov birligidan (ularni ko'rsatishning imkoniyati bo'lsa) kelib chiqqan holda realizatsiya qilingan tovarlarning, bajarilgan ishlarning, ko'rsatilgan xizmatlarning hisobvaraqa-faktura bo'yicha soni (hajmi);

6) shartnoma (kontrakt) bo'yicha QQSni hisobga olmagan holda, QQSni o'z ichiga oladigan davlat tomonidan tartibga solinadigan narxlar (tariflar) qo'llanilgan taqdirda esa, soliq summasini hisobga olgan holda o'lchov birligiga to'g'ri keladigan narx (tarif);

7) realizatsiya qilinayotgan tovarlar, bajarilayotgan ishlar, ko'rsatilayotgan xizmatlar jami sonining (hajmining) QQSsiz qiymati;

8) aksizlanadigan tovarlar bo'yicha aksiz solig'ining stavkasi va summasi;

9) tovarlarning (ishlarning, xizmatlarning) sotib oluvchisiga taqdim etilayotgan QQS stavkasi va summasi;

10) realizatsiya qilingan tovarlar, bajarilgan ishlar, ko'rsatilgan xizmatlar jami sonining (hajmining) aksizlanadigan tovarlar bo'yicha aksiz solig'i va QQS hisobga olingan qiymati.

11) Bundan tashqari, hisobvaraqa-fakturada etkazib beruvchi va sotib oluvchining telefon raqamlari ham ko'rsatilishi kerak.

8-mavzu: Yuridik shaxslardan undiriladigan aksiz solig'i

Quyidagi atamalarga izoh bering: aksiz solig'i, soliq sub'ekti, soliq ob'ekti, aksiz solig'i stavkasi, soliq imtiyozlari, import mahsulotlari uchun aksiz solig'i, dal, aksiz markasi, aksiz solig'i hisob-kitoblarini taqdim etish, aksiz solig'i summasini to'lash muddatlari.

NAZORAT SAVOLLARI

1. Aksiz solig'i qachon joriy etilgan?
2. Aksiz solig'i to'lovchilari qanday guruhlanadi?
3. Aksiz osti tovarlarini aniqlash mezonlari qanday?
4. Aksiz solig'i ob'ekti nimalardan iborat?
5. Aksiz solig'ining bazasi qanday aniqlanadi?

6. Qanday hollarda aksiz to'lanadigan tovarlarga Aksiz solig'i solinmaydi?
7. Aksiz solig'i stavkalari va aksizosti tovarlar ro'yxati kim tomonidan belgilanadi?
8. Aksiz solig'ini hisobga olish tartibi qanday?
9. Aksiz solig'i hisobini taqdim etish va soliqni to'lash muddatlari qanday?

MAVZU BO'YICHA MASALALAR

1-masala. Korxonada aroq mahsulotini ishlab chiqarmoqda. Hisobot davrida korxonada 20 ming butilka (0,5 litrdan) aroq mahsulotini ishlab chiqargan. Aroq mahsulotida spirtning hajmi (quvvati) 40 foizni tashkil etadi.

Talab qilinadi: 20 ming butilka aroq mahsuloti uchun korxonada budjetga qancha aksiz solig'i to'laydi?

2-masala. Aksiz osti tovari bo'lgan mahsulot bo'yicha to'lanishi lozim bo'lgan aksiz solig'ini hisoblang, agarda korxonaning bir dona mahsulot ishlab chiqarishi uchun barcha xarajatlari -21180 ming so'mni, foyda me'yori – 25 foizni, aksiz solig'i stavkasi – 29 foizni tashkil etsa.

Talab qilinadi: Aksiz solig'i summasini aniqlang?

3-masala. Import qilinayotgan 1 litr aroq mahsulotining (Germaniyada ishlab chiqarilgan) bojxona qiymati – 60 ming so'm. Bojxona qiymati o'z ichiga yukni bir joydan ikkinchi joyga ko'chirish, ortish, tushirish, o'lchash va sug'urta qilish va boshqa summalarni oladi.

Talab qilinadi: Import qiluvchi korxonaning firma do'konida mazkur bir butilka aroq mahsuloti necha so'mdan sotiladi, agarda korxonaning qo'shimcha xarajatlari aroq mahsulotini omborga olib kelishga va boshqa zarur xarajatlar (sertifikatsiya qilish va h.k) olingan tovarning haqiqiy tannarxiga ya'ni bojxona qonun xujjatlariga muvofiq hisoblab chiqilgan (aksiz va qo'shilgan qiymat soliqlarini hisobga olgan holda), nisbatan taxminan 12 foiz (ushbu xarajatlarni hisobga olmagan holda), savdo ustamasi – 15 foiz. Ushbu masalani echishda bojxona bojlari hisobga olinmaydi.

4-masala. Quyidagi ma'lumotlarga asosan aksiz solig'i summasini hisoblang (ming so'm):

- korxonaning hisobli bahosi – 41200
- mahsulot uchun belgilangan soliq stavkasi – 29 foiz.

Talab qilinadi: Aksiz solig'i summasini aniqlang?

5-masala. Quyidagi ma'lumotlarga asosan aksiz solig'i va QQSni hisoblang (ming so'm):

- hisobot davrida xarid qilingan xomashyo va materillar qiymati – 1800;
- korxonaning hisobli bahosi – 5000;
- mahsulot uchun belgilangan soliq stavkasi – 11 foiz.

Talab qilinadi: Aksiz solig'i va qo'shilgan qiymat solig'i summasini aniqlang?

6-masala. Aroq tayyorlaydigan korxonada 2017 yilda aksiz to'lanadigan alkogol mahsuloti 40% o'tkirlikdagi 0,5 litr sig'imli "Zima" markali aroqni 1000 butilka miqdorida realizatsiya qildi.

Talab qilinadi: Realizatsiya qilingan alkogol mahsuloti bo'yicha aksiz solig'i summasi qanday tartibda hisoblanadi?

7-masala. Zargarlik buyumlarini ishlab chiqaradigan korxonada 2017 yilda aksiz solig'i va qo'shilgan qiymat solig'i hisobga qabul qilinmagan holda qiymat bo'yicha umumiy summasi 180 000 ming so'mga teng zargarlik buyumlarini realizatsiya qildi.

Talab qilinadi: Aksiz solig'i va qo'shilgan qiymat solig'i summasi necha so'mga teng?

8-masala. «Djeneral Motors O'zbekiston» YoAJ 2017 yil 15 martda talabalar uyiga MATIZ avtomobili berdi. Avtomobilning tannarxi 26500 ming so'm.

Talab qilinadi: Aksiz solig'i va qo'shilgan qiymat solig'i summasini hisoblang?

9-masala. Korxonada Rossiya Federatsiyasida ishlab chiqarilgan 1800 kub. sm dvigatelining hajmiga ega bo'lgan "Gazel" markadagi yangi avtomobil keltirdi. Aksiz osti tovarining bojxona qiymati 15 ming AQSh dollar. AQSh dollari kursi BYuD rasmiylashtirilgan kunda 3500 so'mni tashkil qilgan. BYuD 2017 yil 15 fevralda rasmiylashtirilgan.

Talab qilinadi: Import qilinadigan aksiz to'lanadigan tovar uchun bojxona to'lovlari qanday tartibda hisoblanadi?

9-mavzu: Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq

Quyidagi atamalarga izoh bering: mol-mulk tarkibi, o'rtacha yillik qoldiq qiymat, o'rtacha yillik qiymat, yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq, yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq ob'ekti, yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq to'lovchilari, yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq stavkalari, yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq bo'yicha imtiyozlar, yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq summasini to'lash muddatlari, qayta baholash, indeks, asosiy vosita, ko'chmas mulk.

NAZORAT SAVOLLARI

1. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq qachon joriy etilgan va uni joriy etishdan ko'zlangan maqsad nimadan iborat?
2. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqning davlat budjeti daromadlari tarkibidagi ahamiyati qanday?
3. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq to'lovchilari kimlar?
4. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqning ob'ekti va bazasi qanday aniqlanadi?
5. Korxonada mol-mulking o'rtacha yillik qoldiq qiymati (o'rtacha yillik qiymati) qanday tartibda aniqlanadi?

6. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqning stavkalari qanday belgilangan?
7. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqdan kimlar imtiyozga ega?
8. Soliq idoralariga qaysi muddatlarda yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq bo'yicha hisob-kitob topshiriladi?
9. Yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliq qanday muddatlarda to'lanadi?

MAVZU BO'YICHA MASALALAR

1-masala. 2017 yil 1 yanvar holatiga mol-mulk solig'i to'lovchi korxonada asosiy vositalar bo'lmagan. 13 yanvarda korxonada 580 ming so'mga kompyuter, 25 martda esa 220 ming so'mga printer sotib olgan.

Talab qilinadi: *Aniqlang, 2017 yil birinchi chorak uchun mol-mulk solig'ini hisoblang?*

2-masala. Korxonada mol-mulkining o'rtacha qoldiq qiymati 8000 ming so'mni tashkil etadi, bundan:

-me'yoriy muddatlarda tugatilmagan qurilishning qiymati –2000 ming so'm;

-2500 ming so'mni O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qaroriga binoan konservatsiya qilingan.

Joriy davr uchun umumiy tushum 25300 ming so'm, bundan korxonada 5400 ming so'mlik o'z mahsulotini erkin valyutaga eksport qilgan.

Talab qilinadi: *Aniqlang, joriy davr uchun mol-mulk solig'i necha so'mni tashkil etadi?*

3-masala. Korxonada asosiy vositalarining 31 yanvar holati buyicha qiymati 800 ming sumni tashkil etib, aprel oyining birinchi un kunligida yana 150 ming so'mlik asosiy vosita kirib qilingan. Asosiy vositalarning eskirish qiymati 31 yanvar holatiga 100; 28 fevral holatiga 115; 31 mart holatiga 130 ming so'mni tashkil etadi.

Talab qilinadi: *Ushbu ma'lumotlarga asosan korxonada mol-mulk solig'ini hisoblang (1-chorak uchun).*

4-masala. Yuridik shaxs oktyabr oyining so'ngi o'n kunligida ta'sis etilgan. Uning asosiy vositalari 845 ming so'mni tashkil etadi. Korxonada mulki yangi bo'lganligi uchun eskirish hisoblanmagan. Har bir oy uchun o'rtacha ularning boshlang'ich qiymatidan 10% eskirish hisoblanadi.

Talab qilinadi: *Ushbu ma'lumotlarga asosan mol-mulk solig'ini hisoblang.*

5-masala. Korxonada asosiy vositalarining 31 yanvar holati bo'yicha qiymati 4350 ming sumni tashkil etib, 10 fevralda 150 ming so'mlik qiymatdagi asosiy vositalar kirim qilindi va 20 fevralda 250 ming so'm qiymatdagi asosiy vositalar realizatsiya qilindi. Asosiy vositalarning eskirish qiymati 31 yanvarga 500, 28 fevralga 600, 31 martga 750 ming so'mni tashkil etadi.

Talab qilinadi: *Ushbu ma'lumotlarga asosan mol-mulk solig'ini hisoblang.*

10-mavzu: Yuridik shaxslardan undiriladigan yer solig'i

Quyidagi atamalarga izoh bering: yer maydonlari, sug'oriladigan va sug'orilmaydigan yer maydonlari, yuridik shaxslardan undiriladigan yer solig'i, yuridik shaxslardan undiriladigan yer solig'i ob'ekti, yuridik shaxslardan undiriladigan yer solig'i to'lovchilari, yuridik shaxslardan undiriladigan yer solig'i stavkalarini, yuridik shaxslardan undiriladigan yer solig'i bo'yicha imtiyozlar, yuridik shaxslardan undiriladigan yer solig'i summasini to'lash muddatlari, ortiqcha yer uchastkalari.

NAZORAT SAVOLLARI

1. Yer solig'ini joriy etishdan maqsad nima?
2. Yer solig'ining huquqiy asoslari O'zbekistonda qachon shakllangan?
3. O'zbekistonda yer fondi qanday tarkib topgan?
4. Kimlar yer solig'ini to'lovchilari bo'lib hisoblanishadi?
5. Alohida soliq rejimiga o'tgan yuridik shaxslar yer solig'ini to'lovchilari bo'lib hisoblanishadimi?
6. Yer solig'ini undirish ob'ekti nima?
7. Qanday yerlar soliq solinmaydigan yer uchastkalari hisoblanadi?
8. Yer solig'i stavkalarini tabaqalashtirish mezonlarini ayting.

9. Qanday yuridik shaxslar yer solig'idan ozod qilinadi?
10. Yer solig'ini hisoblab chiqarish va budjetga to'lash muddatlari qanday belgilangan?

MAVZU BO'YICHA MASALALAR

1-masala. Toshkent shahrining 2 zonasida joylashgan ishlab chiqarish korxonasiga shahar hokimi qarori bo'yicha ajratilgan yer maydoni 5.5 ga ni tashkil etadi.

Talab qilinadi: *Korxonaning hisobot yilida to'lashi lozim bo'lgan yer solig'i summasini hisoblang.*

2-masala. Chet el investitsiyalari ishtirokidagi ishlab chiqarish faoliyati bilan shug'ullanuvchi korxonaga 2016 yil 18 dekabrda ro'yxatdan o'tgan, ushbu korxonaga 2017 yil 15 mart qabul qilish dalolatnomasiga asosan O'zbekiston tomoni korxonaning ustav jamg'armasiga jamg'arma sifatida ishlab chiqarish tsexini bergan.

Talab qilinadi: *Ishlab chiqarish tsexi egallagan yer uchastkasi uchun qaysi davrdan boshlab va kim tomonidan yer solig'i to'lana boshlanishi kerak?*

3-masala. Toshkent shahrining 3 zonasida joylashgan ishlab chiqarish korxonasiga shahar hokimi qarori bo'yicha ajratilgan yer maydoni 4.5 ga. ni tashkil etadi.

Talab qilinadi: *Korxonaning hisobot yilida to'lashi lozim bo'lgan yer solig'i summasini hisoblang va to'lash muddatlarini belgilang.*

4-masala. Zarafshon shahrining 3 zonasida joylashgan korxonaga shahar hokimi qarori bo'yicha ajratilgan yer maydoni 2.75 ga, haqiqiy foydalanilinishdagi yer maydoni esa 3.5 ga ekanligi aniqlandi.

Talab qilinadi: *Korxonaning hisobot yilida to'lashi lozim bo'lgan yer solig'i summasini hisoblang.*

5-masala. Toshkent shahrining 2 zonasida joylashgan ishlab chiqarish korxonasiga shahar hokimi qarori bo'yicha ajratilgan yer maydoni 0.8 ga. ni tashkil etadi. Davlat soliq xizmati xodimlari tomonidan aniqlanishicha korxonaning amalda foydalanishda 1.2 ga yer uchastkasi mavjud.

Talab qilinadi: *Korxonaning hisobot yilida to'lashi lozim bo'lgan yer solig'i summasini hisoblang.*

MUSTAQIL TA'LIM MASHG'ULOTLARI

I. Mustaqil ta'limni tashkil etishning shakli va mazmuni

Mustaqil ta'lim talabaning bajaradigan ilmiy izlanishi bo'lib, yuridik shaxslarni soliqqa tortish jarayonini o'rganishda fanning biror bir mavzusini to'laroq o'zlashtiradi va mavzu belgilangan shaklda bajariladi. Mustaqil ishni bajarishdan maqsad, talabaning o'qishi davomida olgan bilimni mustahkamlash, chuqurlashtirish va umumlashtirishdan iboratdir.

Mustaqil ta'limni tashkil etishning mazmuni: talabalar mustaqil ta'limlari mavzulari kelgusida bajariladigan kurs ishlari va bitiruv malakaviy ishlari mavzulari bilan uzviylikda bajariladi. Mustaqil ta'lim uchun o'quv va ishchi o'quv rejada 66 soat ajratilgan.

Mavzuni yoritish jarayonida moliyaviy boshqaruv, moliyaviy nazorat, davlat byudjeti, sug'urta hamda xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyatiga taaluqli va ularni tartibga soluvchi me'yoriy hujjatlarni o'rganishga alohida ahamiyat qaratish lozim. Bunda O'zbekiston Respublikasi Qonunlari, Prezident Farmonlari va Qarorlari, Vazirlar Mahkamasi Qarorlarining asosiy mazmuni talabalarga etkazilishi, ularning mavzuga oid qismlaridan ko'chirmalar tarqatma material sifatida o'rganilishi tavsiya etiladi. Qonun hujjatlarini o'rganishda axborot tizimlaridan foydalanish mumkin. Internet saytlari ma'lumotlaridan samarali foydalanish, O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan ishlar, O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi va Davlat soliq qo'mitasi hamda ularning rasmiy saytlaridan yangi ma'lumotlarni olib foydalanish lozim.

Mustaqil ta'limni tashkil etish orqali fan mazmunini boyitish va uning ma'lumotlarini yangilab borishda axborot resurslaridan foydalanishni yo'lga qo'yish; fanning mazmunini yanada takomillashtirish maqsadida tavsiya etilgan chet el adabiyotlari ma'lumotlarini tarjima qilish va fanni chuqurroq o'rganish; talabalar fanni mukammal o'zlashtirish maqsadida mazkur fanga oid muammolarni hal qilish yo'llarini izlab topish va muammolarni maqolalar orqali yoritishlar ham kiradi.

II. Mustaqil ta'limni bajarilishi

Mustaqil ta'limni bajarilishi jarayonida turli manbalardan axborotlar yig'ish va ularni jamlashda, yozma ravishda o'zining fikrini bayon etishda, auditoriya oldida o'zining ravon nutqi bilan chiqishda talabaning malakasi shakllanadi va oshadi. Talaba kutubxonalarda faqat adabiyotlar bilan ishlashda cheklanmasdan, balki davlat tashkilotlari, statistika boshqarmasi, jurnal, ro'znoma va internet saytlari ma'lumotlaridan foydalanishini bilish lozim.

Referat tayyorlash. Talabaga qiyinchilik darajasi uning shaxsiy imkoniyatlari, qobiliyati va bilim darajasiga muvofiq bo'lgan biror mavzu bo'yicha referat

tayyorlash topshiriladi. Bunda talaba asosiy adabiyotlardan tashqari qo'shimcha adabiyotlardan (monografiyalar, ilmiy, uslubiy maqolalar, Internetdan olingan ma'lumotlar, elektron kutubxona materiallari va h.k.) foydalanib materiallar yig'adi, tahlil qiladi, tizimga soladi va mavzu bo'yicha imkon darajasida to'liq, keng ma'lumot berishga harakat qiladi. Zarur hollarda o'qituvchidan maslahat va ko'rsatmalar oladi.

Yakunlangan referat kafedrada ekspertlar ishtirokida himoya qilinadi.

Ko'rgazmali vositalar tayyorlash. Talabaga muayyan mavzuni bayon qilish va yaxshiroq o'zlashtirish uchun yordam beradigan ko'rgazmali materiallar (jadvallar, chizmalar, rasmlar, xaritalar, maketlar, modellar, grafiklar, namunalar, musiqiy asar, kichik badiiy asar va h.k.) tayyorlash topshiriladi. Mavzu o'qituvchi tomonidan aniqlanib, talabaga ma'lum ko'rsatmalar, yo'l-yo'riqlar beriladi. Ko'rgazmali vositalarning miqdori, shakli va mazmuni talaba tomonidan mustaqil tanlanadi. Bunday vazifani bir mavzu bo'yicha bir necha talabaga topshirish ham mumkin.

Talaba ko'rgazmali materiallardan foydalanish bo'yicha yozma ravishda tavsiyalar tayyorlaydi va kafedrada himoya qiladi.

Mavzu bo'yicha testlar, munozarali savollar va topshiriqlar tayyorlash. Talabaga muayyan mavzu bo'yicha testlar, qiyinchilik darajasi har xil bo'lgan masalalar va topshiriqlar, munozaraga asos bo'ladigan savollar tuzish topshiriladi.

Bunda o'qituvchi tomonidan talabaga testga qo'yiladigan talablar va uni tuzish qonun-qoidalari, qanday maqsad ko'zda tutilayotganligi, muammoli savollar tuzishda mavzuning munozarali momentlarini qanday ajratish lozimligi, toshpiriqlarni tuzish usullari bo'yicha yo'l-yo'riq beriladi. Konsultatsiya paytlarida bajarilgan ishlarning qo'yilgan vazifa va talablarga javob berish darajasi nazorat qilinadi (qayta ishlab kelish, aniqlashtirish yoki to'ldirish taklif etilishi mumkin).

Test, savol va topshiriqlar majmuasi kafedrada ekspertlar ishtirokida himoya qilinadi.

Ilmiy maqola, tezislar va ma'ruzalar tayyorlash. Talabaga biron bir mavzu bo'yicha (mavzuni talabaning o'zi tanlashi ham mumkin) ilmiy (referativ) harakterda maqola, tezis yoki ma'ruza tayyorlash topshirilishi mumkin. Bunda talaba o'quv adabiyotlari, ilmiy-tadqiqot ishlari, dissertatsiyalar, maqola va monografiyalar hamda boshqa axborot manbalaridan mavzuga tegishli materiallar to'playdi, tahlil qiladi, zarurlarini ajratib olib, tartibga soladi, shaxsiy tajribasi va bilimi, ilmiy natijalariga asoslangan holda qo'shimchalar, izohlar kiritadi, o'z nuqtai-nazarini bayon etadi va asoslaydi. Bunda talaba o'qituvchi bilan hamkorlikda ishlaydi.

Mustaqil ta'limni bajarishning keng tarqalgan shakli *taqdimot*dir. Talabalar taqdimotni seminar darslariga tayyorlab kelishlari mumkin. Taqdimotni adabiyotlarni o'rganib, tanlangan mavzuga chuqur yondashib, o'z kuzatishlarini ham ishlata bilgan holda tayyorlashlari kerak.

Taqdimot tayyorlash jarayonida talaba adabiyotlar bilan ishlash, turli manbalardan olgan materiallarini umumlashtirish va xulosa qilishga o'rganadi. Taqdimot tayyorlash uchun talaba, avvalo, fanni nazariy jihatdan puxta o'zlashtirishi kerak. Tanlab olingan mavzuni yoritish uchun kirish, 3-4 reja tuziladi va shu reja asosida mavzu yoritiladi.

Mustaqil ta'lim taqdimot ko'rinishida bo'lsa, u Power Point dasturida tayyorlanadi va unda titul varog'i, mavzu, reja va slaydlardan iborat bo'lishi kerak.

Shunday qilib, taqdimot tayyorlash, referat tayyorlash va amaliy materiallar foydalanish bir tomondan, ilmiy ishlarning yakuni sifatida, o'z ustida ishlashlari, izlanishlariga yakun yasasa, ikkinchi tomondan, ularni yanada yangi ishlarga rag'batlantiradi, dunyoqarashini rivojlanishi, o'z faoliyatini aniq maqsadga yo'naltirishga, yanada chuqurroq bilim olish, o'z ustida ishlashga, iqtisodiy fikrlash, ilmiy izlanishga, fikrini mantiqiy izchillikda ham og'zaki, ham yozma ravishda bayon qilishga o'rgatadi. Mustaqil ta'lim bajarilishida talaba bu ishga ijodiy yondoshmog'i kerak. Talabalarni fanini mustaqil o'zlashtirishlari uchun quyidagi talablar qo'yilgan:

- ✚ Referat reja asosida va talab darajasida tayyorlangan bo'lib, har bir reja bo'yicha talaba o'z fikr mulohazalarini bayon etishi shart;

- ✚ mavzuni yoritishda keltirilgan statistik ma'lumotlar aniq va to'g'riligiga ishonch hosil qilish uchun manbasi ko'rsatilishi shart;

- ✚ Referat tarzda (kompyuterda) yoziladigan bo'lsa (A4 format qog'oz, chap-3 sm, yuqori-2sm, past-2,5 sm, o'ng-1,5 sm va 14 shriftida, 1 intervalda yozilishi kerak) 10-12 betdan va taqdimot ko'rinishida 8-10 slayddan iborat bo'lishi kerak, tarqatma materiallar esa 6-8 tadan kam bo'lmasligi lozim.

III. Mustaqil ta'limni baholash tartibi

Mustaqil ta'limning bajarilishini nazorat qilish va baholash tizimi o'quv guruhi darajasida tashkil etilayotgan ilmiy seminar, amaliy mashg'ulotlarda, joriy va oraliq nazoratlarda olib boriladi. Mustaqil ta'limlarning baholash me'zoni quyidagicha tashkil etish mumkin: barcha ta'lim yo'nalishidagi talabalar uchun - oraliq nazoratga ishchi dastur bo'yicha maksimal 34 (24/10) ball belgilangan bo'lib, shundan mustaqil ta'lim soatlarida bajargan ishlari, qilgan taqdimoti hamda iqtisodiy tahlil bo'yicha berilgan qo'shimcha topshiriqlarni bajarishi uchun maksimal 10 ball ajratilgan. Bu maksimal 10 ball oraliq nazorat o'tkaziladigan vaqtlarda ikki marta maksimal 5 ballga ajratilgan holda rasmiylashtiriladi.

**Mustaqil ta'lim bo'yicha talabanning ballarda ifodalangan o'zlashtirishi
quyidagi mezonlarga asosan aniqlanadi:**

Talabanning bilim darajasi	Ball
Mustaqil ta'lim talablari 86-100% bajarilgan, mustaqil ta'lim bo'yicha bajargan ishlari yuzasidan xulosa va qaror qabul qilish, ijodiy fikrlay olish, mushohada yuritish, mohiyatini tushuntirish, bilish, aytib berish, tasavvurga ega bo'lish.	8,6-10,0
Mustaqil ta'lim talablari 71-85% bajarilgan, mustaqil ta'lim bo'yicha bajargan ishlari yuzasidan xulosa va qaror qabul qilish, amalda soliqlarni hisoblash uslubiyatlarini qo'llay olish, mohiyatini tushuntirish, bilish, aytib berish, tasavvurga ega bo'lish.	7,1-8,5
Mustaqil ta'lim talablari 55-70% bajarilgan, mustaqil ta'lim bo'yicha bajargan ishlari yuzasidan xulosa va qaror qabul qilish, tasavvurga ega bo'lish.	5,5-7,0
Mustaqil ta'lim talablari 54% bajarilgan, mustaqil ta'lim bo'yicha bajargan ishlari yuzasidan xulosa va qaror qabul qilishda aniq tasavvurga ega emaslik, bilmaslik, shuningdek belgilangan muddat va tartibda mustaqil ta'limni bajarmaslik.	0-5,4

MUSTAQIL TA'LIM UCHUN MAVZULAR

1. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida kichik biznes sub'ektlarini soliqlar orqali rag'batlantirish.
2. Fermer xo'jaliklarini soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlari.
3. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqni undirish tartibi.
4. Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'i stavkalarini takomillashtirish masalalari.
5. Tijorat banklarini soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlari.
6. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblash va to'lash tartibi.
7. Aksiz solig'ini undirish sabablari va uning soliq tizimidagi o'rni.
8. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini soliqqa tortish masalalari.
9. Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'iga tortiladigan bazani aniqlash uslubiyoti.
10. Obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish uchun soliqni hisoblash tartibi hamda uni to'lash muddatlari.

11. Kichik biznes sub'ektlarini soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlari.
12. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni hisoblash va to'lash tartibi.
13. Xorijiy investorlar ishtirokidagi korxonalarni soliqqa tortish masalalari.
14. Qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha hisob-kitoblarni taqdim etish muddatlarini takomillashtirish.
15. Qo'shilgan qiymat solig'ining iqtisodiy mohiyati va hisoblash usullari.
16. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqni undirish mexanizmini takomillashtirish.
17. Qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblashda tabaqalashgan soliq stavkalarini qo'llash masalalari.
18. Aksiz solig'ini hisoblash va byudjetga to'lash tartibi.
19. Yuridik shaxslarning mol-mulkidan soliq undirish tartibi.
20. Yuridik shaxslardan undiriladigan yer solig'i va uni takomillashtirish.
21. Yuridik shaxslardan olinadigan er solig'i va uning o'ziga xos xususiyatlari.
22. Davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishda soliqlarning tutgan o'rni va ahamiyati.
23. O'zbekiston Respublikasining soliq tizimi va uning o'ziga xos jihatlari.
24. Qo'shilgan qiymat solig'ini byudjetga undirishda mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari.
25. Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ini hisoblash tartibi va byudjetga to'lash muddatlari.
26. O'zbekiston Respublikasi soliq tizimining rivojlangan mamlakatlar soliq tizimlari bilan o'xshash xususiyatlari.
27. Sug'urta tashkilotlarini soliqqa tortish xususiyatlari va takomillashtirish.
28. Tijorat banklarini soliqqa tortishni takomillashtirish.
29. Bevosita va bilvosita soliqlar o'rtasidagi nisbat munosabatlarini takomillashtirish.
30. Yuridik shaxslarning foydasiga solinadigan soliqni hisoblash va byudjetga to'lash tartibini takomillashtirish.
31. Eksport-import operatsiyalarini soliqqa tortishni takomillashtirish.
32. O'zbekiston Respublikasi hududiga olib kelinadigan tovarlarning bojxona qiymatini belgilash tartibi va uni takomillashtirish.
33. O'zbekiston Respublikasi hududiga import qilinadigan tovarlarga nisbatan qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblash va byudjetga to'lash tartibini takomillashtirish.
34. Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i bo'yicha imtiyozlar va ularning moliya xo'jalik faoliyatiga ta'siri.
35. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni undirishdagi muammolar.
36. Pensiya jamg'armasi mablag'larini undirishda soliq organlarining nazorati.
37. Mahalliy soliqlar va yig'implarni joriy etish sabablari.

38. Yuridik shaxslardan olinadigan er solig'i stavkalarining tabaqalanish asoslari.
39. Tijorat banklaridan olinadigan foyda solig'ining o'ziga xosligi.
40. Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i bo'yicha soliqqa tortiladigan bazani hisoblash uslubiyati.
41. Hududlarning rivojlanishida soliqlarning ahamiyati.
42. Obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'ini undirish tartibi.
43. Mol-mulk solig'ini hisoblash va byudjetga to'lash tartibini takomillashtirish.
44. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliqni undirish tartibi.
45. Qo'shilgan qiymat solig'ini hisobga o'tkazishni tartibga solish masalalari.
46. Aksiz solig'i bo'yicha hisob-kitoblarni taqdim etish jarayoni.
47. Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i bo'yicha imtiyozlarni takomillashtirish.
48. Mikrofirmalar va kichik korxonalar uchun yagona soliq to'lovini hisoblash va byudjetga o'tkazish tartibi.
49. O'zbekiston Respublikasida soliq yuki va uni optimallashtirish masalalari.
50. O'zbekistonda sug'urta bozorini rivojlanishini soliqlar orqali rag'batlantirish.
51. Byudjetlararo munosabatlarni tartibga solishda soliqlarning tutgan o'rni.
52. Korxonalar soliq mexanizmidagi mavjud muammolar tahlili.
53. Soliq mexanizmi samarasini ta'minlashda davlatning rolini oshirish masalalari.
54. O'zbekiston Respublikasi soliq-byudjet siyosatida aksiz solig'ini tutgan o'rni va ahamiyati.
55. Vakolatli organlarning soliqqa oid qonunbuzarliklarni bartaraf etishdagi roli.
56. Iqtisodiyotni tartibga solishda soliqlarning rag'batlantiruvchanlik ahamiyatini oshirish.
57. Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i bo'yicha boqimanda qarzlarni bartaraf etish yo'llari.
58. O'zbekistonda qo'shma korxonalarini soliqqa tortish tartibi.
59. Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini soliqqa tortish tartibini takomillashtirish.
60. O'zbekistonda mol-mulk solig'ini hisoblash uslubiyatidagi muammolar.
61. Soliq-byudjet siyosati yaxlitligini ta'minlash omillari va mezonlari tahlili.
62. O'zbekiston Respublikasi soliq-byudjet siyosatida egri soliqlarning tutgan o'rni va ahamiyati.
63. Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalarini soliqqa tortish uslubiyatidagi mavjud muammolar.

64. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblash va byudjetga to'lash tartibini takomillashtirish.
65. Qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblash usullari va qo'llanilishi.
66. Bojxona to'lovlari va ularni takomillashtirish.
67. Bojxona to'lovlari bo'yicha imtiyozlar va ularni takomillashtirish.
68. Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'ini undirish uslubiyatini takomillashtirish.
69. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida soliq siyosatini takomillashtirish yo'nalishlari.
70. Aksiz solig'ini hisoblash va byudjetga to'lash tartibini takomillashtirish.
71. Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i bazasini shakllantirishni takomillashtirish.
72. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida kichik biznes sub'ektlarini soliqqa tortishni takomillashtirish.
73. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida mol-mulk solig'ini takomillashtirish yo'nalishlari.
74. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida soliqqa tortish jarayonini boshqarish.
75. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida byudjetdan tashqari pensiya jamg'armasi mablag'larini shakllantirishda soliq idoralarining nazorati.
76. Tadbirkorlik sub'ektlari zimmasidagi soliq yuki va uni kamaytirish yo'llari.
77. Tabiiy resurslardan samarali foydalanishni va ekologik samaradorlikni ta'minlashda soliqlarning ta'sirchanligini oshirishning ustuvor yo'nalishlari.
78. Korxonalar investitsion faoliyatiga egri soliqlarning ta'sirchanligini oshirish yo'llari.
79. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida umumdavlat soliqlarini undirish mexanizmini takomillashtirish.
80. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida umumdavlat soliqlarini mahalliy byudjetlar o'rtasida taqsimlash zarurligi.
81. Yuridik shaxslardan undiriladigan qo'shilgan qiymat solig'ini hisoblash usullari va qo'llanilishi.
82. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqni hisoblash va byudjetga to'lash tartibi.
83. Yuridik shaxslardan undiriladigan foyda solig'ini hisoblash va byudjetga undirish tartibi.
84. Byudjetdan tashqari Pensiya jamg'armasi daromadlarini shakllantirish tartibi.
85. Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish sharoitida aksiz solig'ini undirish mexanizmini takomillashtirish.

GLOSSARIY

ATAMANING O'ZBEK TILIDA NOMLANISHI	ATAMANING INGLIZ TILIDA NOMLANISHI	ATAMANING RUS TILIDA NOMLANISHI	ATAMANING O'ZBEK TILIDAGI MA'NOSI
Budjet tashkilotlari	Budget organizations	Бюджетные организации	Davlat budjetida unga zimmasiga yuklatilgan vazifalarni bajarish bilan bog'liq faoliyatni moliyalashtirishning asosiy manbai bo'lgan budjetdan mablag' ajratish nazarda tutilgan vazirlik, davlat qo'mitasi, idora, davlat tashkiloti.
Budjeti taqchilligi	Budget deficits	Дефицит бюджета	(Defitsiti, kamomadi) – muayyan davrda budjet harajatlarining budjet daromadlaridan ortiq bo'lgan summasi.
Budjet transferti	Budget transfer	Перевод бюджета	Budjetdan yuridik yoki jismoniy shaxsga bevosita yoki vakolotli organ orqali haq olmay (tekinga) ajratiladigan pul mablag'lari.
Boqimanda	Arrears	Задолженность	Belgilangan muddatda o'tkazilmagan va so'zsiz undirilishi lozim bo'lgan soliq yoki boshqa majburiy to'lovning summasi.
Daromad solig'ining shedulyar shakli	Shedulyar income tax form	Shedulyar форма налог на доход	Daromadning manbaini inobatga olgan holda uning qismlarga (shedulyarga) bo'linishini taqozo etadi. Har bir shedul o'ziga manbai oldida "tutish"ni maqsad qilib qo'yadi. Mamlakatda bu sohada olti shedul amal qilib, ularning ayrimlari Yana ichki taqsimlanishga ham egadir.
Kapital o'sishidan olinadigan soliq	Capital gains tax	Налог на прирост капитала	Jismoniy va yuridik shaxslarning sotuvi amalga oshirilgan kapitali o'sishidan undiriladigan daromad solig'i. Kapital o'sishi aksiyalar, obligatsiyalar va qimmatli metallar va mol-mulkni sotish hisobidan olinadi. Kapitali o'sishi aktivlar birmuncha yuqori narxlarda sotilgan yoki ular bo'yicha qo'shimcha tarzdagi qiymat, masalan, dividend va foiz olinishi hisobiga yuzaga keladi. Kapital o'sishidan olinadigan soliq uning boshlang'ich va joriy bahosi o'rtasidagi farq hisobidan undiriladi. Kapital o'sishidan olinadigan soliq barcha mamlakatlarda ham qo'llanilmaydi, balki ayrim mamlakatlarda joriy etilgan va stavkalari turlicha ekanligi bilan ajralib turadi. Stavkalardagi farqlanish ularning jismoniy yoki yuridik shaxs ekanligi oqibatida yuzaga keladi.
Ikki marta soliqqa tortish	Doubletaxation	Двойное налогообложение	1. Turli soliqlarni daromad (kapital)ning yagona manбайдan olinishi; 2. Qo'shma korxonada xorijiy ishtirokchisining foydasini xorijga o'tkazilayotgan paytda soliqqa tortish va xudi shu foydani xorijiy ishtirokchi mamlakatida soliqqa tortilishi; 3. Sof foyda (daromad) (korporatsiyalar foydasi) v undan

			to‘lanadigan dividendlarni ular shaxsiy daromadga aylanayotgan paytda soliqqa tortish. Boshqa mamlakatda to‘langan soliqlarni bu mamlakatda hisobga olish yoki bir mamlakatdagi soliqqa tortish manbaini ikkinchi mamlakatda oliqqa tortishdan ozod qilish yo‘li bilan ikki marta soliqqa tortishdan qutilish mumkin.
Investitsion soliq krediti	Investment tax credits	Инвестиционные налоговые кредиты	Soliq to‘lovchi tomonidan ma‘lum bir hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi bo‘yicha juda muhim buyurtmani bajarganligi yoki shu hudud aholisiga juda muhim xizmatni taqdim etganligi uchun unga mahalliy hokimiyat organlari tomonidan soliq summasi doirasida beriladigan engillik, imtiyoz (soliq to‘lovini kechiktirish). Bu kredit soliq to‘lovi va mahalliy ma‘muriyat o‘rtasida tuziladigan soliq bitimi bilan rasmiylashtiriladi. Investitsion soliq kreditini taqdim etish (berish), rasmiylashtirish va qaytarish tartibi “Investitsion soliq kredit to‘g‘risida” gi qonunga muvofiq belilanadi.
Import solig‘i	Import tax	Налог на импорт	Bir necha mamlakatlardagi soliqlar guruhi, daromad sarf qilinayotgan paytda olinadi. Qo‘shilgan qiymat solig‘i va aksizlar ana shunday soliq tarkibiga kiradi. Boj poshlinalarini ham iste‘mol soliqlari qatoriga kiritish mumkin. Bu soliqlarning ayrimlari davlat foydasiga olinsa, boshqa bir qismi mahalliy budjetlarga borib tushadi.
Penya	Fine/surcharge	Пеня	Qonunchilikda nazarda tutilgan yoki shartnoma majburiyati bo‘yicha belgilangan vaqtdan kechikkan har bir kun uchun bitim bo‘yicha qayd etilgan summaning foizdagi ulushi ko‘rinishida qo‘llaniladi.
Regressiv soliqqa tortish	Regressivetaxation	Регрессивное налогообложение	Soliq asosi (bazasi)ning o‘sib borishi bilan soliq stavkasining pasayishini taqozo etadi. Soliq undirish og‘irligi daromadga teskari proporsionaldir: daromad qancha kam bo‘lsa, soliq to‘lovchi uchun soliqning og‘irligi shuncha og‘irdir. Hozirgi paytda qo‘shilgan qiymat solig‘ining joriy etilishi bilan egri (bilvosita) soliqlarning regressivligi kuchayib bormoqda.
Real soliq	Real tax	Реальный налог	Soliqto‘lovchining ayrim mulklarini soliqqa tortadigan to‘g‘ri soliqlardan iboratdir.
Soliqlar	Taxes	Налоги	Qonunda beliglangan tartibdastavka bo‘yicha xo‘jalik yurituvchi subyektlardan va fuqarolar (yuridik va jisoiy shaxslar)dan davlat tomonidan davlat yoki mahalliy budjetga olinadigan majburiy to‘lovlar. Soliq, yig‘im, poshlina va boshqa to‘lovlar deyilganda qonuniy aktlar asosida beliglangan tartibda va shartlarda to‘lovchilar tomonidan tegishli darajadagi budjetlarga yoki budjetdan tashqaridagi fondlarga majburiy badallarning to‘lanishi

			tushuniladi. Belgilangan tartibda olinadigan soliqlar, yig'imglar, poshlinalar va boshqa to'lovlarning yig'indisi soliq tizimini tashkil etadi.
Soliq siyosati	Tax policy	Налоговая политика	Bu iqtisodiy siyosatning ajralmas bir bo'lagi bo'lib, davlatning muayyan davrda aniq maqsadlarga qaratilgan soliq sohasidagi faoliyatidir. U tarkiban soliqlarni joriy etish, soliqqa oid huquqiy baza yaratish, joriy etilgan soliqlar va soliqsiz to'lovlarni amaliyotda ishlash mexanizmini shakllantirish va samaradorligini oshirishga qaratilgan davlatning tegishli vakolatli organlari tomonidan kompleks tarzda olib boriladigan chora-tadbirlar yig'indisidir.
Soliq organlari	Tax authorities	Налоговые органы	Soliq qonunchiligiga rioya qilish, mamlakatning qonunlariga muvofiq belgilangan (o'rnatilgan) soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning to'g'ri hisoblanishi, ularning to'liq va o'z vaqtida budjetga o'tkazilishi ustidan nazoratni ta'minlovchi yagona mustaqil markazlashtirilgan tizim. Davlat soliq qo'mitasining yagona tizimiga kiruvchi soliq organlari davlat boshqaruvining markaziy organi (Davlat soliq qo'mitasi), viloyat, tuman va shahar soliq inspeksiyalaridan iboratdir.
Soliq tizimi	The tax system	Налоговая система	Mamlakat doirasida (hududida) to'lovlardan (yuridik va jismoniy shaxslardan) belgilangan tartibda olinadigan soliqlar, yig'imglar va boshqa to'lovlar hamda ular tarkibiy tuzilishining shakli va uslublari yig'indisi.
Soliq qonunchiligi	Tax legislation	Налоговое законодательство	Davlatda soliqlarning turi, ularni undirish mexanizmi va soliq majburiyatlarining vujudga kelishi, o'zgarishi va to'xtatishini tartibga solib turuvchi yuridik me'yorlar yig'indisi; moliyaviy huquq instituti. Soliq huquq davlatning ijtimoiy-iqtisodiy tuzilishi (qurilishi), uning vazifa va funksiyalari bilan belgilanadi.
Soliq nazorati	Financial control	Налоговые контроль	Yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning to'liq va o'z vaqtida to'lanishini ta'minlash ustidan nazorat.
Xalqaro ikki tomonlama soliqqa tortish	International double taxation	Международное двойное налогообложение	Xalqaro ikki tomonlama soliqqa tortish deganda ikki yoki undan ortiq mamlakatda bir soliq to'lovchining faoliyati aynan bir xil yoki o'xshash soliq turi bilan bir vaqtning o'zida soliqqa tortish ifodalanadi.

Aksiya	The campaign	Акция	Aksionerlik jamiyatining kapitaliga hissa qo'shilganligi to'g'risida guvohlik beruvchi qimmatbaho qog'oz. Aktsiya o'zining egasiga dividend shaklida foydani bir qismini olish (o'zlashtirish) huquqini beradi.
Investitsion soliq krediti	Investment tax credits	Инвестиционные налоговые кредиты	Soliq to'lovchi tomonidan ma'lum bir hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi bo'yicha juda muhim buyurtmani bajarganligi yoki shu hudud aholisiga juda muhim xizmatni taqdim etganligi uchun unga mahalliy hokimiyat organlari tomonidan soliq summasi doirasida beriladigan engillik, imtiyoz (soliq to'lovini kechiktirish). Bu kredit soliq to'lovi va mahalliy ma'muriyat o'rtasida tuziladigan soliq bitimi bilan rasmiylashtiriladi. Investitsion soliq kreditini taqdim etish (berish), rasmiylashtirish va qaytarish tartibi "Investitsion soliq kredit to'g'risida" gi qonunga muvofiq belilanadi.
Import solig'i	Import tax	Налог на импорт	Bir necha mamlakatlardagi soliqlar guruhi, daromad sarf qilinayotgan paytda olinadi. Qo'shilgan qiymat solig'i va aksizlar ana shunday soliq tarkibiga kiradi. Boj poshlinalarini ham iste'mol soliqlari qatoriga kiritish mumkin. Bu soliqlarning ayrimlari davlat foydasiga olinsa, boshqa bir qismi mahalliy budjetlarga borib tushadi.
Ma'muriy javobgarlik	Administrative responsibility	Административная ответственность	Ma'muriy huquqbuzarlikni sodir etganligi uchun fuqarolar va mansabdor shaxslar yuridik javobgarligining shakllaridan biri.
Rezidentlar	Residents	Резиденты	Kalendar yilida mamlakatda 183 kundan kam bo'lmagan muddatda yashagan, O'zbekistonda doimiy yashash joyiga ega bo'lgan va bo'lmagan soliq to'lovchilar (shu mamlakat hududida va undan tashqarida olinganlari ham) shu mamlakatda soliqqa tortilishi shart.
Respublika budjeti	Republican budget	Республиканский бюджет	Davlat budjetining umumdavlat tusidagi tadbirlarni moliyalashtirishda foydalaniladigan qismi bo'lib, unda adromad manbalari va ulardan tushumlar miqdori, shuningdek, moliya yili mobaynida aniq maqsadlar uchun ajratiladigan mablag'lar sarfi yo'nalishlari va miqdori nazarda tutiladi.
Soliqlar	Taxes	Налоги	Qonunda beliglangan tartibdastavka bo'yicha xo'jalik yurituvchi subyektlardan va fuqarolar (yuridik va jisoniyl shaxslar)dan davlat tomonidan davlat yoki mahalliy budjetga olinadigan majburiy to'lovlar. Soliq, yig'im, poshlina va boshqa to'lovlar deyilganda qonuniy aktlar asosida beliglangan tartibda va shartlarda to'lovchilar tomonidan tegishli darajadagi budjetlarga yoki budjetdan tashqaridagi fondlarga majburiy badallarning to'lanishi tushuniladi. Belgilangan tartibda olinadigan soliqlar, yig'imlar, poshlinalar va boshqa to'lovlarning yig'indisi soliq tizimini tashkil etadi.
Soliq kontseptsiyasi	The concept of tax	Понятие налога	Bu soliqlarni yo'nalishlarini aniq ilmiy asoslangan holda amalga oshirish g'oyalarning yaxlitligidir.

Soliq siyosati	Tax policy	Налоговая политика	Bu iqtisodiy siyosatning ajralmas bir bo'lagi bo'lib, davlatning muayyan davrda aniq maqsadlarga qaratilgan soliq sohasidagi faoliyatidir. U tarkiban soliqlarni joriy etish, soliqqa oid huquqiy baza yaratish, joriy etilgan soliqlar va soliqsiz to'lovlarni amaliyotda ishlash mexanizmini shakllantirish va samaradorligini oshirishga qaratilgan davlatning tegishli vakolatli organlari tomonidan kompleks tarzda olib boriladigan chora-tadbirlar yig'indisidir.
Soliq tizimi	The tax system	Налоговая система	Mamlakat doirasida (hududida) to'lovlardan (yuridik va jismoniy shaxslardan) belgilangan tartibda olinadigan soliqlar, yig'imlar va boshqa to'lovlar hamda ular tarkibiy tuzilishining shakli va uslublari yig'indisi.
Soliq qonunchiligi	Tax legislation	Налоговое законодательство	Davlatda soliqlarning turi, ularni undirish mexanizmi va soliq majburiyatlarining vujudga kelishi, o'zgarishi va to'xtatishini tartibga solib turuvchi yuridik me'yorlar yig'indisi; moliyaviy huquq instituti. Soliq huquq davlatning ijtimoiy-iqtisodiy tuzilishi (qurilishi), uning vazifa va funksiyalari bilan belgilanadi.
Soliq hisob-kitoblari	Tax calculations	Налоговые расчеты	Yuridik shaxslar tomonidan qonunda ko'zda tutilgan muddatlarda buxgalteriya hisoboti bilan birgalikda soliq organlariga taqdim etilib, o'zida ma'ulm hisobot davri mobaynida to'lanishi lozim bo'lgan hisoblangan to'lovlar summasini aks ettiradi. Soliq summalarini hisoblash tartibi soliq qonunchiligiga ko'ra har bir soliq turi bo'yicha alohida-alohida belgilangan.
Soliq nazorati	Financial control	Налоговые контроль	Yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning to'liq va o'z vaqtida to'lanishini ta'minlash ustidan nazorat.
Soliq deklaratsiyasi	Tax Declaration	Налоговая декларация	Soliq to'lovchining soliq organiga ma'lum bir davr oralig'idaolgan daromadlari hamda unga qo'llaniladigan chegirma va imtiyozlarni o'zida aks ettirgan maxsus shakldagi rasmiy bayonoti. Soliq organi unga va amaldagi soliq stavkalariga asoslanib, to'lanishi belgilangan soliq summaları undirilishini nazorat qiladi
Soliq organi	Tax authority/ taxbodies	Налоговый орган	Amaldagi soliq qonunchiligiga muvofiq, soliqlar undirilishini amalga oshiruvchi davlat organlari tizilmasi.
Soliq Organlarining vakolatlari	The competence of the tax authorities	Компетенция налоговых органов	Soliq organlarining huquq va majburiyatlari majmui.

ILOVALAR